

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ ANA BİLİM DALI

**SEÇİM SİSTEMLERİ , PARTİLER ÜZERİNE YANSIMASI
VE YENİ SİSTEM ARAYIŞLARI**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

HÜSEYİN KILIÇ
2501010367

T 104988

Tez Danışmanı
Doç.Dr. Naz ÇAVUŞOĞLU

İstanbul - 1999

İÇİNDEKİLER

Tablolar.....	VII
Kısaltmalar.....	VIII
Giriş	1
I. Bölüm	
Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri	4
A- Oy Hakkına İlişkin İlkeler	6
1. Genel oy – Sınırlı oy	6
2. Eşit oy – Ağırlıklı oy	8
3. İsteğe Bağlı oy – Zorunlu oy	9
4. Serbestlik ve Gizlilik	9
B- Seçim Sistemleri	10
1. Seçim Sisteminin Temel İlkeleri	11
a) Fayda (İstikrar) İlkesi	11
b) Adalet (Demokrasi) İlkesi	11
2. Seçim Sistemleri	12
a) İki Dereceli Yöntem	13
b) Çoğunluk Sistemi	14
c) Nisbi Temsil Sistemi	16
1) Seçim Sayısı ve Artık Oy Uygulamasına Dayalı Nisbi Temsil Sistemleri 17	
a) Ulusal Artık Sistemi	17
b) Değişmez Tek Sayılı Ulusal Artık Sistemi	18
c) En Büyük Artık Yöntemi	18

2) d'Hondt Yöntemi	19
3) Nisbi temsilin Avantajları ve Sakıncaları	20

II. Bölüm

Parti Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamalar	22
A- Tek Parti Sistemi	22
B- İki Partili Siyasal Hayat	25
C- Çor Partili Siyasal Hayat	27

III. Bölüm

Yapılan Seçimler ve Parlamento Etkileri	31
A- 1923 – 1946 Tek Parti Dönemi-Seçim Mevzuatı ve Seçimler	31
1. 1923 Seçimleri İle İlgili Seçim Mevzuatı	32
2. 1924 Anayasası ve Yeni Gelişmeler	34
B- 1946 – 1960 Çok Partili Hayata Geçiş	39
1. Çok Partili Siyasal Hayata Geçişteki Etkenler ve İlk Siyasal Muhalefet	39
2. 1946 Tarihli Milletvekili Seçimi Kanunu	42
3. 1946 Seçimleri ve Sonrasındaki Gelişmeler	44
4. 1950 Tarihli Milletvekili Seçimi Kanunu	46
5. 1950 Seçimleri ve Yeni Bir Seçim Sistemi	51
6. 1954 Seçimleri	52
7. 1957 Seçimleri	54
C- 1960 – 1980 Dönemi ve Seçimler	56
1. İhtilali Doğuran Nedenler	56
2. 1961 Anayasası ve Seçimle İlgili Diğer Düzenlemeler	59
a) 1961 Anayasası ve Seçim Sistemine Getirdiği Yenilikler	59
b) Seçimlerin Temel Hükümleri Hakkındaki Kanun	63

c) Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Seçimi Kanunu	67
d) Millet Meclisi Üyeleri Seçimi Kanunu	68
3. 1961 Seçimleri ve Barajlı d'Hondt Sistemi	71
4. 1965 Seçimleri Öncesi Değişiklikler ve Seçimler	73
5. Siyasal Partiler Kanunu	76
6. Basit d'Hondt Sistemi ve Seçimler	77
7. 12 Mart 1971 Muhtırası ve Anayasa Değişikliği	81
8. 1973 Seçimleri	82
9. 1977 Seçimleri	85
D – 1980 – 1995 Dönemi ve Seçimler	87
1. 1982 Anayasası ve Yeni Düzenlemeler	88
2. Siyasi Partiler Kanunu ve Milletvekili Seçimi Kanunu	90
3. Yeni Siyasal Partiler ve 1983 Seçimleri	93
4. Seçim Kanununda Değişiklikler ve 1987 Seçimleri	96
5. Seçim Sistemindeki Yenilikler ve 1991 Seçimleri	101
6. 1995 Seçimleri	104

IV. Bölüm

Yeni Sistem Arayışları ve Sistem Önerileri	107
A- Yeni Seçim Sisteminin Unsurları	110
1. Deneyimlerden Yararlanmak	110
2. Siyasi Partilerin ve Parti İçi Demokrasinin Gelişmesi	112
3. Ulusal Baraj	112
4. Seçim Çevrelerinin Belirlenmesi	113
5. Seçim Dönemlerinin Süresi ve Tarihi	114
6. Seçim Propagandaları ve Siyasal Partilere Devlet Yardımı	115

7. Yerel Seçimler	116
B- İki Turlu Seçim Sistemi	117
1. İki Turlu Sistemin Dünyadaki Uygulayıcıları ve Çeşitleri	118
2. İki Turlu Sistemin İşleyişi ve Sistemin Özellikleri	120
3. İki Turlu Dar Bölge Seçim Sisteminin Yararlı Yönleri	121
4. İki Turlu Dar Bölge Seçim Sisteminin Zayıf Yönleri	124
C- Siyasal Partilerin Seçim Sistemi Önerileri	126
1. Anavatan Partisi	128
2. Doğru Yol Partisi	130
3. Fazilet (Refah) Partisi	134
4. Demokratik Sol Parti	135
5. Cumhuriyet Halk Partisi	139
6. İki Turlu Seçim Sistemi İle İlgili Diğer Görüşler	141
Sonuç	144
Kaynaklar	147
Sürelî ve Diğer Yayınlar	149

TABLÖLAR

	Sayfa No
Tablo 1 : d'Hondt Sisteminde Seçim Çevresindeki Oyların Dağılımı	19
Tablo 2 : 1950 Seçimleri, Seçim Sistemi ve Partilerin Oy Oranları	51
Tablo 3 : 1954 Seçimleri, Seçim Sistemi ve Partilerin Oy Oranları	53
Tablo 4 : 1957 Seçimleri, Seçim Sistemi ve Partilerin Oy Oranları	56
Tablo 5 : 1961 Seçimleri, Seçim Sistemi ve Partilerin Oy Oranları	71
Tablo 6 : 1965 Seçimleri, Seçim Sistemi ve Partilerin Oy Oranları	75
Tablo 7 : 1969 Seçimleri, Seçim Sistemi ve Partilerin Oy Oranları	79
Tablo 8 : 1973 Seçimleri, Seçim Sistemi ve Partilerin Oy Oranları	84
Tablo 9 : 1977 Seçimleri, Seçim Sistemi ve Partilerin Oy Oranları	86
Tablo 10: 1983 Seçimleri ve Temsil Oranları	95
Tablo 11: 1987 Seçimleri ve Temsil Oranları	100
Tablo 12: 1991 Seçimleri ve Temsil Oranları	103

KISALTMALAR

A.B.D. : Amerika Birleşik Devletleri

A.G.E. : Adı Geçen Eser

A.G.M. : Adı Geçen Makale

A.G.Y. : Adı Geçen Yayın

A.G.Y.D. : Adı Geçen Yazı Dizisi

ANAP : Anavatan Partisi

AP : Adalet Partisi

CGP : Cumhuriyetçi Güven Partisi

CHF : Cumhuriyet Halk Fırkası

CHP : Cumhuriyet Halk Partisi

CKMP : Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi

CMP : Cumhuriyetçi Millet Partisi

D.İ.E : Devlet İstatistik Enstitüsü

DP : Demokrat Parti

DP : Demokratik Parti

DSP : Demokratik Sol Parti

DTP : Demokratik Türkiye Partisi

DYP : Doğru Yol Partisi

FP : Fazilet Partisi

HEP : Halkın Emek Partisi

HP : Hürriyet Partisi

HP : Halkçı Parti

IDP : İslahatçı Demokrasi Partisi

KP : Köylü Partisi

MBK : Milli Birlik Komitesi

MÇP : Milliyetçi Çalışma Partisi

MDP : Milliyetçi Demokrasi Partisi

MHP : Milliyetçi Hareket Partisi

MP : Millet Partisi

MSP : Milli Selamet Partisi

RP : Refah Partisi

S. : Sayfa

SHP : Sosyal Demokrat Halkçı Parti

SODEP : Sosyal Demokrasi Partisi

SP : Sosyalist Parti

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TBP : Türkiye Birlik Partisi

TİP : Türkiye İşçi Partisi

TÜĞİAD : Türkiye Genç İşadamları Derneği

TÜSİAD : Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği

YAY. : Yayın

YTP : Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

İnsanların topluluklar halinde yaşamaya başlamasıyla; bireyler, bir takım haklarını devretmişlerdir. Bu haklardan biri de yönetme ve yönetilme hakkıdır. İktidarın ilahi kaynaklara dayandığı düşüncesinin bırakılarak, yönetilenlerin rızasına dayandırılması uzun bir siyasal değişim süreci sonunda ortaya çıkmıştır. Bu süreçte ulusal devletin özünü oluşturan ilkelerden bir tanesi, iktidarın gücünü yönetilenlerden almasıdır. Siyasal iktidarlar yönetilenler tarafından kabul ve destek görmek için varlıklarını yasallaştırmak zorundadırlar. Tarihsel süreç içinde sosyal gelişme düzeyi ve egemen siyasal değerlere bağlı olarak; siyasal iktidarı ele geçirme ve yasallık kazandırma yöntemleri biçim değiştirmiştir. Bunun için, yönetme hakkını ele geçiren iktidarın, iktidara gelirken bir takım aşamalardan geçmesini gerektirir. Bu aşamaları şu şekilde ifade edebiliriz: İktidara talip olan grubun örgütlenmesi, halka düşüncelerini aktararak onları etkilemesi ve kendisiyle aynı arzuyu (iktidara gelme arzusu) duyan başka gruplarla belli şartlar altında bu emellerine kavuşabilirler. Bütün bunların olabilmesi için ortaya bir takım kavramlar çıkmaktadır. Bu kurumları şöyle özetleyebiliriz: Partiler, seçimler ve seçimlerin belli bir sisteme göre yapılması.

Siyasal partiler ve özgür seçimler , demokrasinin vazgeçilmez unsurlarıdır. Demokratik seçimlerde siyasal partiler, savundukları düşünce ve idealleri gerçekleştirmek için birbirleriyle yarışır. Siyasal partiler, bunun için gerekli yetkiyi seçimler yoluyla halktan alırlar. Demokratik yönetimlerde; yönetme yetkisinin meşruiyeti, temelde seçimlerdir. Yönetim yetkisinin devri ancak, yapılan seçimlerle yapılır. Çünkü çok partili demokrasilerde genel seçimlerin amacı, belirli bir süre için bir seçim dönemi, bir yasama

dönemi için, hükümeti hangi partinin kuracağını hangi partinin iktidar olacağını, hangi partinin veya partilerin muhalefet olarak denetim görevini yapacağını belirler. Böylelikle; iktidar değişikliği, barış içinde, seçim mekanizmasıyla gerçekleşmiş olur. Modern toplumlarda seçim; Seçim sadece yönetenlerin yönetilenler tarafından belirlenme aracı değil, siyasal karar alma sürecine katılma olanağıdır. Bireyler seçimle kendilerine sunulan siyasal seçenekleri onaylar veya geri çevirir. Yani; seçimler, siyasal kararları alanlarla, bu kararların uygulandığı kişiler arasında bir iletişim şekli olarak da tanımlanabilir.

Siyasal yaşamda seçimlerin baş aktörleri; Siyasal partilerdir. Siyasal partiler seçimlerin vazgeçilmez unsurudur. Toplumdaki kişiler siyasal sistemden bir takım istekte bulunurlar. Kişilerin sisteme istek ve desteklerini iletebilmeleri için bazı aracı kurumlara ihtiyaç vardır. Bunların en önemlisi ve önde geleni, Siyasal partilerdir. Anayasamızda Siyasal partiler, demokratik hayatın vazgeçilmez unsuru olarak tanımlanmıştır.

Yönetilenlerin çeşitli partiler arasından kendi görüş ve fikirlerine uyanları iş başına getirebilmelerinin, seçim yoluyla mümkün olduğunu söylemiştik. Ama; yapılacak olan seçimlerin sağlıklı ve güvenli olabilmesi için, yapılan seçimlerin belli bir sistemle yapılması şarttır. Bu da gündeme *seçim sistemini* getiriyor. Yani, yapılacak seçimler ne tür kural ve şartlara uygun olarak yapılacak, partilerin uyması zorunlu olan şartlar neler olacak sorularının cevapları seçim sistemini bize gösterir. Gelişmiş Batılı ülkelerin uygulamakta olduğu birbirinden farklı seçim sistemleri, bu ülkelerin demokrasilerinde yerleşik birer demokratik gelenek konumuna gelmiştir. Buna karşın, köklü bir demokrasi geleneğine sahip olmayan gelişmekte olan ülkelerde ise, seçim sistemleri önemli tartışmalara neden olmaktadır.

Türkiye’de ise; toplumun tüm kesimleri tarafından benimsenebilecek bir seçim sistemi geliştirilememiş, seçim sistemi dönem koşullarına göre sık sık değiştirilmiştir. Batılı ülkelerde, toplumu temsil etme iddiası, parlamento üyelerinin periyodik seçimlerle belirlenmesini yani seçimleri siyasal sistemin “olmazsa olmaz” bir olgusu haline getirmiştir. Periyodik seçimlerin siyasal sistemin odağını işgal etmesi , toplumsal farklılaşmayı doğuran dönüşümlerle birlikte seçimlerin ifade ettiği sürece geniş kitlelerin katılması olgusunu geliştirmiştir. Batıda seçim sürecinin demokratikleşmesi, ilk elde genel oya yönelik ilerlemelerle yol almıştır. Ayrıca genel oyun önündeki cinsiyete, ırka ve eğitim düzeyine ilişkin sınırlamalarla mücadele edilirken, genel oy yönündeki bir diğer gelişme de iki dereceli seçimlerin yerine tek dereceli seçimlerin konulmasıdır. Oy hakkının genel ve eşit oluşu, oyların değerlendirilmesi yeni seçim sistemi sorununu da gündeme getirecektir. Bundan dolayı da pek çok seçim ortaya çıkmıştır.

Çalışmamızda ele alacağımız konuları, dört ana başlık altında incelemeye çalışacağız. Türkiye’de uygulanan seçim sistemleri, Parti sistemleri, Seçimler ve parlamentoya etkileri ve yeni sistem arayışları. Bu öğeler birbiriyle sıkı ilişki içindedirler. Bir ülkede uygulanan seçimler, o ülkedeki siyasal partilerin oluşumunu etkiler. Ayrıca uygulanan seçim sistemi de parlamentonun oluşumunu ve burada temsil edilen görüşleri belirler. Bu da temsil edilemeyen ya da dengesiz olan temsilin tepkilerini ve eleştirisini alır. Bunun sonucunda ise, yeni sistem arayışları ve önerileri başlar. Çalışmamızın son bölümünde de, ülkemizdeki yeni seçim sistemi arayışları üzerinde durulacak ve öneriler tartışılacaktır.

I. BÖLÜM

Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri

Seçimler ilk insan topluluklarının ortaya çıkmasıyla birlikte toplumsal yaşantıda yer almaya başlamıştır. İkel topluluklar ve antik uygarlıklarda, çeşitli türleri görülen ‘yönetici ve yardımcı kadroları seçimle iş başına getirme’ olgusunun, sadece belli bireylerin ya da sınıfların oy kullanması, seçeneklerin kısıtlılığı vb. gibi nedenlerden dolayı günümüzdeki seçim biçimlerinden çok farklı olduğu görülmektedir.

Bugünkü anlamda seçimler ise, Ortaçağ sonrası Avrupa’ında yerleşen ilk demokrasi filizleri ile şekillenmeye başlanmıştır. Tanrı adına ve onun temsilcisi olarak bütün yetkiyi kendinde toplayan hükümdarların mutlak yetkileri zamanla kısıtlanmış ve çeşitli yollardan meclislere devredilmiştir. Tarihteki ilk insan hakları belgesi olan ‘*Bill of Rights 1689*’ uyarınca, İngiltere’de kralın yasama yetkilerini parlamentoya devretmesiyle, parlamentonun halkı temsil etme anlayışı yerleşmeye başlamıştır. Halkı yine halkın yönetmesi düşüncesinin ortaya çıkması ve bunun da ancak seçimle yapılabileceğinin anlaşılması 1789 Fransız İhtilali ile mümkün olmuş ve seçimde temel alınacak biriminde birey olması gerektiği anlayışı benimsenmeye başlanmıştır. Bu olgu Fransa’da 1793 Anayasası uyarınca tanınan; vergi veren, konut sahibi her yurttaşın seçmen olma hakkı ile gelişmiştir. Söz konusu anayasa, kısa süre sonra yürürlükten kaldırılmasına karşın bireylere oy hakkı vermesi yönüyle benzerleri arasında ilktir.

“19. yüzyıl sonları ve 20. Yüzyıl başlarına kadar batı ülkelerinde yürürlükte bulunan ‘sınırlı oy uygulama’ na göre servet ya da öğrenim düzeyi kriter alınarak nüfusun

sadece çok kısıtlı bir bölümünün oy kullanmasına izin verilmesi ya da ABD’de oy verme hakkına sahip olabilmek için, anayasayı okuyup açıklayabilme zorunluluğunun bulunması söz konusu kısıtlamalardan birkaçıdır. Yaş ve ehliyet kısıtlamaları dışında tüm bireylere koşulsuz oy hakkı veren ‘*genel oy*’ uygulamasının yaşama geçirilmesiyle, seçim-temsil-demokrasi zinciri bugünkü yapısına kavuşmuştur.”¹ Dünyadaki bu gelişmelere paralel olarak ülkemizde de, bu alandaki gelişmeler zamanla aşama aşama gelişmiştir. Onun için ülkemizde uygulanan seçim sistemlerini açıklamadan önce, oy hakkına ilişkin gelişmeleri ve oy hakkıyla ilgili ilkeler üzerinde faydalı olacağına inanıyorum.

“Egemenlik hakkı, ister doğrudan doğruya halk tarafından, ister onun adına temsilcilerine kullanılsın her iki durumda da kişinin iradesini belirtmesine gerek vardır. Demokrasinin temel ilkelerinden biri de; kuşkusuz, devlet iradesinin oluşmasına ve kullanılmasına halkın geniş ölçüde katılmasıdır. Bu da ancak seçimlerin genel, eşit, serbest ve gizli oy esasına göre, her türlü kuşkudan uzak bir biçimde yapılmasına bağlıdır.”²

1982 Anayasasının 67.maddesi seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakkını düzenlemiştir. 67. maddenin 2. fıkrasına göre “Seçimler ve halkoylaması serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetimi ve denetimi altında yapılır.”³ hükmünü içermektedir.

¹ TÜGİAD, “2000’li Yıllara Doğru Türkiye’nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar”, “*Seçim Sistemi*”, s. 3-4.

² GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref, *Anayasa Hukuku*, s. 78

³ ŞAKAR, Müjdat, *1982 Anayasası ve Önceki Anayasalar*, s. 85.

A – Oy Hakkına İlişkin İlkeler

Kişilere verilen oy kullanma bir ödev değil, haktır. Bu hakkın kişiler tarafından ayırım yapılmaksızın kullanılması sistemin demokratikleşme sürecindeki ilerlemesini gösterir. Yani her bireye benzer hakların verilmesi, bir takım ayrıcalıkların kaldırılması sürecin demokratikleşme yolunda olduğunu gösterir. Çalışmamıza bu süreci inceleyerek devam edeceğiz.

1 – Genel oy – Sınırlı oy

“Genel oy ilkesine geçilmeden önce sınırlı oy ilkesi uygulanmıştır. Sınırlı oy sisteminde; oy verme ya da seçme hakkı belli niteliklere sahip olan, sınırlı birey kümelerine tanınmıştır. Yani seçimlerde bazı niteliklerin varlığı o kişilerin oy kullanmalarını ya da kullanmamalarını belirlemektedir. Belli başlı kısıtlamalar ise şunlardır:

a) Servete bağlı kısıtlama: Burada kişilerin oy için en iyi kıstasın servet sahibi olmaları gerektiği kıstasına dayanır. Belirli miktarlarda servete sahip olmak ya da belli bir miktar dolaysız vergi ödemiş olmak oy kullanmak için yeterli görülmüştür.

b) Cinsiyete bağlı kısıtlama: Cinsiyet dolayısıyla oy hakkının kısıtlanmasının temelini erkekle kadın arasında tarihsel bir iş bölümünün var olduğu düşüncesi oluşturur. Geleneksel ve tutucu görüşlerin etkisiyle kadının toplumdaki rolünün ev işleri ve çocuk bakımıyla uğraşmak olduğu varsayılarak, siyasal hayata katılma erkeklere uygun bir iş olarak belirlenmiştir.

c) Belli bir öğrenim görmüş olma: Okuma yazma bilmeyen, eğitim düzeyi düşük kimselere oy hakkı tanınması fikrini savunan bir kısıtlama biçimidir. ABD’ de seçmen

olabilmek için genel olarak Anayasayı okuyup anlamak şartı konulmuştur.

d) Irk ayrımına bağlı kısıtlama: Sömürgeci ülkelerin koydukları yasalarda ya da ırk ayrımını savunan faşist rejimlerde ırk kıstasına göre seçme hakkı kısıtlanmaktadır.”⁴

Günümüzde sınırlı oy sistemi yerini genel oy sistemine bırakmıştır. Temsili rejimin başlangıcında sınırlı tutulan seçme hakkı, zamanla genişlemiş ve herhangi bir ayrıcalık ve ayırım gözetilmeden tüm vatandaşlara tanınmıştır. “Bugün artık, oyların genelliği yaygın olarak kabul edilmiş durumdadır. Ekonomik ve sosyal durum, zenginlik ve öğrenim derecesi ne olursa olsun, her vatandaşın oy sahibi olmasına genel oy denir.”⁵ Genel oy sistemi ile olduğunca geniş bir vatandaş kitlesinin seçime katılması, oyunu kullanabilmesi istenir.

“Seçmen olmak etkisini doğum, servet, eğitim gibi anti-demokratik koşullarla sınırlamayan genel oy hakkını tanımış ülkelerde seçmen olabilmek için bazı önkoşulların aranması söz konusudur. Bu koşullar şunlardır:

- ◆ **Vatandaşlık:** Vatandaş olma, beraberinde siyasal haklardan yararlanmayı da getirmektedir. Seçim bir haktır ve tüm ülkelerde seçme ve seçilme hakları yalnız vatandaşlara tanınmıştır.

⁴ ÇAM, Esat, Siyaset Bilimine Giriş, s. 270

⁵ SOYSAL, Mümtaz, 100 Soruda Anayasanın Anlamı, s. 269

- ◆ **Seçme yaşı:** Hukukta haklardan yararlanmada kişi olmak yeterlidir. Seçim hakkının kullanılması her ülkede bir asgari yaş düzeyine göre tanınmıştır. Seçime katılma yaşı dünyada 18-23 yaşları arasında belirlenmiştir.”⁶

Pek tabiki, bugün demokratik yapıda seçmen yaşının düşürülmesi, dolayısıyla seçimlere katılanların oranının yükseltilmesi gereklidir. Türkiye Cumhuriyeti’nde seçmen yaşı ile ilgili sınırlar Anayasalarda belirlenmiştir. 1924 Anayasasının 10.maddesi; “Onsekiz yaşını ikmal eden her erkek Türk mebusan intibahına iştirak etmek hakkına haizdir.”⁷, hükmü ile seçmen yaşını onsekiz olarak belirlemiştir. 10.madde, 1934 yılında değiştirilmiştir. Değişikle kadınlara da bu hak tanınmış; ama, seçmen yaşı 18’den 22’ye çıkarılmıştır.

Seçmen yaşı 1982 Anayasasının 67.maddesi ile yeniden düzenlenmiş, yapılan değişiklikle 67/3’de seçmen yaşı 21’e indirilmiştir. Madde, 1987 de tekrar değiştirilmiş, seçmen yaşı 20 olarak tespit edilmiştir. Madde, en son 1995 de değiştirilmiş; “Onsekiz yaşını dolduran her Türk vatandaşı seçme ve halkoymasına katılma haklarına sahiptir.”⁸, hükmü getirilmiştir.

2. Eşit oy- ağırlıklı oy

“Herkesin eşit ağırlıkta bir tek oya sahip olmasına eşit oy hakkı denir. Yani seçmenlerden her birinin bir oyu vardır. Ağırlıklı oy da ise, seçmenin niteliğine özgü

⁶ ÇAM, a.g.e. , s. 271

⁷ ŞAKAR, a.g.e. , s.270

⁸ 1995 Değişiklikleriyle TC Anayasası, Alfa Yayınları, s. 43

nedenlerden dolayı, seçmene birden fazla oy kullanma hakkı tanınır.”⁹

3. İsteğe bağlı oy-zorunlu oy

“Oy kullanmanın bireyin isteğine bırakılması durumunda isteğe bağlı oy hakkından söz edilir. Burada her şey yani oyu kullanıp kullanmamak tamamen bireyin isteğine bağlıdır. Bunun karşıtı ise zorunlu oy sistemidir. Yasal bir özrü olmadan oy kullanamayanlar hakkında çeşitli cezalar öngörölmüştür. Burada seçime katılma oranı yüksektir.”¹⁰

4- Serbestlik ve gizlilik

“Seçmenin her türlü siyasal ve ekonomik etki ve baskılardan uzak olarak , kendi tercihine göre oyunu kullanabilmesine serbestlik ilkesi denir. Seçmenin kullandığı oyun niteliğinin hiç kimse tarafından bilinmemesine de gizlilik ilkesi denir.”¹¹

Dünyada seçim kavramının gündeme gelmesiyle birlikte ilk çağlarda asillerin , toprak sahiplerinin ve din adamlarının seçme hakkının bulunduğunu görmekteyiz. Seçme hakkına getirilen bu kısıtlama zamanla ortadan kaldırılmış; yani, seçmen olabilmek için aranan şartlar azaltılmıştır. 1793 de Fransa’da Anayasa ile erkeklere genel oy hakkı tanınmıştır. Seçmen sayısını arttıran ve tabana yayan yeni yasaların çıkarılmasıyla siyasi alanda örgütlenmeler başlamıştır. Böylece siyasal partiler doğmuştur. Seçmen yaşının küçültülmesi , kadınlara oy hakkı tanınması , okur-yazarlık şartının kaldırılması vb. etmenler, seçmen kitlesini arttıran önemli etkenlerdendir.

⁹ ÇAM, a.g.e. , s.270

¹⁰ ÇAM, a.g.e. , s.271

¹¹ GÖZÜBÜYÜK, a.g.e. s. 79

Seçmen kitlesinin artması ile birlikte bu kitlenin mecliste temsili önem arz etmiştir. Çünkü bireyler seçimle, Siyasi iktidarı toplum adına kullanacak temsilcilerine bu hakkı devretmektedirler. Devredilen hakları üzerine alan kurumlar ise, siyasi partilerdir. Siyasi partilerin doğuşu ve gelişmeye başlaması ile, yeni kavramlar tartışılmaya başlanmıştır. Örneğin; her siyasi parti, gücü oranında mecliste temsil edilebilmelidir. Partilerin seçime katılması ve seçimlerde çıkaracağı milletvekili sayısı vb. şeyler belli kurallar gözetilerek yapılacak seçimlerle mümkündür. Özetle; bugün tartışılan konu, seçimlerin hangi sisteme göre yapılacağıdır.

B – Seçim Sistemleri

Seçim sistemi, demokratik rejimin sağlıklı işleyişi bakımından yaşamsal bir önem taşır. Bir seçim sisteminden beklenen her şeyden önce, belli bir süre için, ülkede hangi partinin iktidar olacağını belirlemektir. Çünkü değişiklik, barış içinde seçim mekanizması yoluyla olabilir. “Demokratik taleplerin dünyanın hemen her yerinde giderek artması yönetilenlerin siyasal kararlara daha fazla katılma eğiliminin önemli bir göstergesi olmaktadır. Yönetilenlerin istemleri sonucu demokratik ve özgür seçimlerle iktidara gelmek, uluslararası kamuoyunda bir saygınlık göstergesi olarak kabul edilmektedir. Yönetilenlerin siyasal kararların alınmasına daha fazla ve etkin katılımını sağlayacak yöntemlerin bulunması ve geliştirilmesi gereği seçim sistemleri ile ilgili çalışmaların önemini artırmaktadır.”¹²

¹² TÜGİAD, a.g.y. , s. 5

1. Seçim Sisteminin Temel İlkeleri

Bir seçim sisteminden beklenen daha önce de değinildiği gibi, her şeyden önce, belli bir süre için ülkeyi hangi partinin yöneteceğini ,hükümeti hangi partinin kuracağını, hangi partinin iktidar olacağını belirlemektedir. Bu, seçim sistemini bir kamuoyu yoklamasından ayıran önemli bir farktır.

“Günümüzde kabul edilen evrensel demokratik değerler doğrultusunda seçim sistemlerinin önemli iki temel ilkesi vardır:

a) Fayda (istikrar) ilkesi: Bir hükümetin ülkeyi istikrar içinde yönetme olanağına sahip olmasıdır. Ancak bu , ülkede taraftar bulan başka siyasal akımların parlamentoya yansması demek değildir. Oysa buna olanak vermek, bunu gerçekleştirmek zorunluluğu vardır.

b) Adalet(demokrasi) İlkesi: Toplumda yer alan değişik görüşlerin parlamentoya yansmasına imkan sağlayan bir ilkedir. Bu iki temel ilkenin çatışması söz konusu olduğundan , birine ağırlık verildiğinde diğeri bundan olumsuz etkilenmektedir. Demokratik yönetimi benimseyen ülkelerdeki koşulların, ihtiyaçların , bu iki işlemi ideal bir biçimde bütünleştiren standart bir seçim sisteminin varlığından söz etmek mümkün değildir. Bir çok ülkede uygulanan seçim sistemleri bu iki temel işlevi en ideal biçimde uyumlaştırmaya çalışmakla birlikte birbirinden önemli farklılıklar göstermektedir. Ama sonuçta farklı seçim sistemine sahip olmalarına karşın, pek çok ülkenin tümü çağdaş demokratik ülkelerdir.

Seçim sistemlerinin iki temel işlevinden biri olan demokratik temsil (adalet) ilkesinin en önemli ilgi alanı; yönetilenlerin, devlet organları içinde en ideal biçimde temsil

edilmesidir. Ulus ya da halk egemenliğinin yaygınlaşması temsili rejim aracılığıyla ortaya çıkmıştır. Temsil ilkesinde yurttaşlar yönetime seçtikleri temsilciler aracılığıyla katılmaktadırlar. Vatandaşın tek oyunun dahi kaybolmaması ve kullanılan her oyun ifade ettiği siyasi tercihin parlamentoya yansması demokratik temsil ilkesinin en ideal biçimidir”¹³.

“İyi bir seçim sisteminin fayda ya da istikrar ve adalet ilkelerini her ülkenin kendi koşullarına uygun bir denge içinde bir araya getirmesi beklenir. Aslında, zıt yönlerde işleyen bu iki ilke, değişik seçim sistemlerinde değişik ölçülerde bir araya getirmesi beklenir. Eğer; bu iki ilkedен birini ön plana çıkaracak olursanız, diğeri arka plana itilmiş olur. Örneğin; istikrar ilkesini ön planda tutarsanız , adalet ilkesi arka planda kalır. Eğer; adalet ilkesine önem verirsiniz, yani bütün partilerin, bütün siyasal görüşlerin parlamentoda veya ilgili meclislerde temsiline önem verirsiniz, o zaman istikrar arka planda kalır.”¹⁴

İdeal bir seçim sisteminden beklenen bu iki işlemin en iyi bir biçimde uyumlaştırmış olmasıdır. Genellikle, istikrar ya da demokratik temsil ilkesinin etkinliğini arttıran seçim sistemlerinin varlığı, ülkelerin demokratik gelişim sürecinde ortaya çıkmakta ve geleneksel özellikler göstermektedir.

2-Seçim Sistemleri

Bu bölümde Türk siyasi hayatında uygulanan seçim yöntemleri hakkında genel

¹³ TÜGİAD, a.g.y. , s. 6

¹⁴ TÜRK, Hikmet Sami, TUNCER, Erol, Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi, s. 4-5

bilgiler verilecektir. Popüler olan ve dünyada başka ülkelerde uygulanan seçim sistemleri hakkındaki inceleme daha sonraki bölümlerde ele alınacaktır.

Cumhuriyet dönemi (1927-1943) seçimleri iki dereceli olarak, üzerinde önemli değişiklikler yapılmakla birlikte 1877 yılında oluşan II. Osmanlı Mebusan Meclisi tarafından hazırlanan intibahı Mebusan Kanunu'na göre yapılmıştır. Çok partili siyasi hayata geçişle birlikte, tek dereceli basit çoğunluk sistemi kullanılmıştır. 1960 askeri müdahalesi ile başlayan yeni dönemde nisbi temsilin d'Hondt sistemleri uygulanmıştır. 1980 sonrasında da d'Hondt'un barajlı şekilleri uygulanmıştır.

a) İki Dereceli Yöntem

Cumhuriyetin ilamından sonraki ilk seçim, 1927 yılında yapılmıştır. Uygulanan sistem, iki dereceli seçim yöntemidir. Bu yöntem, 1943 yılındaki seçimlerde son kez uygulanmıştır. Yani, Cumhuriyet tarihinin ilk 5 meclis seçimi, iki dereceli yöntemle belirlenmiştir. Burada, seçmen doğrudan doğruya temsilciyi seçemez. Temsilciyi seçecek olan ikinci seçmenleri seçer. Bu ise genelde tek dereceli seçim yöntemine nazaran anti-demokratiktir. "Tek parti döneminde uygulanan bu yöntem dışına yönelik işaretleri ilk kez CHP'nin 1931 yılı programında kendini göstermektedir: 'Bir dereceli intihabı tatbik etmek yüksek emellerimizdendir' ifadesi yer almışsa da, yurttaşların seçecekleri kimseleri tanıyabilecekleri koşullara kavuşuncaya kadar, iki dereceli seçimin demokrasinin icaplarına daha uygun olduğu belirtilmiştir."¹⁵ Fakat, CHP'nin 1935 programında tek dereceli seçimlerle ilgili bir ifadeye rastlanmaz.

¹⁵ TUNCAI, Mete, Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması, s. 447

“Demokratik sonuçlardan ancak, rekabetçi bir sistemde söz edilebileceğine göre, CHP’nin iki dereceli daha çok olası bir çok partili hayat için muhafaza ettiği söylenebilir. Nitekim CHP’nin 1943 programında iki dereceli seçim ile demokrasi arasında kurulan ilişki tekrarlanmamış, iki dereceli seçimin ‘ameli icaplara daha uygun olduğu’ ifadesi ile yetinilmiştir.”¹⁶

Bu dönemde milletvekilleri adaylarının saptanması, bütünüyle CHP Merkez İdare Kurulunun, dolayısıyla Başkanlık Divanının takdir ve onayına bağlıdır. Dolayısıyla gösterilen adaylar bir nevi seçilmiş sayılabilir. Seçim döneminde milletvekili olmak isteyen kişiler parti başkanlığına yazılı olarak başvururlar. Parti başkanının isimleri belirlemesi ve radyodan adayların ilan edilmesi, bir nevi onların seçilmiş olmasının bir ifadesidir. İki dereceli seçimin esprisi birinci seçmenlerin kendilerinden daha kültürlü ve bilinçli olanları seçerek, seçilmiş olan ikinci seçmenlerin daha rasyonel karar verebileceğidir. Halbuki merkez tarafından belirlenen adayların onaylanması olan seçimlerin gerçekte böyle bir işlevi olmadığı görülür.

b) Çoğunluk Sistemi

“Türkiye’de çok partili hayata geçiş yılı olan 1946’dan 1960 yılına kadar dolaysız, genel seçim içinde liste usulüne dayanan tek turlu basit çoğunluk sistemi kökleştirilmiştir.”¹⁷ Böylelikle iki dereceli sistemden tek dereceli seçim sistemine geçilmiştir.

¹⁶ BALTA, Tahsin Bekir, “Türkiye’de Meclis-Hükümet İlişkilerine Bir Bakış” İncelemeler , s. 41

¹⁷ ÇAM, a.g.e., s. 279

“Çoğunluk sistemleri, milletvekillerinin ya birer milletvekili çıkaran seçim çevrelerinde seçilmelerine, ya da birden çok milletvekilinin aynı çevreden seçilmelerine göre, ‘tek adlı’ veya ‘çok adlı seçim sistemleri’ olmak üzere ikiye ayrılır. Bizde genellikle yaygın terimlerle bu sistemlere ‘dar bölgesi’ ya da ‘geniş bölgesi seçim sistemleri’ de denilmektedir. Ayrıca, geniş bölgesi seçim sisteminde seçmene bir liste sunulduğu için; bu sistem, ‘liste usulü çoğunluk sistemi’ olarak da adlandırılabilir. Bizde 1960 yılına kadar uygulanan seçim sistemi, iller itibarıyla liste usulü çoğunluk sistemidir.”¹⁸

Çoğunluk sisteminin çeşitli uygulama yöntemleri vardır. Bunlar ; basit çoğunluk, salt çoğunluk, nitelikli çoğunluk vb. Yurdumuzda tek dereceli seçim, liste usulüyle uygulanmıştır. Bu usulde, seçmenlere sunulan çeşitli aday listeleri arasında bir seçim yapmaları önerilir. Burada listenin değiştirilmesi söz konusu değildir. “Çoğunluk sisteminin liste usulü ile uygulanması halinde, seçmenler oy pusulalarına seçilecek sayı kadar aday ismi yazmak suretiyle oylarını kullanırlar. Geniş seçim çevrelerini kapsayan bu sistemde her bölgenin çıkaracağı milletvekili sayısı, nüfusuna göre saptanır.”¹⁹

Burada aranan çoğunluk; mutlak çoğunluk değil, nispi çoğunluktur. Mutlak çoğunluğun aranması halinde, ilk turda bazen bu sağlanamaz ve bu kez iki turlu çoğunluk sistemi gündeme gelir. Her seçim sisteminin siyasal yapılanmayı etkileyen bir takım sonuçları vardır. Bunlar; bazı yönlerden yararlı, bazı yönlerden sakıncalı sonuçlardır.

¹⁸ TÜRK, - TUNCER, a.g.e. , s. 5-6

¹⁹ ÇAM, a.g.e. , s. 279

Yararları: “Tek turlu çoğunluk sistemleri, uzun vadede genellikle ülke yönetiminin sürekli olarak iki parti arasında el değiştirdiği bir iki partili siyasal yapılanmayı getirir. Ayrıca, tek turlu çoğunluk sistemlerinde bir partinin tek başına parlamento çoğunluğunu sağlaması daha kolaydır. Bu, hükümetlerin kurulmasında ve devamlılığında önemli bir etkidir. Yani, sistem istikrarlı hükümetlerin çıkmasına elverişlidir. Bu sistemde, istikrar ilkesi ön plandadır. Seçimi kazanan parti, kendi programlarını tam olarak uygulamak olanağını bulabilir. Oylama biçimi basit ve kolaydır. Ayrıca çoğunluk sistemi seçmenlerin adayları daha iyi tanımasını sağlar. Bu da, belli bir ölçüde adayların belirlenmesinde parti merkezlerinin etkisini azaltır.

Sakıncaları: Adaletsiz sonuçlar verebilir. Bazı siyasal düşünce ve görüşler, parlamentoda temsil edilme olanağı bulamazlar. Parlamentodaki çoğunluk grubunun seçmen çoğunluğu ile orantılı olmaması, sistemin diğer bir eksi yönüdür.”²⁰

c) Nispi Temsil Sistemi

“Uygulamada pek çok nispi temsil sistemi mevcut olmakla beraber esasta ve nazariyatta hepsinin dayandığı temel aynıdır.”²¹ Seçime katılan taraflara aldıkları oyun toplam içindeki oranı kadar temsilcilik verme ilkesine dayanır. Yani, nisbi temsil sisteminde adalet ilkesi ön plandadır. Toplumdaki tüm eğilimlerin partiler tarafından parlamentoda temsil edilmesi amacını gütmektedir. Seçim çevreleri birden fazla aday çıkaracak biçimde belirlenmektedir.

²⁰ TÜRK, – TUNCER, a.g.e. , s. 7-8

²¹ VERSAN, Vakur , Kamu Yönetimi, s. 53

“Çoğunluk sisteminin sakıncalarını gidermek üzere ortaya atılmıştır. Oldukça yeni bir sistemdir. Bu sistemde ulaşılmak istenen amaç; her partiye aldığı oy ile orantılı olarak, temsil edilme olanağını sağlamaktır. Bu sistem adalete uygundur; azınlığı da temsil edilme olanağı verir. Buna karşılık nisbi temsil, partilerin çoğalmasına ve hükümet istikrarsızlığına neden olan , uygulaması güç bir sistemdir.”²² I. Dünya savaşı sonrası adalet ve özgürlük fikirlerinin güçlendiği Batı Avrupa da bu seçim tarzına ilgi artmıştır .Nisbi temsil sistemi, ancak liste yöntemi ile uygulanır. Uygulamada , değişik nisbi temsil sistemleri geliştirilmiştir. Başlıcaları şunlardır:

1-Seçim Sayısı ve Artık Oy Uygulamasına Dayalı Nisbi Temsil Sistemleri

“Seçim sayısı uygulamasına dayalı nispi temsil sistemlerinde ne kadar geçerli oy karşılığında bir milletvekili seçileceğinin belirlenmesi amacıyla ‘seçim sayısı’ olarak adlandırılan bir katsayı belirlenmektedir. Uygulamada , alınan oyların söz konusu katsayıya bölünmesiyle o partinin çıkardığı milletvekili sayısı ortaya çıkmaktadır. Bölme işlemleriyle milletvekillerinin belirlenmesi sonrasında artan oyların değerlendirilmesinde de çeşitli yöntemlere başvurulmaktadır.

a) Ulusal artık sistemi: Partilerin geçerli oylarının ‘seçim sayısı’na bölünmesiyle çıkan milletvekili sayılarının belirlenmesinden sonra, söz konusu bölme işleminin kalanları –artık oylar- ülke bazında toplanmaktadır. Tüm artık oyların toplamının açıkta kalan toplam sandalye sayısına bölünmesiyle elde edile ‘ulusal seçim sayısı’ partilerin toplam artık oylarına ayrı ayrı bölünerek ülke çapında listelerden çıkacak milletvekilleri

²² GÖZÜBÜYÜK, a.g.e. , s. 82

belirlenmektedir. Bu işlemlerden sonra hala açıkta sandalye varsa , partiler arasında artık oyların büyüklüğüne göre sırasıyla paylaşılmaktadır.

Hagenbach-Bishoft sisteminin ulusal artık yöntemine uygulanması biçiminde adlandırılan yaklaşıma göre ise; ulusal seçim sayısı küçültülerek, açıkta kalan sandalye sayısı azaltılmaktadır. Hagenbach-Bishoft uygulamasında artık oylar toplamı açıkta kalan sandalye sayısına bölünürken açıkta kalan sandalye sayısına '1' eklenmektedir. Ulusal artık sistemi seçim çevrelerinde milletvekili çıkaramayan küçük partilerin ülke çapında milletvekili çıkarabilmesini sağlamakta, küçük partilerin lehine işlemektedir.

b) Değişmez tek sayılı ulusal artık sistemi: Bu sistemde kanunla önceden belirlenen sabit seçim sayısı kullanılmakta , böylece seçilen her milletvekilinin eşit sayıda, seçmeni temsil etmesi sağlanmaktadır.²³ Bu yöntem az kullanılan bir yöntemdir. Parlamentodaki milletvekili sayısı önceden belirlenmemekte , seçmen sayısının ve geçerli oyların çokluğu ile orantılı olarak artmaktadır. Partilerin çıkaracağı temsilci sayısı ise , partinin ülke çapında aldığı oy sayısının , sabit sayıya bölünmesi ile belirlenir

c) En büyük artık yöntemi: "Küçük partilere avantaj sağlayan bu yöntemde , her partinin aldığı oy seçim sayısına bölünmektedir. Milletvekillikleri dağıtıldıktan sonra artık oylar nedeniyle boş kalan sandalye varsa , bıraktıkları artıkların büyüklüklerine göre sırasıyla dağıtılmaktadırlar. Seçim sayısına ulaşamadığı için milletvekili çıkaramayan küçük partiler ve bağımsızlar da artık oylar sayesinde boşta kalan sandalyelerden

²³ TÜGİAD, a.g.y. . s. 13-14

bazılarını alabilmektedir.”²⁴

2- d'Hondt Yöntemi

Karmaşık işlemlere gerek bırakmayan çok basit bir bölme yöntemi uygulayan bu yöntemi Belçikalı hukukçu ve matematikçi Victor d' Hondt bulmuştur. Seçim çevresi düzeyinde artık oy bırakmadan, tüm temsilcilerin partiler arasında dağılımını sağlayan bir nispi temsil sistemidir. Bu yöntem artık oyları kendi içinde değerlendirir. Seçim sayısı yöntemindeki gibi artıkları değerlendirmek üzere başka bir işleme gerek göstermez.

“Bu sistemde her partinin aldığı oy sayısı o seçim çevresinden çıkarılacak temsilci sayısı kadar sıra ile 1,2,3,4, ilh... sayılarına bölünür. Bu işlemle elde edilen sayılar çıkarılacak temsilci sayısı kadar büyükten küçüğe doğru sıraya konur. En sonda yer alan sayı ‘ortak tam bölen’ sayısı olarak kabul edilir.

Tablo 1- d'Hondt sisteminde seçim çevresindeki oyların dağıtımı

	A Listesi	B Listesi	C Listesi
1	33.000	42.000	25.000
2	16.500	21.000	12.000
3	11.000	14.000	8.333
4	8.250	10.500	6.250
5	6.600	8.400	5.000

Kaynak: A. Şeref Gözübüyük Anayasa Hukuku, sayfa:84.

Partilerin aldıkları oy sayısının , ortak tam bölen sayısına bölünmesi ile partilerin çıkaracağı temsilcilik sayısı saptanır. Böyle bir işlem yapmadan da , ortak tam bölen

²⁴ TÜGİAD, a.g.y. , s. 15

sayısı saptanır. Böyle bir işlem yapmadan da, ortak tam bölen sayısı dahil olmak üzere, bölümler büyükten küçüğe doğru sıralandığında, yine her partinin çıkaracağı temsilci sayısı C partisi 2 temsilcilik kazanmıştır.”²⁵

3- Nispi Temsilin Avantajları ve Sakıncaları

Hiç kuşkusuz ki nispi temsilde bir takım yararları ve bunun yanında zararlı yönleri mevcuttur. Zaten bu yöntem Türkiye’de çeşitli varyasyonlar halinde uygulanmıştır. Örneğin, 1961 seçimlerinde barajlı d’ Hondt yöntemi uygulanırken , 1965 seçimlerinde milli bakiye usulü uygulanmıştır. 1969 seçimlerinde ise, *basit d’Hondt yöntemi* uygulanmıştır.

1- Avantajları : Nispi temsil adillik yönünden diğerlerine nazaran daha üstündür. Çeşitli partiler tarafından elde edilen sandalye sayısı seçim günleri ile orantılı ise, adil olarak temsil ediliyor demektir.

“Nispi temsil kaçınılmaz olarak , demokratik çoğulculuğa diğer bütün seçim tarzlarından daha uygundur. Ayrıca nispi temsil sisteminin, partilerin pragmatik niteliğini ve seçimin ideolojik içeriğini güçlendirdiği saptanacaktır. Klasik bir formüle göre , seçim bir fikir oylamasıdır, bir ‘adam oylaması’ değil. Her aday, her parti başta bayrak olmak üzere , siyasal nitelikli bir hükümet programı sunar. Seçim artık dar çaplı yerel çıkar mülahazalarına dayanmamaktadır. Seçilen aday halk egemenliği ilkesinin gerektirdiği gibi, artık dar bir bölgeyi ya da dar çevre anlayışı içindeki birkaç kişiye değil bütün ülkeyi

²⁵ GÖZÜBÜYÜK, a.g.e. , s. 84

temsil eder.”²⁶ Nispi temsil dürüst bir seçim tarzıdır. İkinci turun olmayışı yerinden feragat ve istifa gibi konularda pazarlıkları önler. Seçilen sandalyelerini ödüne, seçmenleri önünde savundukları ilkelerden verdikleri hiçbir tavize borçlu değildirler. Gambeta 1877 de şöyle der; “ Liste usulüyle oylama aynı anda iki şeyin birden değerini korur: Seçmenlik hakkı ve seçilenin haysiyeti...”²⁷ Bu sav, nispi temsilin öngördüğü dürüstlük, listelerin oluşturulması sırasında görülmezse, nisbi temsilin taraflarına karşı dönebilir.

2. Sakıncaları : Seçim biçimlerini inceleyen K. Popper “Nisbi temsilde halk egemenliğinin doğal bir karşılığını görüyor. Bunun sonuçları ise, Popper’e ‘çok kötü’ görünüyor. Çünkü bu, partizanca oligarşiye olanak sağlıyor. Seçilenler, partini rehineleri durumunda oluyorlar. Özellikle, nisbi temsil, partilerin çoğalmasıyla uzlaşmanın seçeneklerini ve çoğunlukları kolaylaştırarak, ‘bir hükümetin seçim yoluyla görevden alınması gibi yaşamsal bir sorunu’ engelliyor.”²⁸ Ayrıca nisbi temsil, siyasal toplumların çatışmasını da beraberinde getirir. Kamuoyunun parçalanmışlığı doğal bir olgu ise, nisbi temsil sistemi bu parçalanmayı daha da artırır. Doğal bir olgu değilse, nisbi temsil bu parçalanmaya yol açabilir.

²⁶ COTTERET, J.Marie, - EMERİ, Claude, a.g.e. , s. 75

²⁷ COTTERET, EMERİ, a.g.e. , s. 76

²⁸ BAUDONİN, Karl Popper, s. 116

II. BÖLÜM

Parti Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamaları

“Siyasal partiler belli bir ideoloji; sosyal, ekonomik ve siyasi projeyi gerçekleştirmek adına siyasi iktidarı ele geçirmek ya da kullanılmasına katılmak amacıyla kurulan örgütlerdir. Temsili demokrasilerde iktidarı ele geçirme ya da kullanımına katılma seçim kurumu aracılığıyla gerçekleştirilir.”²⁹

Parti sistemleri, partilerin işlemleri, önder kadrolarının seçimi, siyasi , iktisadi ve sosyal programları, örgüt yapıları ve çalışma yöntemleri gibi değişik ölçütlerle farklı düzeylerde yaklaşılabilecek geniş kapsama sahiptir. Parti sistemine partilerin sayısı açısından da bakılabilir. Seçim sistemi ile ilişkisinin kurulduğu düzey parti sayısı bakımındandır.

“Parti sistemi; bir siyasi sistemdeki siyasi partilerin, sistemle ve birbirleriyle oluşturdukları etkileşim örüntüsüne denir.”³⁰ Siyasi partiler sayıları yönünden incelendiğinde, parti sistemleri üç kümede toplanabilir.

A – Tek Parti Sistemi

“Bu sisteme rekabetten yoksun parti sistemi de denir. Tek parti sistemi tipik bir diktatörlük sistemidir. Bu sistemde, siyasi iktidar devamlı ya da uzunca bir süre tek partinin elindedir.”³¹

²⁹ ÇAVUŞOĞLU, Naz, Anayasa Notları, s.171

³⁰ TURAN, İlter, Siyasi Sistem ve Siyasi Davranış, s.121

³¹ GÖZÜBÜYÜK, a.g.e. ,s.73

Tek partide mutlak olarak bir tek parti olacak diye kesin bir kural yoktur. Tek partinin bulunduğu bir sistemde bazı tartışmalar vardır. Ergun Özbudun'a göre; "Gerek yarışmacı (çoğulcu) partiler, gerek tek parti, halkın siyasete katılmasının bir aracıdır. Tek partinin, yönetilenlerin dileklerini ifade etmediği fikri bir abartmadır."³²

Tek parti sisteminin en önemli özelliği, muhalefetin yalnızlığı ya da iktidar olmayacak kadar zayıf ve baskı altında oluşudur. Fakat tek parti sistemi ifadesinin altında farklı siyasal rejimler bulunabilir. Totaliter ve otoriter tek parti sistemlerinde kurumsal ve yasal düzenlemeler siyasal rekabeti yasaklamıştır. Siyasal rekabetin yasaklanması ile birlikte pratikte iktidar tekelinin yaşandığı durum egemen parti sistemi şeklinde nitelendirmek doğru olur. "M.Duverger ise tek parti sistemini, 'Demokrasi çerçevesi içinde doğmuş olan genel bir yönetimin diktatörlüğe uydurulmasından başka bir şey değildir.' diye tanımlıyor."³³

Tek parti sisteminde; parti, resmi bir doktrini savunan ve gerçekleştirmek isteyen bir partidir. Parti ile devlet sanki bütünleşmiştir. Yakın geçmişte Sovyet Komünist Partisi, 2.Dünya savaşı öncesi Almanya'da Nazi Partisi, İtalya'da ise Faşist Parti bunlara örnek olarak gösterilebilir. Totaliter tek parti sisteminin yanında Liberal görüşe sahip, pragmatik amaca yönelik partiler de vardır. Bunlar çoğu kez demokrasiye geçmek için bir ara rejimi partileri konumundadırlar. "Bu tür partiler, bağımsızlık savaşı veren ülkelerde gelişmiştir. 1946'ya kadar CHP, Tunus'ta Yeni Düstur Partisi bunun örnekleridir. Bu tür

³² ÖZBUDUN, Ergun, Siyasal Partiler, s.48

³³ DUVERGER, Maurice, Siyasal Partiler, s.14

partilerin varlığı bir ideolojinin gereği olmaktan çok, içinde bulunulan koşulların sonucudur. Yeni kurulan rejimlerin yerleşmesi, hızla modernleşmesi ve iktisadi kalkınmasına duyulan inanç, siyasal rekabet için olumlu bir ortam yaratmamakta, rekabetin rejimi tehlikeye düşüreceği modernleşmeyi geciktireceğinden endişe edilmektedir. Bu tür partiler, uzun dönemde, Türkiye’de olduğu gibi siyasal rekabete geçişe rıza gösterebilirler.”³⁴

Tek partinin amacı; yeni elitler yetiştirmek, yeni bir yönetici sınıf oluşturmak, yeni bir ideolojiyi halka benimsetmek olmaktadır. CHP, tek parti rejimini geçici bir rejim olarak kabul etmiş ve bu dönemi demokrasiye geçiş aşaması olarak görmüştür. 1923-1946 yılları arasında tek parti döneminde, çok partili hayata geçiş denemeleri olmuştur. Hatta bu konuda M.K.Atatürk bizzat teşvikte bulunmuştur. Fakat tek partiden çok partili hayata geçişte bir takım sorunlar, bir takım krizler meydana gelmiş ve çok partili hayata geçiş ancak 1946 yılda olabilmıştır.

Başka ülkelerde benzer amaçlarla kurulan tek partiler rejimlerinin, amaçlarını gerçekleştirmede güçlük çektikleri, kolaylıkla başarıya ulaşamadıkları da görülmektedir. Bu partilerde başlangıçta totaliter bir rejim düşüncesi yoktur. Buna siyasal rekabete geçmeye rıza göstermemeleri durumunda, “Milliyetçi Çin’in Kuomintang partisi gibi otoriterleşebilir ya da Tanzanya’nın TANU Partisi ya da Mısır’daki Arap Sosyalist Birliği gibi ideolojik temel oluşturabilirler.”³⁵

³⁴ TURAN, a.g.e. , s. 124

³⁵ TURAN, a.g.e. ,s.124

B – İki Partili Siyasal Hayat

Burada kastedilen iki büyük partinin siyasal yaşama egemen oluşudur. Büyük partilerden biri iktidar, diğeri muhalefettir. Çift parti sisteminde iki büyük partinin yanında, küçük partiler de yer alabilir. Çift parti sisteminde, üçüncü bir büyük partiye yer yoktur. “Sistemde, başka siyasal partilerin varlığı, gerek oldukları oyların genel oyu oranı gerek parlamentodaki yerleri semboliktir. Ana partilerin aracısı tipinde olmaları, toplumun her katında destek sağlamaya çalışmaları, herkese hitap etmeye gayret göstermeleri olasıdır. Bu bakımdan partiler arasındaki farkların törpülenme, azalma eğilimi vardır.”³⁶ İki parti arasında görüş ayrılıkları yüzeysel veya derin olabilir. Seçimlere çok sayıda parti de katılabilir hatta anımsanmayacak oranda oy da alabilir. Fakat parlamentodaki sandalyelerin çoğunluğu iki büyük parti elinde tutar ve hükümetler daima bunlardan biri tarafından kurulur.

İngiltere ve A.B.D’de uygulanan çift parti sistemi, temsili demokrasinin kolay işlediği bir sistemdir. Çoğunluk sisteminin uygulanmadığı ülkelerde çok görülür. Çift parti sisteminin iyi işleyebilmesi, iki büyük partinin rejimin üzerinde anlaşmalarına bağlıdır. İki büyük partiden birinin devrimci bir parti olması durumunda, tek parti sistemine kayma olasılığı ortaya çıkar. Bu da çoğulcu demokrasinin sonu olur. Parlamentoda çoğunluğu oluşturan iki partiden biri tek başına hükümeti oluşturabilecek bir çoğunluğu elde eder. İktidar bu iki parti arasında sık el değiştirir.

³⁶ TURAN, a.g.e. , s.122

“İki parti sisteminin sağlıklı biçimde işleyebilmesi için; kısa aralıklarla iktidara geçen, çoğunluğa yönelmiş iki partinin varlığı şarttır. Böyle bir sistem ancak siyasal bölümlerin derin olmadığı, seçmenlerin büyük çoğunluğu asgari bir program onaylayabildikleri toplumlarda görülebilir.”³⁷ “Nisbi temsil sistemini eleştiren Karl Popper, iki partili sistemin hem mantıksal, hem de siyasi yönden tatmin eden yegane sistem olduğunu ifade ediyor. Bu yolla açık ve bütünleşmiş çoğunluklar kurma olanağı vardır.”³⁸ Çift parti sistemi Türkiye’de 1946-1960 yılları arasında görülmüştür. Pek tabiki bu yıllar arasında sistemde sadece iki parti yoktur. İki büyük partinin yanında bazı ufak partiler de vardır. Fakat bunların meclisteki temsil oranı ya çok düşük ya da hiç yoktur. Örneğin 1950 seçimlerine katılan dört partiden Millet Partisi’nin 1 sandalyesi varken, Milli Kalkınma Partisinin hiç sandalyesi yoktur. Fakat bunun yanında DP ve CHP meclis içinde büyük çoğunluğa sahiptir. Bu durum 1960 ihtilaline kadar sürmüştür. Türkiye’de uygulanan çift parti sistemindeki egemen partiler ideoloji yönünden birbirine yakın partilerdir.

“1946 yılında tek partiden çok partili siyasal hayata geçişin belli başlı nedenleri vardır. Bunlar:

- 1) Demokratik bir alt yapının sembolleriyle ve kurumlarıyla oluşması.
- 2) Siyasal ve ekonomik yapıda yeni bir burjuva sınıfının oluşması.
- 3) Tek partinin batılılaşma ideolojisi ve batınında çok partili hayata geçmiş

³⁷ ÇAM, a.g.e. , s.293

³⁸ BAUDOİN, a.g.e. , s.116

olmasıdır.”³⁹

“Demokrasiye geçişi sadece iç ve dış zorunluluklarla açıklamaya çalışmak eksik ve önyargılı bir tutum olur. Çünkü Türkiye Batı tarafından Sovyet tehdidine karşı korunmaya alınacak ise, bu rejimin siyasal niteliğinden çok jeo-stratejik konumu nedeniyle olacaktır. Sovyetlerin Boğazlar’da ortak askeri kontrol kurma ve Doğu Anadolu’dan toprak alma taleplerini dile getirmeleriyle gerilimini – ve dolayısıyla Türkiye’nin Batı’ya olan ihtiyacını – artıran dış konjonktür, başlamış olan demokratik açılımın devamını zorunlu kılıyordu.”⁴⁰

Sonuç olarak diyebiliriz ki, bir takım gelişmelere paralel olarak Türkiye’de çok partili hayata geçilmiş. Bu da 1946-1960 yılları arasında gerçekleşmiştir. Seçimlere üç-dört parti katılmasına rağmen, mecliste egemen 2 parti vardır. Yani Türkiye’deki çok partili hayata geçiş çift parti sistemine benzemektedir.

C – Çok Partili Siyasal Hayat

“Bu sisteme yoğun rekabetli sistem de diyebiliriz. Bu sistemde parti sayısı üç ya da daha fazladır. Seçmen oyları ve parlamentodaki sandalyeler de yaygın dağılıma gösterir. Bunun sonucu olarak, kurulan hükümetler koalisyon biçimindedir. Partiler her tipten olabilmekle birlikte, daha dar kitleleri kapsayan ideolojik (misyoner) ve çıkar partilerine rastlanması daha olasıdır.”⁴¹ Çok partili sistemleri iki büyük partiden biriyle zaman zaman koalisyon ortaklığı yapan üçüncü bir partinin varlığından, hükümetlerin en

³⁹ ÖRS, Birsen, “Türkiye’de Siyasal Gelişme” (Yayınlanmamış ders notları)

⁴⁰ ALPSOY, Said, “52.Yılında 1946 Seçimleri”, Zaman Gazetesi, 21 Temmuz 1998.

⁴¹ TURAN, a.g.e., s.121

az dört parti ile kurulabildiği aşırı çok partili durumuna kadar genişleyen bir yelpaze ifade eder. Bu parti sisteminin en önemli özelliği parlamentoda çok sayıda partinin temsil edilmesi, bu partilerin güçlerinin birbirine aşağı yukarı yakın olmasıdır. Bu da çoğu kez hükümet kurmada bazı güçlüklerin doğmasına neden olmaktadır. Çok partili sistemde kurulan hükümetlerin çoğu da koalisyon hükümetidir.

“Çok parti tiplerini sınıflandırmada esas olarak parti sayısı alınmakla birlikte, bu partilerin büyüklükleri, yapıları, yaptıkları ittifaklar, gelir biçimleri de göz önünde bulundurulmaktadır.”⁴² Zaman zaman yoğun rekabete dayalı parti sistemlerinin siyasal istikrarsızlığa yol açtıkları, bölünmelerine neden olduklarına ilişkin eleştiriler yapılmaktadır. Buna karşılık, her eğilim ya da tercihin bir siyasal ifadede bulunabilmesini sağladığı için, daha demokratik olduğunu önerenler de olmuştur. Yapılan araştırmalarda edinilen bilgiye göre, yoğun rekabetin tek başına bir istikrarsızlık kaynağı olduğunu savunmak güçtür. Ancak, yoğun rekabete dayalı sistemlerin daha demokratik olduğunu kabullenmek de inandırıcı değildir. Çünkü, farklı siyasal eğilimler aynı parti içinde ifade edilebileceği gibi, siyasal parti dışındaki kurumlar aracılığıyla da ifade bulabilir.

“Siyasal rekabet endeksi yüksek ve çok sayıda parti barındıran sistemlerin siyasal istikrarsızlığa ilişkin bir çağrışım yaratması, istikrarsızlıkla karşılaşan toplumlarda da uzlaşmaya değer vermeyen çok sayıda siyasal partiye rastlanmasıyla açıklanabilir. Dördüncü Cumhuriyet döneminde Fransa, bir bakıma 1973 seçimlerinden sonra Türkiye

⁴² ÇAM, a.g.e. , s.290

istikrarsızlıklarla çok partili bir çerçevede karşılaşmıştır.”⁴³ “Çok partili sistem de kendi içinde sınırlı ve sınırsız çok partili sistemler olmak üzere ikiye ayrılabilir. Bir ülkede, aşırı sağdan aşırı sola kadar tüm partilerin kurulması olanağı varsa, sınırsız çok partili sistemden, yok eğer yasalar, belirli ideolojideki partilerin kurulmasını yasaklıyorsa, sınırlı çok parti sisteminden söz edilir.”⁴⁴ Çok partili siyasal hayatın Türkiye’deki uygulamasını 1961’den sonra görüyoruz. Bunu 1946 yılından itibaren de kabul edebildik. Her ne kadar 1946 yılı ve sonrası seçimler için seçime katılan parti sayısı üçten fazla ise de parlamentodaki temsil oranları hayli düşüktür. Halbuki 1961 seçimlerinde seçim sisteminin de değişmesiyle parlamentoda temsil edilen parti sayısı hem artmış, hem de partilerin temsil oranı yani sandalye sayısı fazlalaşmıştır.

“Seçimler artık Nisbi temsil usulüne göre yapıldığından, yeni millet meclisindeki sandalye dağılımı bu oranları abartmadan yansıttı. CHP 173, AP 156, YTP 64, CKMP ise 54 milletvekilliği kazandı. Bu sonuçlar karşısında Türkiye’de çok partili düzenin ikinci aşamasının çok çetin koşullar altında başlanması kaçınılmazdı.”⁴⁵

1965 den sonra ve bilakis 1968 seçimleriyle Türkiye’de geniş çok partili düzene geçilmiştir. 1973’den sonrasında ise bu devam etmiş, fakat hükümetin kurulmasında bir takım istikrarsızlıklara rastlanmıştır. 1980 ihtilalinden sonra seçim kanununda yapılan bazı değişikliklerle ülke genelinde ve seçim bölgesinde olmak üzere çift baraj uygulanmış bu da gerçek hayatta çok fakat parlamentoda sınırlı partinin temsiline neden olmuştur.

⁴³ TURAN, a.g.e. , s.54

⁴⁴ GÖZÜBÜYÜK, a.g.e. , s.74

⁴⁵ SCHİCK, İ.Cemil, - TONAK, E.Ahmet (Derleyen)- Geçiş Sürecinde Türkiye – EROOĞLU, Cem, Çok Partili Düzenin Kuruluşu (Makale), s.139

1991 Ekim seçimlerinde bu barajlara takılma ihtimali olan partiler, güçlü partilerle ittifak kurmuşlar seçim sonrasında da bu partilerden ayrılarak mecliste eski partilerine geri dönerek, kendi partilerini temsil etmişlerdir.

III. BÖLÜM

Seçim Sistemleri ve Parlamento Etkileri

Seçim sisteminin getirdiği sorunlar birçok siyaset adamını uğraştırmış ve hala uğraştırmaktadır. Gerçekte; seçim sistemlerini belirleyen, seçim yasaları, hiçbir zaman tarafsız değildir ve yasalar öncelikle, doğal olarak sandalyelerini korumaya çalışan, seçimle gelmiş kişileri ilgilendirir. Parlamento, eskilerin yeniden seçilmesi ya da iktidar partisinin iktidarını kaybetmemesi için, hemen her dönemde yeni bir seçim yasası çıkarmıştır. Seçim reformları değişik partilerin siyasal gücünü, bazılarının bizzat varlığını etkiler. Bu nedenle partilerin seçim sistemleri konusunda tavırlarının koşullara göre değişken olduğu anlaşılır bir şeydir.

A – 1923-1946 Tek Parti Dönemi – Seçim Mevzuatı ve Seçimler

Türkiye Büyük Millet Meclisi adıyla toplanan ilk meclis seçimi, Mart 1920’de yapılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk genel seçimleri çok partili değil, sadece tek parti ile yapılmıştır. Gerçi bu seçimler cumhuriyetin ilanından öncedir, ama, gene de bu seçimleri yeni rejimin ilk seçimi olarak kabul edebiliriz. “İlk meclis kendi kendini 1 Nisan 1923’de feshedip yeni seçimlere gidilmesini sağladı. Açılan seçim kampanyasında Mudafa-i Hukuk Cemiyeti adıyla tanınan Mustafa Kemal’in meclis grubu hakim durumdaydı. Mustafa Kemal 8 Nisan 1923’te 9 maddelik bir program yayınlamaya

Mudafa-i Hukuk Cemiyeti'ni siyasi parti haline getireceğini açıkladı.”⁴⁶ Halk Fırkası kurulmuş ve partinin amacı “Türkiye’yi asri bir devlet haline yükseltmek”⁴⁷ olarak belirtilmiştir. “Halk Fırkası Kasım 1924’de Cumhuriyet Halk Fırkası adını aldı.”⁴⁸

1) 1923 Seçimleri ve İlgili Seçim Mevzuatı

Haziran 1923 seçimlerine, seçimlerin vazgeçilmez unsuru olan siyasi partiler değil, sadece Halk Fırkası katılmıştır. Seçimler, Cumhuriyetin ilanından önce yapılmıştır. Haziran 1923’te yapılan seçimler uygulanan kanun; 1876 tarihli Kanuni Esasi’ye göre hazırlanan 20 Temmuz 1908 tarihli ‘İntihab-ı Mebusan Kanuni Muvakkat’dır. Bu kanunun bazı maddeleri daha sonra 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun kabulü ile değiştirilmiştir. 320 sayılı kanunla yapılan değişikliklerin sebebi, 1876 tarihli Kanuni Esasi’de, bir milletvekili için 50 bin kişilik bir seçmen sayısı istenirken, 1921 Anayasası böyle bir sayı belirlememiştir. Buna istinaden 1908 tarihli kanunda yapılan değişiklikle; “TBMM’nin miktarı azası Türkiye Devleti halkından her yirmi bin nüfus-u zükurda bir nefer olmak üzere intihab olunur.”⁴⁹ halini almıştır.

1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun 4.maddesine göre “Büyük Millet Meclisi vilayetler halkınca müntahap azadan mürekkeptir.”⁵⁰ İfadesi yer almaktadır. 320 sayılı kanunla da bir milletvekili için gerekli nüfus tespit edilmiştir. Kanunla, milletvekili başına 20 bin kişi düşmektedir. İlin nüfusu 20 binden az ise, bu ile gene de, bir

milletvekilliği kanunla verilmiştir. Nüfusu 30-50 bin arası olanlar 2, ellibinbir ile yetmişbin olan iller ise, 3 mebus seçer. Bu oranlar 320 sayılı kanunun 1. maddesinde ayrı ayrı belirtilmiştir. Burada görüldüğü gibi meclisteki milletvekili sayısını belirleyip bu sayıyı nüfusa bölerek kaç kişinin bir milletvekili çıkaracağını belirleme yoluna gidilmemiştir. Yapılan bunun tam tersi, yani bir milletvekilinin kaç kişilik bir nüfusu temsilen seçileceği belirlenmiştir.

3 Nisan 1922 tarihli ve 320 nolu kanunun 2.maddesi seçmen yaşını belirlemiştir. Buna göre; “18 yaşını ikmal eden her ferdi zükur intihab etmek hakkına haizdir.”⁵¹ Seçme yaşı her ne kadar 18 olarak belirtilmişse de, hala bu tarihte kadınlara oy kullanma hakkı verilmemiştir. Kanunun 4. Maddesi ile daha önceki seçimlerde uygulanan ve seçmen olabilmek için gerekli görülen vergi mükellefi olma şartı kaldırılmıştır. 1923 seçimleri ve 1946 yılına kadar ki seçimler, iki dereceli olarak yapılmıştır. Yani halk, doğrudan doğruya milletvekillerini kendileri seçmemiş, belli bir oranda kişiyi seçmişler, bu kişiler de seçim çevresi içinde milletvekillerini seçmiştir. 320 sayılı kanunun 5. maddesi, “her 200 kişinin bir ikinci seçmen seçebileceğini belirtmiştir. 301-500 kişi olan yerleşim birimleri 2 müntehib-i sani seçebilir.”⁵² Bu hesaplar, belli bir oranla devam etmektedir. Seçilen müntehib-i saniler de, meclisi oluşturacak mebusları seçeceklerdir.

Haziran 1923 seçimlerinde mebus seçilebilmek için, gerekli şartları 1921 Anayasası'nın 5. maddesi düzenlemiştir. Bu maddeye göre, seçilecek mebuslar iki senelik

⁵¹ ERDEM, a.g.e. , s. 158

⁵² ERDEM, a.g.e. , s.158

seçilecektir. İki senelik görev süresi dolanlar, tekrar seçilme hakkına sahiptir. Ayrıca 320 sayılı kanun, genel ve yerel idarede görevli olanların seçime katılabilmeleri için, en az iki ay önce görevlerinden ayrılmasını şart koşturmuştur. Ayrıca kanun, ordudaki askerlerin görevli oldukları yerden seçimlere katılmalarını yasaklamıştır. Milletvekili seçilen ordu mensupları kanuna göre hem asker, hem milletvekili konumundadır. Fakat, “Atatürk generallerin taraf değiştirmesinden çekinmiş, bir de ordunun sadakati açısından, bir komplodan korkarak orduyu politikadan uzaklaştırmaya karar vermiştir.”⁵³ Buradan hareketle 385 sayılı 19 Aralık 1923 tarihli bir kanun çıkarılmıştır. Bu kanunla, asker kişiler ya asker kalacak ya da askerlikten ayrılıp (istifa edip) milletvekili olabileceklerdir. Böylelikle ordu politikadan uzaklaştırılmıştır. Aslında tek parti dönemi seçimleri, hele iki dereceli oluşu tamamen bir formaliteden ibarettir. Çünkü, 1939 yılı seçimlerine kadar milletvekili adaylarını parti merkezi, yani parti başkanı belirlemiştir. Yapılan seçimler de merkezin belirlediği bu adayların onaylanmasından başka bir şey değildir.

2) 1924 Anayasası ve Yeni Gelişmeler

491 sayılı 20 Nisan 1924 tarihli teşkilatı esaslı kanunu önceki düzenlemelere yenilerini eklenmiştir. 1924 anayasası milletvekili seçimleri ile ilgili özel düzenlemelere girmemiş, bunu özel kanunlara bırakmıştır. Anayasanın 11. maddesi; “Otuz yaşını ikmal eden her erkek Türk, mebus intihab edilmek salahiyyetine haizdir.”⁵⁴ Böylelikle anayasa ile mebus seçilmek için gerekli yaş belirlenmiştir. Önceki anayasada böyle bir yaş sınırı

⁵³ SCHICK – TONAK, a.g.e. , YERASİMOS, a.g.m. , s.96

⁵⁴ ŞAKAR, a.g.e. , s.270

belirtilmemişti. Burada 1908 tarihli yasadaki 25 yaş sınırı uygulanmıştır. 1924 anayasasının 12. madde de milletvekili olabilmek için gerekli şartları belirtmiştir. Ayrıca 1924 anayasası 3. maddesi ile seçimlerin 4 yılda bir yapılacağı hükmünü getirmiştir.

“Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 17 Kasım 1924’de kurulmuştur. 1924 yılı boyunca büyüyen ayrılıklara karşın, yeni bir partinin kuruluşu ya 9-17 Kasım 1924 arasında 22 milletvekilinin Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurmak üzere Halk Fırkasından ayrılması, bir kopmadan çok koparıma biçimindeydi. M.Kemal uzlaşmaya yanaşmayanları sürgünle tehdit edip, ılımlıları da tatlılıkla ikna ederek muhalefeti açığa çıkarmaya zorlamıştır.”⁵⁵ “Terakkiperver Parti’nin dayandığı esas fikir, muhalefet kontrolü olmaksızın bütün kuvvetlerin millet meclisinde toplanmasının otoriter bir idare doğuracağı düşüncesiydi. Bunun için parti, birkaç kişinin ‘Oligarşik gayelerine’ karşı koyarak ferdi hürriyetleri korumak amacındaydı. Bu sözlerle hiç şüphesiz Mustafa Kemal ile taraftarları kastediliyordu. Cumhuriyet rejimi, liberalizm ve demokrasi yeni partinin kabul ettiği diğer esas prensiplerdi.”⁵⁶ Partinin kurulmasından üç ay sonra çıkan Şeyh Said ayaklanmasının parti ile ilişkili olduğu gerekçesiyle bu parti hemen kapatılmıştır. Böylelikle çok partili siyasal hayat denemesi başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

“1927’de 2 Eylül seçimleri bütün bu şartlar altında yapılmıştır. Tek partinin katıldığı ve iki dereceli seçimle merkezin belirlediği resmi adayları onaylama biçimi halinde yapılmıştır. ‘Batılılar ne der’ korkusu 1930’da güdümlü bir muhalefet

⁵⁵ SCHİCH – TONAK, a.g.e. , YERASİMOS, a.g.m. , s.:97

⁵⁶ KARPAT, a.g.e. , s.57

partisinin kuruluşunun temelinde yatan asıl nedenlerden biriydi. Öteki neden ise, bu partinin, muhalefetin eğilimlerini açığa çıkarmakta bir araç olarak kullanılmasıydı ki, bu amaca da fazlasıyla ulaşıldı.⁵⁷ 12 Ağustos 1930'da ilan edilen Serbest Fırka ile ikinci kez çok partili sisteme geçme fırsatı yakalanmıştır. Bu partinin yanında ayrıca iki parti daha kurulmuştur. İktidarın gölgesinde ve güdümünde kurulan Serbest Fırkanın başkanı Fethi (Okyar) Bey'dir. Söylentiler Atatürk'ün bu partiyi Fethi Bey'e kendi eliyle kurup verdiği yönündedir. "Kısa zamanda, parti rejimden hoşnut olmayan birçok insanı kendisine çekip, takip eden aylarda bir çığ gibi büyüdü. Böylece muhalefeti tecrit etme hedefi hızla aşıp, geçilmiş oldu. Fethi Bey aldığı talimat üzerine 17 Kasım'da partisini feshetti."⁵⁸

Terakkiperver Cumhuriyet ve Serbest Fırkalar, CHF'den ayrılanlarla kurulmuş, fakat kısa süren ömürleri herhangi bir genel seçim zamanına denk düşmemiştir. Bu partilere, yeni rejime karşı olanların sızması, siyasal rejimin çerçevesi üzerinde uzlaşmaya varamamış güçlerin karşı karşıya gelmesi sonucunu doğurmuştur. Bu zemin üzerinde rekabetçi sistemin işlemesi mümkün değildi. 1931 seçimleri, bu şartlar altında yine tek partinin katılımıyla yapılmıştır. Bu seçimlerde toplam milletvekili sayısının % 8'i bağımsızlar için boş bırakılmıştır. 1924 anayasasının bazı maddeleri, 1934 yılında değiştirilmiştir. Bu değişiklikle seçmen yaşı 22'ye çıkarılırken, kadınlara oy hakkı verilmiştir. 11. madde de değiştirilerek, 30 yaşını bitirmiş erkeğin seçilebileceği ibaresinin

⁵⁷ SCHÍCK – TONAK, a.g.e. , YERASÍMOS, a.g.m. , s.103

⁵⁸ SCHÍCK – TONAK, a.g.e. , YERASÍMOS, a.g.m. , s.104

yanına ‘kadın’ ibaresi de eklenerek, kadınlara da seçilme hakkı verilmiştir. Anayasada yapılan bu değişikliklere paralel olarak 1908 tarihli kanunda da 2598 no’lu kanunla bazı değişiklikler yapılmıştır. Önceki kanunda geçen ‘zükür’ ifadesinin yerine ‘kadın ve erkek’ ifadesi konmuştur. Kanunda, seçmen yaşı anayasaya paralel olarak 18’den 22’ye yükseltilmiştir. 2631 sayılı 1934 tarihli kanunla da 320 sayılı kanunun 5. maddesi değiştirilmiştir. Bununla; “Bir nahiye dahilinde bulunan kadın ve erkek nüfustan her 400 kişi için bir müntehib-i sani seçilir. Bu miktardan fazlası için de; 600’e kadar bir, 601-1000 arası iki, ... seçilir.”⁵⁹ 1908 tarihli kanunda değişiklik yapan 2598 sayılı kanunun getirdiği diğer önemli bir konu da, seçimlerde hileli bir oy kullanmaya yöneliktir. Bunun gerçekleştirilmeyi başaramamış olsa da daha sonraki tedbirlerin bir başlangıcı olmuştur. Bu kanunla, oy verenlerden, oy verirken hüviyeti ve şahsiyeti belli olmayanların oyları geçerli sayılmayacağı hükmü getirilmiştir. Böylelikle bir kişinin birden fazla oy kullanması, kendi bölgesinde olmayan, diğer seçim bölgelerinde oy kullanması ve bunlar gibi çeşitli hileler giderilmeye çalışılmıştır.

1935 seçimleri bu düzenlemeler ışığında yapılmıştır. Bu seçimlerde CHP yine kendi parti listelerinde bağımsızlar için kontenjan ayırmıştır. Aday yoklaması sorunu, 1939 seçimlerinde ortaya çıkmıştır. Bu tarihten sonra, parti merkez organlarının, milletvekili adaylarını parti il örgütlerine danışarak belirlemesi, merkez yoklaması şeklinde yorumlanabilir.

1942 yılına gelindiğinde 4320 sayılı kanunla ‘**Mebus Seçimi Kanunu**’ kabul

⁵⁹ ERDEM, a.g.e. , s.167

edilmiştir. “Çeşitli değişikliklere uğrayan İntihab-ı Mebusan Kanunu 1942’de kaldırılmış, yerine Mebus Seçimi Kanunu getirilmiştir. Sistem olarak fazla değişikliği kapsamayan bu kanunla, seçimle ilgili kavramlar derli toplu hale getirilmiştir. Şu gerçek hemen herkes tarafından kabul ediliyordu ki anayasacılık başlangıç tarihi olan 1876’dan çok partili sisteme geçiş tarihi olan 1946’ya kadar uygulanmış olan seçimlerin hepsi modern anlamda demokratik bir nitelik taşımamaktadır.”⁶⁰ Kanun, seçmen defterlerinin hazırlanması düzenlenmiştir. Kanununun 8. maddesi 1. ve 2. seçmen olabilmek için gerekli şartları sayma yoluyla belirtmiştir. Buna göre;

- ◆ “Türk olmak,
- ◆ 22 yaşını bitirmiş olmak,
- ◆ Amme hizmetlerinden men edilmemiş olmak,
- ◆ Mahcur olmamak,
- ◆ Yabancı tebadan olduğu iddiasında bulunulmuş olmamak,
- ◆ Yabancı bir devletin hizmetinde bulunulmuş olmamak.”⁶¹

Ayrıca silah altında bulunan erat, jandarmalar, subaylar, polisler, askeri memur ve askeri hakimler ve askeri mektep talebeleri 1. ve 2. seçmen olamazlar hükümlerini de getirmiştir.

Kanunla seçim zamanlarında, seçim şubelerinde bir seçim şubesi reisliği oluşturulur. Bu reis bulunduğu yerde şube seçim heyeti ile birlikte seçimlerin yapılması

⁶⁰ ÖKSÜZ, Adnan, Siyasette Sistem Manevralar (Araştırma- yazı dizisi), Zaman Gazetesi, 21.11.1993

⁶¹ ERDEM, a.g.e. , s.205

için gerekli hazırlığı, önlemleri ve ihtiyaçları tespit eder. Seçimler bunların denetimi altında yapılır. 4320 sayılı kanunla, seçimin hangi usuller ve şartlar çerçevesinde yapılacağı belirtilmiştir. Ayrıca bu kanun, sırf seçim yapmakla kalınmamasını, bunun sağlıklı ve düzenli bir şekilde yapılmasını sağlamak için bazı düzenlemeler yapmıştır. Kanunla, getirilen kurallara uyulmaması halinde de uymayanların cezaya çarptırılması öngörülmüştür. Kanun, o güne kadar yapılan değişiklikleri derlemiş, toparlamıştır. Ama ihtiyacı karşılamaktan acizdir. Kanunun düzenlemeleri altında gidilen 1943 seçimleri yine tek partinin katılımıyla gerçekleşmiştir. 445 milletvekilinin seçildiği bu seçimlerde, 38 ilde fazladan 78 milletvekili adayına yer veren CHP, böylece ikinci seçmenlere, parti adayları arasında tercih yapma olanağı tanımıştır.

B – 1946-1960 Çok Partili Hayata Geçiş

Cumhuriyetin kurulduğu yıllardan 1945'lere değin mecliste bir takım muhalif gruplar oluşmuştur. Ayrı partiler kurulmuş fakat çok partili hayata bir türlü geçilememiştir. Dolayısıyla Türkiye 1923 – 1945 yılları arasında tek partili düzenle yönetilmiştir.

1) Çok Partili Siyasal Hayata Geçişteki Etkenler ve İlk Siyasal Muhalefet

“Türkiye'nin tek parti rejiminden çok partili sisteme geçişini, sosyal ve ekonomik iç gelişmelerle cumhuriyetin temelinde var olan liberal fikirler hazırladı. Birleşmiş milletler anayasasının imzalanması, İkinci Cihan Harbini demokrasi cephesinin kazanması ile Dünya'ya hakim duruma geçen demokratik ideolojilere Türkiye'nin kendi siyasi rejimini uydurması zarureti gibi dış amiller bu gerçeği hızlandırmıştır. Geçiş, doğrudan doğruya Devlet Reisi İnönü'nün tesiri altında Halk Partisi Hükümetinin aldığı bir kararla

yapıldı.⁶² İnönü 19 Mayıs 1945’de yaptığı ünlü konuşmada, savaş bittiğine göre artık demokrasi yolunda yeni adımların atılabileceğini söylemiştir.

“Savaş sonunda Türkiye’nin siyasi ve ekonomik menfaatlerinin kesinlikle batının tarafında olduğu görünüyordu ve bu menfaatleri geliştirmenin en iyi yolu batıya daha fazla yaklaşmaktı. İtalya ile Almanya’da tek parti idarelerinin ortadan kalkması, Türkiye’nin Birleşmiş Milletlere girişi ve batıya yaklaşması, Türkiye’de tek parti rejiminin temellerini sarstı. Bundan başka, dış memleketlerde, özellikle Amerika’da esen hava, politik sistemini daha demokratik bir hale getirmedikçe, Türkiye’nin batıda kazanmak istediği ve ihtiyacını duyduğu manevi itibarı gerektiği derecede elde edemeyeceğini gösteriyordu.”⁶³

“İkinci Dünya savaşından sonra siyasi ve ekonomik liberalleşme eğilimini teşkil eden başka etmenler de vardır. Almanya, İtalya ve Japonya’daki totaliter rejimdeki yenilgisi ve batı demokrasilerinin zaferi, her zaman batıdaki siyasi iklime tepki veren Türkiye’yi etkilemesi kaçınılmazdı; dahası, savaş sonrası dünyada, Stalinin düşmanlığıyla da artan Türkiye’nin yalıtlanması, hükümeti batılı güçlere yaslanmaya zorladı. Böylesi bir ortamda, içerde ihtilaflara ve eleştirilere olanak tanımamak güç olurdu. Bunun farkında olan eleştirmenler avantajlardan yararlandılar.”⁶⁴ “Birleşmiş Milletler Anayasasını kabul etmekle Türkiye bu anayasanın demokratik prensiplerine uygun, daha hür bir rejime geçmeyi taahhüt etmiş oluyordu. San Francisco’da 1945’de toplanan konferansa giden

⁶² KARPAT, a.g.e., s.125

⁶³ KARPAT, a.g.e., s.127

⁶⁴ AHMAD, a.g.e., s.23

Türk Delegesi, Reuters Ajansı Muhabirine, Türkiye’de cumhuriyet rejiminin siyasi bakımından kesinlikle modern demokrasi yolunda ilerlediğini, Türk Anayasası’nın en ileri memleketlerin anayasalarıyla kıyaslanabileceğini, hatta bazılarında üstün bile olduğunu belirtiyor ve harpten sonra Türkiye’de her türlü demokratik cereyanların gelişmesine müsaade edileceğini söylüyordu. Bu beyanattan birkaç gün sonra da İnönü meşhur beyanatını vermiştir. Gerek İnönü’nün verdiği beyanat, gerekse Türkiye’nin Birleşmiş Milletler Anayasası’nı imzalamış olması muhalefeti cesaretlendirdi.”⁶⁵

“1945’te Ticaret Bakanlığı bütçesinin görüşülmesinde yapılan şiddetli tenkitler ve aleyhte verilen yedi oy hükümete karşı gittikçe büyüyen teşkilatlı muhalefetin başlangıç noktasını işaretler. 7 Haziran 1945 günü Halk Partisi Meclis Grubuna ‘dörtlü’ takririn verilmesiyle muhalefet daha belirli bir şekil almaya başladı. Bu takriri imzalayanlar eski Başbakan Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan’dı.”⁶⁶ Dörtlü takririn verilmesinden hemen sonra takrir sahipleri Halk Partisi ile münasebetlerini kesmişlerdir. Bu esnada İnönü’nün yaptığı konuşmalarla İktidar Partisinin karşısında muhalefeti çağırması da dikkati çekmektedir.

“Siyasi havanın genel olarak gevşemesiyle, İstanbul’un zengin sanayicilerinden Nuri DEMİRAĞ, 6 Haziran 1945’de yeni bir siyasi parti kurmak için müracaatta bulundu. 18 Haziran’da da Türkiye’de ilk muhalefet partisini kuruldu. Milli Kalkınma Partisi adındaki bu partinin müşahhas meseleler üzerinde tafsilatlı bir programı yoktu (...)

⁶⁵ KARPAT, a.g.e. , s.128

⁶⁶ KARPAT, a.g.e. , s.130

. Bu partinin siyasi mücadeledeki rolü çok küçük olmuştur. Ama hükümet, bu partinin kurulmasına izin vermekle muhalefet partilerini kabul ettiğini fiilen ispat etmiş oldu.”⁶⁷ Buradan hareketle kısa bir süre sonra, 7 Ocak 1946 yılında da Celal BAYAR’ın liderliğinde *Demokrat Parti* kuruldu.

3) 1946 Tarihli Milletvekili Seçimi Kanunu

4320 sayılı kanun, 5 Haziran 1946 tarihli 4918 sayılı kanunla kaldırılmıştır. Çünkü eski kanun ne çok partili sisteme uygun ne de yeni seçim sistemine uygundur. 4320 sayılı kanun tek partili ve iki dereceli seçim düzenlemiştir. 1946 yılı Türk Siyasi Hayatında yeni bir dönemin başlangıcıdır. Çünkü, hem seçim sistemi değişmiş, hem de tek siyasi partili hayat terk edilmiştir. “4918 sayılı ‘Milletvekili Seçimi Kanunu’nun birinci maddesi, “Türkiye Cumhuriyeti içinde Milletvekili Seçimi il itibarıyla yapılır. Her il bir seçim çevresidir.”⁶⁸ Bu kanunla iki dereceli seçim usulü kalmış, milletvekili seçimlerinin tek dereceli ve çoğunluk usulüyle yapılacağı hükmü getirilmiştir. Demokrasiye geçiş kararıyla yeni seçimlere başka partilerden de adaylar katılacaktır. Bu nedenle seçim çevrelerinde çoğunluk usulü uygulanacaktır. Yeni sisteme göre, bir seçim çevresinde çoğunluğu hangi parti sağlarsa, o bölgedeki milletvekilliklerini kazanacaktır.

Önceki kanunda seçim işlerini yürüten ‘Teftiş Heyetlerini’ yerine bu kanun ‘Seçim Kurullarını’ getirmiştir. Kanununun 14.maddesi, “Her ilin merkez ilçesinde ve o ilin ilçelerinde seçimi idare ve kontrol etmek üzere Belediye Başkanlarının Başkanlığında beş

⁶⁷ KARPAT, a.g.e. , s.133

⁶⁸ ERDEM, a.g.e. , s.231

kişilik birer seçim kurulu teşkil olunur. 15.maddesi de, Bu seçim kurumları Vali ve Kaymakamların başkanlığı altında idare kurulu ile toplanarak bütün seçmenlerin oylarını bir günde kullanabilmeleri için seçim büroları oluşturulur. (...). Seçim bürolarında, başkan ve üyeleri seçim kurullarınca seçilecek beş kişilik bir komisyon bulunur.”⁶⁹

Ayrıca 4918 sayılı kanunla seçmen kütükleri de düzenlenmiştir. 1942 ve 1946 tarihli yasalarda bunlardan ‘Seçmen Defteri’ olarak söz edilmektedir. Bu defterlerin düzenlenmesi hiyerarşik biçimde valilerden kaymakamlara, kaymakamlardan belediye, bucak ve köylere bildirilir. Belediye idareleri ile muhtar ve ihtiyar heyetleri bu defterleri on gün içinde hazırlar. Seçim işlerini yürütmekle görevli bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyon seçimin güvenliğini sağlamakla görevlidir. Fakat bu daha sonra Demokrat Parti tarafından eleştirilmiş ve seçimlere yargı güvencesinin getirilmesi istenmiştir. 1942 tarihli yasa mühürlü oy pusulalarının bulunmasını hükme bağlamış, 1946 tarihli yasa oy pusulalarının temini ve biçimi konusunda tam bir serbestliği öngörmüştür. Kapalı bir oy verme hücrelerini zorunlu tutmayan yasa, sandık başlarında önceden doldurulmuş, atılmaya hazır oy pusulalarının bulunmasına da izin vermiştir. Kanun açık oy, gizli sayım yöntemini kabul etmiştir. Adayların seçim kurullarında ve komisyonlarında gözlemci olarak bulunmaları ise öngörülmemiştir.

4918 sayılı yasanın en ilginç hükmü, oy pusulalarının sayımı bittikten sonra bunların yakılması hükmünü getirmesidir. Bu durumda, yapılacak itirazlar sadece seçim tutanaklarına dayanılarak yapılabilecektir. Çünkü, kanuna göre sayımı biten oylar,

⁶⁹ ERDEM, a.g.e. , s.232

tutanaklara geçirildikten sonra yapılacaktır. Kanunla, siyasi partilerin seçimlerde yapacakları propagandalar da düzenlenmiştir. Açık ve kapalı yerlerde yapılacak toplantılarla ilgili çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. “1946’da parti kurmak için İç İşleri Bakanlığından izin alma zorunluluğu kaldırıldı. Yalnızca bildirimde bulunmak yeterli sayılmıştır.”⁷⁰

4) 1946 Seçimleri ve Sonrasındaki Gelişmeler

“Şaibeli seçim olarak bilinen 1946 seçimi mevcut anti-demokratik seçim yasası uyarınca yapılmıştır. Seçmen listeleri yargı denetiminde hazırlanmıyor, yörenin mülki amirlerince oluşturulan komisyonlar, muhtarlar bu işi yapıyorlardı. Listelere itiraz olayının bir işlerliği yoktu. Bu listelerde yer alan seçmenler, oylarını açık olarak kullanıyorlardı. Seçim yasasının en sakıncalı yanı, tasnif, yani ayırma işleminin gizli, daha önce de sözünü ettiğimiz seçmenlikle memurlardan oluşan sandık kurulu ve üst komisyonlarca

idi. Bir de şöyle bir fikir ileri sürülüyordu: Demokrat Parti kuruluşundan birkaç ay sonra, henüz ne önderlerinin fikirleri ne de partinin prensipleri açıkça belirmeden iktidarı kazanırsa, bu ancak, dinci- gericiden topraksız köylüye kadar her çeşit hoşnutsuzu içine alan muhalefete dayanarak mümkün olabilirdi. Bu durumda eninde sonunda rejimin temellerini tehlikeye düşürebilirdi.”⁷² “DP hiçbir yasal güvenceyi olmamasına ve her an feshedilme istimalinin bulunmasına rağmen, seçimlerde gerçek bir Muhalefet Partisi gibi mücadele verdi. Seçim, tek dereceli fakat açık oy, gizli sayım ilkesini benimseyen bir sistem içerisinde gerçekleştirildi. Seçim hizmetlerini yürüten idarenin de iktidarı kollamasının sonucu olarak, CHP seçimi ezici bir çoğunlukla kazandı.”⁷³ “Seçimler, 21 Temmuz 1946 günü sakin ve intizamlı geçti; seçmenlerin yüzde seksenbeşi oy verdiler. Sonuçlar alındıkça bir yaygara yükselmeye başladı; çünkü pek çok kimse hayal kırıklığına uğruyordu. Normal olarak DP şehirlerde ilerleydi ama köylerden gelen neticelerin ezici çoğunluğu CHP lehine idi. Bütün memlekette alınan sonuçlara göre 465 milletvekilliğinden 395’ini CHP, 64’ünü DP, altısını da bağımsızlar kazanmıştı.”⁷⁴ Bazı antidemokratik kanunların 1946’da değiştirilmesi muhalif partilerin kurulmasına imkan verecek kadar bir serbestlik sağladı ama onları iktidar partisiyle eşit kılacak gerçek şartları yaratmadı. “Seçimlerin yapıldığı 12 Temmuz 1946 tarihi ile İnönü’nün demecinin yaymlandığı 12 Temmuz 1947 günü arasında geçen devre, Türkiye’de çok partili sistemin

⁷² KARPAT, a.g.e. , s.138

⁷³ KARATEPE, Şükrü, Tek Parti Dönemi, s.113

⁷⁴ KARPAT, a.g.e. sayfa:143.

yerleştiği en özenli devredir. Bunun sonunda muhalefet partileri hem hareket serbestisini hem de CHP ile eşitliği kazanmış oldular.”⁷⁵ “7 Ocak 1947’de DP ilk büyük kongresini toplamış, burada ‘Hürriyet Misak-ı’ adında bir belge kabul etmiştir. Buna göre, yasalardaki anti-demokratik hükümler temizlenmezse, tam güvenceli bir seçim yasası kabul edilmezse, İnönü’nün kişiliğinde birleşmiş olan parti başkanlığı ile devlet başkanlığı birbirinden ayrılmazsa ve yönetimin yansızlığı sağlanmazsa, DP genel merkezi, meclisi terk edip mücadeleyi ‘sine-i millete’ götürmeye karar verebilecekti.”⁷⁶

DP’nin bu çabaları karşısında, CHP iktidarı seçim kanununda değişiklikler yapmayı kabul etmiş, 1948 tarih ve 5258 sayılı kanunla gizli oy, açık sayım esasını kabul edilmiştir. Kanunla ayrıca, yalnızca parti temsilcilerine seçim işlemi sırasında gözlemci olanağı tanınmış, kapalı oy verme yeri de şart koşulmuştur. DP yapılan bu değişiklikleri yeterli bulmamış, seçimlerin yargı denetimlerine alınmaması nedeniyle 1948 ara seçimlerine katılmamıştır.

5) 1950 Tarihli Milletvekili Seçimi Kanunu

“20 Haziran 1949 günü DP kurultayı ikinci defa toplandı. Kurultayda görüşülen en önemli mesele seçim sistemi oldu. Kurultay parti merkez komitesinin raporuna uyarak seçimlerin mahkemelerce denetlenmesi ve seçim güvenliğinin böylece teminat altına alınması üzerinde ısrar etti.”⁷⁷

“1946 – 1950 döneminin son başbakanı Şemsettin Günaltay, CHP’nin içerisinde

⁷⁵ KARPAT, a.g.e. , s.148

⁷⁶ SCHİCK – TONAK, a.g.e. , EROĞLU, Cem, Geçiş Sürecinde Türkiye, s.117

⁷⁷ KARPAT, a.g.e., s.195

belirginleşen ve otuzlar diye bilinen milletvekillerinin de desteği ile ılımlı bir kabine oluşturdu. Hükümet ve muhalefetin katılım ile yeni seçim yasası hazırlandı. Bu yasa o güne kadar tanınmayan, hatta tartışılmayan güvenceler getirdi. Bu güvenceler seçmen listelerinin hazırlanmasından oyların ayırımına kadar seçim sürecinin tüm aşamalarını kapsıyordu.”⁷⁸ 1946’dan sonra Demokrat Partinin yeni bir seçim yasası için ısrarlı isteklerine 1950 seçimleri öncesine hükümet tarafından nihayet duyarlılık gösterilmiştir. 16 Şubatta, 1950 tarihli ve 5545 sayılı kanun kabul edilmiştir. Yeni seçim yasası ile eski yasanın bazı esasları korunmuştur. Her iki yasada da her il bir seçim çevresi sayılıyor ve her kırkbin nüfusa bir milletvekilinin tahsisi öngörülmüştür. Nüfusu kırkbinin altında olanlara da bir milletvekilliği ayrılmıştır. 1950 tarihli yasa, öncekinden farklı olarak, illerin nüfusların belirlenmesinde nüfus sayımlarının esas alınmasını benimsemiştir. 5545 sayılı kanun 1. maddesiyle; “Seçimler genel, eşit, gizli oyla yapılır.”⁷⁹ hükmü getirilmiştir. Gizli oy ve açık tasnif ilkesi yasanın temellerinden birini oluşturmaktadır. Bu yaklaşım seçim sistemimize ilk kez girmiş ve günümüze kadar taviz verilmeden uygulanmıştır. Kanunla; her seçim bölgesinde bir seçmen kütüğü kurulmuştur. Bunlar daimdir. En az üç aydan beri oturmakta olan vatandaşlar seçme yeterliliğine sahiplere buralara kayıt olurlar. Her seçmen de kayıt seçim kütüğünün olduğu yerde oyunu kullanır. Seçmen kütüğünde kaydı olmayanlar, oy kullanamazlar. Fakat zamanında yaptıkları müracaatlarla mahkmeden alacakları i’lam ile oy kullanabilirler.

⁷⁸ ÇAVDAR, a.g.e. , s.49

⁷⁹ ERDEM, a.g.e. , s.263

Adayların saptanmasına ilişkin partilerin uymakla yükümlü oldukları kurallar bulunmadığı için, adayların belirlenmesi işi, partilerin iç soruydu. 5545 sayılı kanunun 35. maddesi parti adayları ile ilgili olarak; “Siyasi Partilerin genel merkezindeki yetkili organları bu partilerin teşkilatı bulunan seçim çevreleri için, o çevrenin seçebileceği milletvekili sayısını geçmemek üzere aday gösterebilirler. Mensup olduğu siyasi partiden aday listesine girmiş olan kimse, yazılı muvafakati olmadıkça diğer bir siyasi parti tarafından başka bir seçim çevresi için aday gösteremezler.”⁸⁰ hükmünü getirmiştir. Tek parti döneminde, adaylarını parti merkezi tarafından belirleyen CHP, çok partili hayata geçişle birlikte, merkezin ağırlığını hafifletmeye çalışmıştır. DP ise, yerel örgütlere daha fazla ağırlık vermiştir.

5545 sayılı seçim yasası, seçimin tüm evrelerini yargı güvencesine bağlanmıştır. Kanunun 57. maddesi; “Seçim işleri, seçim kurallarınca yürütülür.”⁸¹ hükmünü içerir. Bir sonraki madde ise seçim kuralları çeşitlerini belirtir. Ankara’da bir yüksek seçim kurulu, her seçim çevresinde; bir il Seçim Kurulu, her ilçede; bir ilçe seçim kurulu ve seçim bölgelerinde yerleştirilecek her sandık başında bir sandık kurulu bulunur. Ayrıca 59. madde; “Bu kurallar, teknik işlerinin görülmesinde yargıç nezaret ve murakabesine tabidirler.”⁸² Bu hüküm seçimlere yargı güvencesini getirmiştir. Ayrıca, kanunun 35. maddesinin 4. fıkrası, “İlçe ve il seçim kurulu başkanı olan yargıçlarla, Yüksek Seçim Kurulu Başkan ve üyeliklerine seçilen Yargıtay ve Danıştay mensupları yurdun hiçbir

⁸⁰ ERDEM, a.g.e. , s.266

⁸¹ ERDEM, a.g.e. , s.271

⁸² ERDEM, a.g.e. , s.271

seçim çevresinde adaylıklarını koyamazlar, aday gösterilemezler ve seçilemezler.”⁸³ hükmü ile seçim güvenliği bir başka açıdan sağlanmaya çalışılmıştır.

Yüksek Seçim Kurulu, Yargıtay ve Danıştay üyelerinden oluşur. Altı kişiden teşekkül eder. Seçimler gizli oyla yapılır. İl ve ilçe seçim kurulu başkanları o yerin en yüksek dereceli yargıçlarıdır. İl seçim kurulu 10 üyeden oluşur ve bunların beşi siyasi parti mensubudur. Siyasi partilerin iki de yedek üyesi vardır. İlçe seçim kurulu da 6 kişiden oluşur. Dördü siyasi parti üyesi, bir belediye diğeri de il genel meclisindedir. İl ve ilçe seçim kurulları, o bölgedeki seçimlerin düzeni için gerekli tedbirleri alırlar. Sandık kurallarına, oy sandıklarını gönderirler. Kısacası seçimin güven içinde yapılması için gereken işlemleri yaparlar.

Sandık kuralları ise, bir başkan ve dört üyeden oluşur. Burada da siyasi partilerin üyeleri bulunur. Bunların görevi sandık başında oyların düzenli ve güvenli bir biçimde kullanılmasını sağlamak ve kullanılan oyların sayını ve tasnifini yapmak da belli başlı görevlerindedir. Kanununun 57/1. maddesinde, “Sandık başı işlemlerini takip etmek üzere siyasi parti ve bağımsız adaylar birer müşahit gönderebilirler.”⁸⁴ hükmü ile seçimlere hile karışmaması için tedbirler alınmıştır.

5545 sayılı kanunla, siyasi partilere kanun hükümleri dairesinde serbestlik sağlanmıştır. Propagandası için tamamıyla olmasa da sağlanan serbestlikler oldukça geniştir. Öncelikle kanunda yasak yerler sayılmış (mabetler, genel yollar vs.), ayrıca

⁸³ ERDEM, a.g.e. , s.266

⁸⁴ ERDEM, a.g.e. , s.271

yapılacak olan toplantıların yeri, zamanı ve mekansal özellikleri de belirtilmiştir. Partilere devlet radyosundan propaganda konuşması yapma olanağı sağlanmıştır. Yeni yasa, seçim döneminde devlet radyosunun tek yanlı kullanımını engellediği gibi muhalefete de, o dönemin en etkin kitle iletişim aracı olan radyodan, politikalarını açıklama olanağı tanıyordu. Partilerin bu haktan yararlanabilmesi ise şarta bağlanmıştır. Bunun için, en az beş seçim çevresinde aday göstermeyenler ise bundan yararlanamazlar hükmünü getirmiştir.

Ayrıca siyasi partiler kamuyu rahatsız etmeyecek şekilde hoparlörle de yayın yapabileceklerdir. Duvarlara da belli ölçüler içinde el ilanları, afişler asabileceklerdir. Seçimlerin güvenli ve düzenli yapılabilmesi için seçim günü içki yasağı konmuştur. Kullanılacak oylar, kapalı bir yerde yazılır ve zarfa konarak sandığa atılır. Oy verme müddeti bittikten sonra sıra ayların sayısına gelir. Kanuna göre, sayını alenidir ve aralıksız olarak yapılır. Oy verme yerinde hazır bulunanlar sayısını takip edebilirler. Sayım işlemi bittikten sonra kurul başkanı neticeyi yüksek sesle bildirirler. Sonra da düzenlenen bir tutanakla yapılan işlemler kağıt üzerine geçirilir ve yetkililerce imzalanır. Herkesin görebileceği bir yere anılır. Sandık kurulu durumu ilçe seçim kurullarına bildirir. Burada birleştirmeler yapılır ve sonuçlar il seçim kuruluna, buradan da neticeler Yüksek Seçim Kuruluna iletilir. “Yasanın hazırlanması ve TBMM’deki tartışmalar sırasında üzerinde en fazla durulan nokta, seçimlerin çoğunluk ya da nisbi durulan nokta, seçimlerin çoğunluk ya da nisbi temsil yöntemi ile mi yapılacağı konusuydu. İktidarda bulunan CHP, seçimi kazanacağını umut ettiği için çoğunluk sistemini tercih ediyordu. DP (Demokratik Parti) ise nisbi temsilin uygulanmasından yanaydı. Ne var ki TBMM’nde yapılan

oylamada çoğunluk sistemi kabul edildi. Böylece CHP'nin isteği olmuştur.⁸⁵

Kanunla getirilen yargıç denetimi ve güvencesi ile gizli oy açık tasnif ilkesi başta olmak üzere, 1950 seçim yasasının getirdiği temel prensipler günümüze kadar bazı değişikliklere uygulanmışlardır.

5) 1950 Seçimleri ve Yeni Bir Seçim Sistemi

Yeni düzenlemelerin ışığı altında seçimler, 14 Mayıs 1950'de yapılmıştır. Seçimlere bağımsızların dışında 3 parti katılmıştır. 1950'de listeli çoğunluk yöntemine göre yapılan bu seçimler sonunda, seçimi DP büyük bir farkla kazanmıştır. Yani seçimler sonunda parlamentoda CHP aleyhine aşırı çoğunluk oluşmuştur.

Tablo 2- 1950 Seçimleri, Seçim sistemi ve Partilerin oy oranları

1950 SEÇİMLERİ				
(Liste Usulü Basit Çoğunluk Sistemi)				
PARTİLER	Mv. Sayısı	Oy Oranı %	Temsil Oranı %	Aşkın / Eksik Temsil (*) %
CHP	63	39.4	13.0	- 26.4
DP	420	52.7	86.2	+ 33.5
MP	1	3.1	0.2	- 2.9
Bağımsız	3	4.8	0.6	- 4.2
TOPLAM	487	100.0	100.0	± 0.0

(*) Partinin oy oranı ile temsil oranı arasındaki fark.

Aşkın temsil (+), Eksik temsil (-) işaretiyle gösterilmiştir.

Kaynak : Hikmet Sami Türk – Erol Tuncer, Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi, s.62

⁸⁵ ÇAVDAR, a.g.e. , s.16

1950 seçimleri, eksik-aşkın temsilin aşırı olarak görüldüğü seçimlerden biridir. Dönemin en kazançlı partili DP, en çok kaybı olan parti ise CHP'dir. Seçimlere katılma oranı % 89'dur. Bu seçimlerde, CHP'nin aldığı oy ile, meclisteki sandalye sayısı arasındaki oran, eksi %26'dır. Seçimde kullanılan oyların yaklaşık 8 milyon civarındadır. CHP'de 1 milyon fazla oy alan DP'nin meclisteki sandalye sayısı, aldığı oya oranla kat kat fazladır. %33 oranında aşkın temsil söz konusudur.

1950 seçimleri siyasi hayatımızda iktidarın seçim yoluyla el değiştirdiği ilk seçim olması sebebiyle önemli bir özellik arz etmektedir. "1950 yılı öncesindeki seçimlerde seçim tartışmaları seçimlerin güvenilirliği konusunda yoğunlaşırken, bu tarihten sonra çoğunluk sisteminin parlamentoya yansıma şekli rahatsız olan muhalefet partilerinin seslerini yükseltmeleri ile tartışmalar "nasıl bir seçim sistemi" sorusu ve daha adaletli bir seçim sistemi üzerinde yoğunlaşmaya başlamıştır."⁸⁶

6) 1954 Seçimleri

2 Mayıs 1954 yılında genel seçimler yapıldı. 1954 seçimlerinde de seçime katılma oranı oldukça yüksektir. Bu oran % 88-89'dur. Seçimde DP oy oranını artırırken, CHP'nin oy oranı düşmüştür. Oyların % 58'ini alan DP, mecliste 505 sandalye alırken, CHP ise oylarının % 35'i ile 31 sandalye kazanmıştır. CMP 5 sandalye kazanabilmiştir. Bu seçimde de karma liste uygulanmıştır. Ama buna pek itibar edilmemiştir. Karma listeli sisteme itibar edilmemesi ve çoğunluk sisteminin getirdiği adaletsizlik sonucu partiler aldıkları oy oranına göre temsil edilmemişlerdir. Bu da yeni seçim sistemlerini

⁸⁶ TÜGİAD, a.g.y. , s.23

tartışılmasını gündeme getirmiştir. DP ise, uygulanan sistemden oldukça memnundur. Nedeni de, bu sistemle gün geçtikçe gücüne güç katmasıdır. CHP ise, 4 yıl öncesinin tam tersine, nisbi temsil sistemini savunmaya başlamıştır. 1954 seçimlerinde, Türk Siyasi Hayatında aşkın-eksik temsilin en yüksek görüldüğü seçimdir. En kazançlı parti DP, en zararlı parti ise CHP'dir.

Tablo 3- 1954 Seçimleri, Seçim sistemi ve Partilerin oy oranları

1954 SEÇİMLERİ				
(Liste Usulü Basit Çoğunluk Sistemi)				
PARTİLER	Mv. Sayısı	Oy Oranı %	Temsil Oranı %	Aşkın / Eksik Temsil (*) %
CHP	31	35,4	5,7	- 29,7
CMP	5	4,9	0,9	- 4,0
DP	505	57,6	93,2	+ 35,6
KP	-	0,6	-	- 0,6
Bağımsız	1	1,5	0,2	- 1,3
TOPLAM	542	100.0	100.0	± 0.0

(*) Partinin oy oranı ile temsil oranı arasındaki fark.

Aşkın temsil (+), Eksik temsil (-) işaretiyle gösterilmiştir.

Kaynak : Hikmet Sami Türk – Erol Tuncer, Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi, s:62.

Görüldüğü gibi toplam oyların % 35'ini olan CHP, meclisteki sandalyelerin ancak %5,7'sini alabilmiştir. Buradaki eksik temsil oranı % 30'lardadır. DP ise, aldığı % 58'lik bir sandalyeye sahip olmuştur. Buradaki aşkın temsil % 35,6'dır. Bütün bunların nedeni uygulama seçim sisteminin beraberinde getirdiği olumsuzluklardan biri ve en önemlisidir.

“Seçim sonuçları CHP’de tam bir panik havası yarattı. Kapalı kapılar arkasında

yenilgiden sorumlu olanların İnönü-Erim ikilisi olduğu belirtiliyordu. Ne var ki bu İnönü karşıtı tavır açıkça sergilenemiyordu. Bu durum CHP'nin tüm seçim yenilgilerinin temel nedeniydi. Seçimleri işleyen günlerde Şemsettin Günaltay'ın çevresinde oluşan bir grup, partinin köylüye yönelik bir parti olmasını istiyordu. Fakat bu eğilim etkili olmadı. Üstelik eğilimin ölçülerinden olan Cavit Oral partiden istifa ederek DP sayfalarına geçti. Özet olarak söylenebilir ki, 1954 yenilgisi partide tam bir çöküntü ve dağılma yaratmıştı.⁸⁷

7) 1957 Seçimleri

“1958’de yapılması gereken seçimler bir yıl erkene alınarak 1957 yılında, Demokrat Partinin iktidarı altında, gittikçe sertleşen siyaset ortamı da, 27 Ekim 1957’de yapıldı. Bu seçimlerde muhalefetin oy oranı % 50’yi aşmıştır. 1957 seçimlerinde, DP’den ayrılan bir grubun kurduğu Hürriyet Partisi (HP) ile seçimlere katılan parti sayısı dörde çıkmıştır. DP’ye muhalif durumda olan CHP, Cumhuriyet Millet Partisi (CMP) ve HP bu seçimlerde iktidar partisinin karşısına güç birliği yaparak çıkmayı düşünmüşlerse de, DP 7053 sayılı kanunda yaptığı değişiklikle bu girişimi engellenmiştir. Herhangi bir parti mensubunun başka bir partiden aday gösterebilmesi için seçimlerden en az altı ay önce kendi partisinden ayrılması zorunluluğu getirilmiştir.”⁸⁸

“1954-1957 döneminin başka bir olayı da muhalefet oylarının yoğunlaştığı illerin bölünmesi olmuştur. Osman Bölükbaşı’nın seçim bölgesi olan Kırşehir ili ilçe, yapılarak yeni oluşturulan Nevşehir’e bağlandı. Bu arada İsmet İnönü’nün seçim bölgesi olan

⁸⁷ ÇAVDAR, a.g.e. , s.49

⁸⁸ TÜĞİAD, a.g.e. , s.24

Malatya ili de ikiye bölünmüş, Adıyaman il yapılmıştır.”⁸⁹ “27 Ekim 1957 seçimleri, DP açısından önemli bir gerileme oldu. Mecliste yine ezici bir çoğunluk kazandılar: CHP’nin 178, CMP’nin ve HP’nin dörder sandalyesine karşılık 424 sandalye. Belki de sandalye sayısından çok daha anlamlı olan, seçimlere görel olarak düşük katılım oranıydı. 1954’teki % 88,75 ve 1950’deki % 89,06’ya karşılık bu kez kayıtlı seçmenin % 77,15’i oy kullandı. DP’liler oyların % 47,9’unu aldı. Oysa 1950 ve 1954’te yüzde elliden fazlasını almıştı ve bu nedenle de milli iradenin emri iddiasında bulunma hakkını yitirdiler. CHP’nin oyları % 16’dan % 41’e yükselmiştir. Bu partiye daha büyük bir güven kazandırmıştır.”⁹⁰ Her iki partinin oy oranlarındaki yakınlaşmaya rağmen sandalye sayısındaki fark seçi sistemindeki adaletsizliğin çarpıcı bir örneğidir. Yürürlükteki seçim sistemi çerçevesinde, parti sayısı arttıkça ve oylar partiler arasında dağıldıkça iktidar partisinin uğradığı oy kaybı, parlamentoya bir iktidar değişikliği yaratacak ölçüde yansımayaabilir.

⁸⁹ ÇAVDAR, a.g.e. , s.64

⁹⁰ AHMAD, a.g.e. , s.71

Tablo 4- 1957 Seçimleri, Seçim sistemi ve Partilerin oy oranları.

1957 SEÇİMLERİ				
(Liste Usulü Basit Çoğunluk Sistemi)				
PARTİLER	Mv. Sayısı	Oy Oranı %	Temsil Oranı %	Aşkın / Eksik Temsil (*) %
CHP	178	41,0	29,2	- 11,8
CMP	4	7,1	0,6	- 6,5
DP	424	47,9	69,6	+ 21,7
HP	4	3,9	0,6	- 3,3
Bağımsız	-	0,1	-	- 0,1
TOPLAM	610	100.0	100.0	± 0.0

(*) Partinin oy oranı ile temsil oranı arasındaki fark.

Aşkın temsil (+), Eksik temsil (-) işaretiyle gösterilmiştir.

Kaynak : Hikmet Sami Türk – Erol Tuncer, Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi, s:63.

1946-1960 yılları arasında yapılan seçimlerde uygulanan sistem, azınlıkta kalan partilerin aldıkları oyları etkisiz hale getirerek siyasal hayatta var olma şanslarını nedeysen tamamen ellerinden almış, büyük parti lehine aşırı temsil oranı sağlamıştır.

C-1960-1980 Dönemi ve Seçimler

1946'da başlayan demokratik siyasal hayat 27 Mayıs 1960'da askeri darbe ile kesintiye uğramıştır. Darbenin pek çok nedeni olduğu söylenebilir. Bu nedenler oranında yer alan siyasal nedenlerin belli başlılarını inceleyerek bu dönemle ilgili çalışmamıza başlayacağız.

1) İhtilali Doğuran Nedenler

“CHP'nin ‘İki partinin arasının düzelmesi artık imkansız’ açıklaması doğru bir

değerlendirmeydi. İki partinin program ve ideolojilerindeki benzerliklere karşın, programın uygulanması konusunda hiçbir fikir birliği yoktu. Her iki partinin düşünüşüne de seçim politikası hakimdi. Gelecek seçimleri kazanacaklarından emin CHP'liler, seçimleri olabildiğince erken yapması için hükümeti sıkıştırıyordu. Fakat, gelecek seçimler dürüst ve özgür bir atmosferde yapılmadığı takdirde, bir devrimin olabileceği konusunda bir uyarı da yayınladılar.”⁹¹ “Her ne kadar DP yayınladığı bildiriye anayasayı değiştireceğini, seçim yasasında yapılan son değişiklikleri kaldırıp eskisinden daha ileri bir yasa yapacağını söylemiş ise de, gerçekte böyle bir şey olmamıştır. Hatta yeni uygulamalar eskilerden daha da baskıcı bir hale gelmiştir. Bu da siyasi hayattaki kavganın, çekişmenin dozunu arttırmıştır. Bu, bir nevi tek parti diktasının gibi bazı uygulamaları beraberinde getirmiştir. İktidardan uzaklaşmamak için, muhalefetin gücünün kırılmasının gerekli olduğuna inanan iktidar partisi, muhalefetin gücünü kırmak için bazı yasalar çıkarmıştır. Ayrıca muhalefet yanlısı olan gazeteleri de bir bir susturmuştur. 11 Eylül 1957’de çıkarılan yeni bir yasa ile, partilerin bütün seçim çevrelerinde tam aday listesi ile seçime katılmaları zorunlu tutuluyor, bir partinin başka bir partiden aday gösterilmesi yasaklanıyor ve özellikle F.Köprülü’yü hedef tutan bir hükümle bir partiden altı ay önce istifa etmiş bir kişinin başka bir partiden aday gösterilmesi engelleniyordu.”⁹²

“24 Kasım 1958 ‘de HP, CHP’ye katıldı. CHP’nin 14. Kurultayında ‘İlk Hedefler Beyannamesi’ yayımlandı. Buna göre; seçim güvenliği sağlanmalı, bir ikinci meclis

⁹¹ AHMAD, a.g.e. , s.78

⁹² SCHICK – TONAK, a.g.e. , EROĞLU, a.g.m. , s.129

kurulmalı, bir yüksek yargıçlar kurulu kurulmalı, yasaların anayasaya uygunluğunu denetlemek üzere bir Anayasa Mahkemesi kurulmalı, üniversite özerkliği sağlanmalı, basın özgürlüğü anayasa güvencesine bağlanmalı, sosyal adalet ilkesi anayasaya girmeliydi.”⁹³ Bu arada DP’den ayrılmalar sürüyordu. DP, güçlenen muhalefeti sindirmek için elinden geleni yapıyordu. Aslında DP’nin yaptıkları, Tek Parti Dönemi’nde yapılanlardan farklı değildi.

“18 Nisanda muhalefetin yasal sınırları çiğnediğine dair DP’lilerin suçlamasını soruşturmak üzere bir Meclis Tahkikat Encümeni oluşturuldu. Bütünüyle DP’lilerden oluşan ve dolayısıyla da tarafsız olması çok zor olan encüme, meclisin ve mahkemelerin yetkilerini geride bırakan ve bu nedenle de bizzat anayasanın ihlali olan olağanüstü bir yetki verildi. 27 Nisanda Encüme basın sansür etme, gazeteleri toplatma, celpname çıkarma ve Komisyonun çalışmasına engel olan ya da zorlaştıranlara üç yıla kadar hapis cezası verme yetkisi veren bir kanun tasarısı meclisten geçti.”⁹⁴ İktidar partisinin bu ve bunun gibi muhalefeti bertaraf etme girişimlerinden de anlaşıldığına göre, iktidarın yapılacak seçimle el değiştireceği ihtimali kalmamıştır. 27 Mayıs 1960’da sabahın erken saatlerinde askeri darbe gerçekleştirilmiştir.

“27 Mayıs 1960 günü Ankara Radyosundan ihtilalin gerekçesi vatandaşlara şu şekilde duyurulmuştur: “Muhterem vatandaşlar... Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla ve kardeş kavgasına meydan vermemek

⁹³ SCHİCK – TONAK, a.g.e. , EROĞLU, a.g.m. , s .131

⁹⁴ AHMAD, a.g.e. , s.79

maksadıyla; Türk Silahlı Kuvvetleri memleketin idaresini ele almıştır. Bu harekete silahlı kuvvetlerimiz, partilerin içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin hakemliği altında en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yaptıracak idareyi ... seçimi kazanana devir ve teslim etmek üzere girişmiştir.”⁹⁵ Açıklamadan anlaşıldığına göre, askeri idare en kısa sürede gerekli yasaları yaparak, yönetimi sivillere bırakacaktır. Ama askerlerin içinde bu görüşü beğenmeyen, kısa sürede siyasal partilere bırakılacak bir yönetimde tekrar benzer bunalımların olacağına inanan ikinci bir grup vardır. Bu ikinci grup askerlere göre, askeri yönetim birkaç yıl sürmeli, bir takım reformlar gerçekleştirilmeli ve ancak ondan sonra yönetim sivillere bırakılmalıydı.

2) 1961 Anayasası ve Seçimle İlgili Diğer Düzenlemeler

27 Mayıs 1961’e gelindiğinde , hem yeni seçim yasası hem de anayasa hazır . Anayasa için halk oylaması , 9 Temmuz 1961’de yapıldı. Sonuçta , oylamaya katılan seçmenlerin % 61,5’inin oyuyla yeni anayasa kabul edildi. Anayasanın kabulünden önce seçimle ilgili olarak 20 kişiden oluşan Seçim Kanunu Komisyonunca hazırlanan 3 ayrı kanun yürürlüğe girmiştir. Öncelikle 1961 Anayasasının konuyla ilgili (seçim ve seçim sistemi) getirdiği yeniliklere değineceğiz. Daha sonra da bu dönemde Komisyonun oluşturduğu üç ayrı seçim kanunlarını inceleyeceğiz.

a) 1961 Anayasası ve Seçim Sistemine Getirdiği Yenilikler

“Türkiye’de genel bir eğilim olarak anayasalar, önceki dönemin hastalıklarına reçete diye hazırlanırlar. 1961 Anayasası da bu anlamda farklı çevrelerde hazırlanan

⁹⁵ AHMAD, a.g.e. ,s.163

tedavi yöntemlerinden bir demet, çiçekliklerin deyimiyle bir arajmandır.”⁹⁶ 1961 Anayasanın 55. maddesi , seçme ve seçilme hakkını düzenlemiştir. Madde, herkesin bu hakka sahip olduğunu hükme bağlamıştır. 55/2’ye göre, “Seçimler , serbest , eşit , gizli , tek dereceli genel oy , açık sayım ve döküm esaslarına göre yapılır.”⁹⁷

1961 Anayasası, Türk anayasacılık hayatında siyasi partilerden bahseden ilk anayasadır. Anayasanın 56. maddesinde siyasi partiler tanımlamıştır. Bu madde ile, vatandaşların parti kurma ve partiye girişlerinin serbest olduğu belirtilmiş , aynı zamanda bu partilerin önceden izin almadan kurulabileceği de belirtilmiştir. 55. maddenin 3.fikrası ; “Siyasi partiler, ister iktidarda olsun, ister muhalefette olsunlar, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır.”⁹⁸ hükmü ile siyasi partiler güvence altına alınmıştır.

57.madde de siyasi partilerin uyacakları esaslar belirtilmiştir . Madde, partilerin mali denetimlerinin nasıl yapılacağını da düzenlemiştir. Ayrıca 57.madde, siyasi partilerin kapatılması ile ilgili davalara Anayasa Mahkemesi’nin bakacağını ve konuyu hükme bağlayacağını belirtmiştir. 57.madde bir önceki maddenin yaptığı çağrışımı bir nevi kısıtlamıştır. Çünkü , 56.madde de serbestlik izlenimi vardır.57.madde ise bunu epeyce kısıtlamıştır.

1961 Anayasası , Meclisin kaç milletvekilinden teşekkül edeceğini 67.madde de belirlemiştir. Bu maddeye göre, “Millet Meclisi genel oyla seçilen 450 milletvekilinden kuruludur.”⁹⁹ Önceden nüfusa göre belirlenen milletvekili sayısı , burada öncelikli olarak

⁹⁶ ÖZDEMİR, Hikmet, Ordunun Olağan Dışı Rolü, s.36

⁹⁷ ŞAKAR, a.g.e. , s.222

⁹⁸ ŞAKAR, a.g.e. , s.222

⁹⁹ ŞAKAR, a.g.e. , s.226

tesbit edilmiş ve sabit tutulmuştur. Artık, ülke nüfusu, bu sayı ile bölünerek bir milletvekili başına düşen seçmen sayısı belirlenecektir. 68. madde, milletvekili seçilme yeterliliğini düzenlemiştir. Bu maddeye göre , “30 yaşını dolduran her Türk milletvekili seçilebilir.”¹⁰⁰ Maddenin devamında , bazı özellikleri taşımayan yada bazı suç teşkil edici fiilleri işleyenlerin milletvekili seçilemeyeceği belirtilmiştir. Örneğin; Türkçe okuyup yazma bilmeyenler, askerliğini yapmayanlar, ağır hapis cezasını gerektiren bir suçtan dolayı kesin olarak hüküm giymiş olanlar, vs. Madde aday olmak için memurluktan çekilmeyi şart koşmaz. Seçim güvenliği için bu gibi şeylerin düzenlenmesini kanuna bırakmıştır. Son fıkra ise , “Hakimler ile subay , askeri memur ve astsubaylar, mesleklerinden çekilmedikçe, aday olamazlar ve seçilemezler.”¹⁰¹ hükmünü getirmiştir. Milletvekili seçimlerinin kaç yılda bir yapılacağı 69.madde ile düzenlenmiştir. Maddeye göre; Meclis seçimleri dört yılda bir yapılacağı hükme bağlanmış, ayrıca bu süre dolmadan meclisin, erken seçime karar verebileceğini , bir kişinin ikinci kez tekrar milletvekili seçilebileceğini de düzenlemiştir. Anayasanın 70.maddesi ile, Türkiye’de ilk kez çift meclis sistemi benimsenmiştir. Madde bunu şu şekilde düzenlemiştir. “Cumhuriyet Senatosu genel oyla seçilen 150 üye ile cumhurbaşkanınca seçilen 15 üyeden oluşur.”¹⁰² Aynı madde Milli Birlik Komitesi üyelerini ve eski cumhurbaşkanlarını da Cumhuriyet Senatosu’nun doğal üyesi olarak kabul etmiştir. 71.madde, “milletvekili seçimlerinde seçmen olanların, Cumhuriyet Senatosu üyeliği seçimlerinde de seçmen

¹⁰⁰ ŞAKAR, a.g.e. , s.226

¹⁰¹ ŞAKAR, a.g.e. , s.226

¹⁰² ŞAKAR, a.g.e. , s.227

olacağını”¹⁰³ belirlemiştir. Cumhuriyet Senatosu üyeliğine seçilebilmek için gereken şartları da 72.madde düzenlemiştir. Maddeye göre Cumhuriyet Senatosu adayının, “Kırk yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış bulunan ve milletvekili seçilmeye engel bir durumu olmayan her Türk Cumhuriyet Senatosuna üye seçilebilir.”¹⁰⁴ 73.madde Cumhuriyet Senatosu üyeliğinin süresinin 6 yıl olduğunu, süresi bitenlerin yeniden seçilebileceğini, cumhurbaşkanının seçtiği üyelerin ise her iki yılda bir, üçte birinin yenileneceğini hükme bağlamıştır.

Esas önemli olan ve yenilik getiren düzenleme, Anayasanın 75.maddesinde hükme bağlanmıştır. Bu madde ile seçimlerin genel yönetim ve denetimi düzenlenmektedir. Buna göre, “Seçimler yargı organlarının genel yönetim ve denetimi altında yapılır. Seçimlerin başlamasından bitimine kadar, seçimin düzen içinde yönetimi ve dürüstlüğü ile ilgili bütün işlemleri yapma ve yaptırma, seçim süresince ve seçimden sonra seçim konularıyla ilgili bütün yolsuzlukları, şikayet ve itirazları inceleme ve kesin karara bağlama ve T.B.M.M. üyelerinin seçim tutanaklarını kabul etme görevi Yüksek Seçim Kurulundur.”¹⁰⁵ Madde Yüksek Seçim Kurulu ve diğer seçim kurullarının görev ve yetkilerinin kanunla düzenleneceğini hükme bağlamıştır. Maddenin tamamında , Yüksek Seçim Kurulu üyelerinin kimlerden oluşacağı ve üye seçimleri ile ilgili konuları düzenlemiştir. Seçimlerin güvenli , sağlıklı bir biçimde yapılabilmesi için gerekli olan hükümler 1961 Anayasasında ayrı ayrı düzenlenmiştir. Hükümlerin detayları da , kanunlara bırakılmıştır.

¹⁰³ ŞAKAR, a.g.e. , s.73

¹⁰⁴ ŞAKAR, a.g.e. , s.73

¹⁰⁵ ŞAKAR, a.g.e. , 228

“1961 Anayasasının liberal parlamenter olduğu kadar solidarist korporatist bir zihniyet içinde düzenlediği yasama-yürütme-yargı ilişkileri kimine göre kuvvetli hükümet teşekkülünü ve icraatını önler mahiyettedir. ‘Sandıktan çıkıp geliyoruz fakat Ankara’da bize hükümet ettirmiyorlar’ şikayetinde en iyi ifadesini bulan bu tespitte büyük gerçek payı vardır.”¹⁰⁶

“Yürütme erkini ‘parti – hükümet’ olarak aldığımızda zayıftır; partiler parlamentosuna ve parti hükümetine karşı bir ‘devlet – bürokrasisi’ olarak aldığımızda kuvvetlidir. Başka bir deyişle , yürütmenin politika kanadı zayıf ve fakat idare kanadı kuvvetlidir. Ama unutulmamalı ve artık açıkça itiraf edilmelidir ki 1961 sisteminde yasama da zayıftır ve birinci kanadın zayıflığı asıl buradan kaynaklanmaktadır.”¹⁰⁷

b) Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun

1960 ihtilalinden sonra ilk kabul edilen kanun, 298 sayılı 26 Nisan 1961 tarihli Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun’dur.

Anayasanın 55.maddesinde öngörülen seçim ve seçilme haklarını gerçekleştirmek üzere hazırlanan bu 189 maddelik Kanun, ana ilke olarak şu esasları kabul etmiştir:

- ◆ “Seçimlerin tek dereceli olması,
- ◆ Genel oyun esas kabul edilerek seçimlerde herhangi bir grubun oy hakkından mahrum bırakılması,
- ◆ Oyların eşit olması,

¹⁰⁶ PARLA, Taha, Türkiye’nin Siyasal Rejimi 1980-1989, s.30

¹⁰⁷ PARLA, a.g.e. , s.31

- ◆ Oyların seçmenler tarafından bizzat kullanılması,
- ◆ Oy verme gizliliğinin ve tasnif aleniliğinin temini.”¹⁰⁸

Kanunun 2. maddesi, Anayasanın 55/2 fıkrasını aynen tekrar etmiş, ayrıca “Seçmen oyunu kendisi kullanabilir.”¹⁰⁹ hükmünü getirmiştir. 298 sayılı kanunla, daha önce 1000 kişi olarak belirlenen sandık başına düşen seçmen sayısı, azami 400 olarak belirlenmiştir. Kanunun 6.maddesi ile, seçmen yaşı 21’e yükseltilmiştir. Aynı madde ile önceki kanunlardaki gibi oy kullanamayacak kişiler ve seçmen olamayacak kişiler sayma yolu ile belirtilmiştir. Kanun, 1961 Anayasasına uygun olarak seçim işlerini Yüksek Seçim Kurulu’na bırakmıştır. Başta (merkezde) Yüksek Seçim Kurulu olmak üzere, illerde; İl Seçim Kurulu, ilçelerde; İlçe Seçim Kurulu ve Sandık Kurulu olmak üzere seçim kurullarını oluşturmuştur. Bunların oluşmasında üye tam sayısını ve benzeri şeyleri kanun ayrıca düzenlemiştir. Kanunun 4.maddesine göre, “Yüksek Seçim Kurulu, altısı Yargıtay, beşi Danıştay genel kurullarınca seçilen 11 üyeden oluşur. Yüksek Seçim Kurulu, hem yönetim işleri gören, hem de itiraz ve şikayetler konusunda yargı işleri gören bir kuruldur.”¹¹⁰

15.madde ile İl Seçim Kurulları düzenlenmiştir. Bu kurullar, il merkezlerinde en yüksek dereceli üç yargıçtan oluşur. İlçedeki en yüksek dereceli yargıcın başkanlığı altında siyasi partilere mensup 4 üye ile 2 öğretmenden müteşekkil 7 kişilik İlçe Seçim

¹⁰⁸ ABADAN, Nermin, Hukuk ve Siyasal Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili, s.77

¹⁰⁹ ERDEM, a.g.e. , s.311

¹¹⁰ ABADAN, a.g.e. , s.79

Kurulları kanununun 18 ve 19. maddelerinde düzenlenmiştir. Kanun Sandık Kurullarında siyasi parti temsilcilerinin de bulunabileceğini, ayrıca isteyen partilerin buralarda müşahit bulundurabileceğini de belirtmiştir. Bunun için de bazı şartlar ileri sürmüştür. Örneğin, partilerin ilk genel kurul toplantılarını yapmış olmaları ve en geç 15 seçim çevresinde 6 aydan beri il ve ilçe teşkilatlarını kurmuş ve seçime katılan parti olması gerekir. Seçimin güvenliği oyların yazıldığı kapalı bir yer oluşturulmasını bu kanunda kabul etmiştir. Ayrıca kullanılan oyların güvenliği için gerekli tedbirleri de almıştır. Bir karışıklığa meydan vermemek için de oy pusulalarıyla ilgili düzenlemelerde de bulunmuştur. Pusulaların beyaz ya da renkli olmalarını da benimsemiştir.

Kanununun 86. maddesi, "Seçmen kütüğüne kayıtlı her seçmen oy verme yetkisine haizdir. Bir seçmen, birden fazla oy kullanamaz."¹¹¹ hükmü ile seçmen kütükleri düzenlenmiştir. Kanunla, seçmen kartı da düzenlenmiş; seçimlerde seçmen kartını göstermeyenlerden nüfus cüzdanı isteneceği de hükme bağlanmıştır.

95. madde, oy kullanma işlemi bittikten sonra yapılacak sayım ve dökümlerde takip edilmesi gereken hususları düzenlemiştir. Maddeye göre, "Sayım ve döküm açık olarak yapılır. Oy verme yerinde hazır bulunanlar, sayım ve dökümü izleyebilirler."¹¹² 99. madde, oy sayımını aralıksız devam edeceğini hükme bağlamıştır. Sayım işlemi bitince netice tutanağa geçirilir. Bu sonuç sandıkların bulunduğu yere asılır. Aynı sonuç, ilçe seçim kuruluna bir başka tutanakla bildirilir. İlçe seçim kurulunda, sandık kurullarından

¹¹¹ ERDEM, a.g.e. , s.320

¹¹² ERDEM, a.g.e. , s.321

gelen sonuçlar birleştirilir ve bir tutanakla il seçim kuruluna gönderilir. Burada da seçilen millet vekilleri belirlenir ve sonuç yüksek seçim kuruluna bir tutanakla bildirilir. Kanun, seçim propagandasını ne şekilde yürütüleceğini düzenlemeye çalışmış, bu arada propaganda yapılabilecek yerleri tayin etme yetkisini belediyelerden alıp, ilçe seçim kurullarına devretmiştir. Propaganda serbestliği prensibini geniş ölçüde yer verilmesine çalışılmış, özellikle radyo ile yapılacak propagandaların zaman tayini ve müracaat yolları ile konuşmaların şekli ve kimlerin konuşabilecekleri hususlarını düzenlemiştir.

Kanunda yenilik olarak seçim sırasında bütün devlet müesseselerine açılış ve temel atma dahil, törenler tertiplemeğe demeç vermek vs. yasak edilmiştir. “Keza başbakan, bakan ve milletvekillerinin yurt içinde yapacakları geziler sırasında makam otomobillerini kullanmalarına da izin verilmemiştir (Madde 65)”¹¹³ 298 sayılı kanunun 80. maddesi ile; “seçim günü radyoda yayım yasağını zorunlu”¹¹⁴ kılmıştır. Ayrıca seçim günü saat 18’e kadar radyolar seçim sonuçları ile ilgili yorum yapamayacaklardır. Kanunun 110 maddesi, itiraz hakkını; yurttaşlara, siyasi partilere, müşahit, aday ve milletvekillerine tanımıştır. 111. madde, “her kurulun vereceği karara karşı bir üst kurula gidilebileceğini, Yüksek Seçim Kurulu’nun kararlarının ise kesin olduğunu”¹¹⁵ hükme bağlamıştır. Kanunun son 45 maddesi seçim suçları ile cezalarını kapsamaktadır. Yeni seçim sisteminin bel kemiği sayılan bu kanunun, seçim sonuçlarının meşruluğuna en ufak bir gölgenin düşmesini engelleyecek nitelikte olduğu görülür.

¹¹³ ABADAN, a.g.e. , s.80

¹¹⁴ ERDEM, a.g.e. , s.319

¹¹⁵ ERDEM, a.g.e. , s.323

c) Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Seçim Kanunu

“Türkiye’de Cumhuriyet idaresi kurulduğu günden bu yana yasama yetkisinin kayıtsız şartsız milli hakimiyetin tek temsilcisi Büyük Millet Meclisi’ne tanınması, Atatürk’ün devlet telakkisinin ana unsurlarından biri olmuştur. Ancak çok partili rejime geçtikten sonra uygulanan basit çoğunluk sistemi, 950 den itibaren her genel seçimde iktidar partisinin daha kuvvetli bir çoğunlukla meclise dönmesini sağlamıştır. Bu durum, iktidar partisinin sıkı parti disiplini sebebiyle kendi bünyesinde murakabe görevini ifa edemez bir hale gelmesi, birçok konularda ekspres kanunların geçirilmesi gibi sonuçlar doğurmuştur. Bu gelişmeler Türk halkoyunu, özellikle 1957’den bu yana, dengeyi kuracak ikinci bir meclis kurma fikrine doğru itmiştir.”¹¹⁶

Bu ve benzer gerekçeler ışığı altında, 304 sayılı Cumhuriyet Senatosu üyeleri seçimi kanunu 24 mayıs 1961 tarihinde kabul edilmiştir. Kanunun 1. maddesi anayasadaki kuralı aynen saymıştır. Bu kanunla özel durumlar saklı kalmak kaydıyla her il bir seçim çevresi olarak kabul edilmiştir. Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçimle belirlenen üye sayısı 150’dir. İllerin çıkaracağı üyeler, kanunda sayma yoluyla belirlenmiştir. 15 Ekim 1961 de yapılan senato seçimlerinde 304 sayılı kanun uygulanmıştır. Senato seçimlerinde çoğunluk usulü uygulanmıştır. CHP ile AP hemen hemen eşit oranda oy almalarına rağmen, çoğunluk sistemi AP’ye iki misli fazla sandalye kazandırmıştır. Kanunun bu sakıncalı yanının giderilmesi için,1964 yılında 447 sayılı kanunla değişiklik yapılmıştır. Değişiklikte, Senato seçimlerinde çoğunluk usulü terkedilmiş,nisbi temsil sistemi

¹¹⁶ ABADAN, a.g.e. , s.86

benimsenmiştir.

d) Millet Meclisi Üyeleri Seçimi Kanunu

25 Mayıs 1961 tarihinde 306 sayılı Millet Meclisi Üyeleri Seçimi Kanunu kabul edilmiştir. Kanunun 1.maddesi yeni bir seçim sistemini beraberinde getirmiştir. Buna göre, “Milletvekili seçimi, tek derecelidir. Seçim, nisbi temsil usulüne göre, genel, eşit, gizli oyla bütün yurttan aynı günde yapılır.”¹¹⁷ Madde, Türk seçim sisteminde ilk defa nisbi temsili getirmiştir. İki dereceli seçim ve çoğunluk sisteminden sonra nisbi temsil sistemi Türk siyasal hayatına girmiştir. Sistem, çeşitli şekillerde düzenlenmiş ve uygulanmıştır.

“Milletvekili seçiminin hangi sisteme göre yapılmasının uygun olacağı meselesi, Kurucu Mecliste etraflı bir şekilde tartışılmıştır. Nisbi temsil sistemini savunanlar Türkiye’de 1876’dan beri 16 defa seçim yapılmış olduğunu, özellikle 1950’den bu yana olanların iktidarı olağanüstü kuvvetlendirilmiş, buna karşılık etkili kontrol kuvvetlerini fazlasıyla zayıflatmış bulunduğunu, çoğunluk sisteminin az gelişmiş ülkeler için zararlı bir kutuplaşma olduğunu, bu durumun Carl Schmitt’in deyimiyle daimi bir ‘dost-düşman’ (Freund-Feind) havası ve açık bir adaletsizlik yarattığını ileri sürmüşlerdi. Bu arada nisbi temsil sisteminin halkoyuna bir ciddilik vasfı bahsettiğini, kesin fikir zıtlıkları yerine nüanslı fikirlerin ahenkli bir bileşimini sağladığını, bu sistemin gelenekçi fikirlere kayıtsız olmasına karşılık, yeni fikir akımlarına duyarlı olduğu da belirtilmiştir.”¹¹⁸

Anayasanın 67.maddesi, milletvekili sayısını 450 olarak belirlemiştir. 306 sayılı

¹¹⁷ ERDEM, a.g.e. , s.340

¹¹⁸ ABADAN, a.g.e. , s.82

kanunun 4.maddesi de, son nüfus sayımı ile belli olan Türkiye nüfusunun 450'ye bölünmesi suretiyle elde edilen rakamla , bir milletvekili için gerekli sayının bulunacağını, il nüfusunun bu rakama bölünerek bir ilden kaç milletvekili çıkacağını düzenlemiştir. Bu şekilde hesaplanan milletvekillerinin sayısı 450'yi bulmadığı takdirde, nüfusu; bir milletvekili çıkarmaya kafi gelmeyen illere birer milletvekili verildikten sonra, artık nüfus bırakan iller, artıkların büyüklüğüne göre sıraya konur ve ilk hesapta iller arasında bölüştürülememiş olan milletvekilleri, bu sıraya göre dağıtılır. Bu düzenlemeyle milletvekili sayısı sabit tutulmuş, kaç kişinin bir milletvekili seçebileceği uygulaması yerine, nüfus 450'ye bölünerek bir milletvekili için gerekli olan sayı belirlenmiştir. Artan nüfus, milletvekili başına düşen seçmen sayısının da sürekli artmasına neden olmuştur.

Siyasi partilerin seçime katacağı adayların tespiti 15.madde ile düzenlenmiştir. 1960'a kadar adayların belirlenmesi işi, siyasi partilerin tüzükleri ile kararlaştırdıkları parti içi bir sorundu. 15.maddeye göre, "aday listeleri ve listedeki sıra, partilerin seçim çevrelerinde demokratik usuller dairesinde ve tüzükleri gereğince yapacakları yasaklamalarla belirleneceği"¹¹⁹ hükme bağlanmıştır. Adayların saptanması ve listedeki sıralamanın yapılmasında merkez organları yetkili kılınmışsa veya genel kongrenin bu yönde bir kararı varsa söz sahibi olabileceklerdir. Merkez adaylarının sayısı partinin seçime katıldığı illerde göstereceği adaylar toplamının % 10'unu geçemez. 306 sayılı kanunun 25.maddesi ile oy pusulaları düzenlenmiştir. Buna göre, "Seçmen, seçime katılan siyasi partilerin basılı oy pusulaları üzerinde yazılı adaylardan hangisini tercih

¹¹⁹ ERDEM, a.g.e. , s.342

ettiğini, adları karşısında bulunan dikdörtgenin içine (x) işareti koymak suretiyle bildirir. Seçmen bu tercihlerini kullanmak isterse oy pusulası üzerinde adları yazılı adayların yarısı için kullanmak zorundadır. Kesirler hesaba katılmaz.”¹²⁰ Maddeyle, tercihli oy sistemi benimsenmiş, tercihin yapılıp yapılmamasını da seçmenin isteğine bırakmıştır. Tercihli oy ile, seçmen, kazanmasını istediği adayları belirler. Çünkü, nisbi temsilde bir seçim çevresinde partinin o bölgedeki tüm adaylıkları alması oldukça güçtür. Kanun önceden tercih işareti konmuş oy pusulalarının seçmenlere dağıtılmasını yasaklamıştır. “Nisbi temsilin en önemli sorunlarından biri, kazanılan milletvekillerinin siyasi partiler arasında nasıl paylaşılacağı meselesidir. Kanunun gerekçesinde açıklandığına göre, oyların değerlendirmesi yolunda, küçük partiler sayısının artacağı tahmini ile bundan vazgeçilerek büyük partilere prim tanımak amacıyla d’Hondt sistemi tercih edilmiştir.¹²¹ 32.maddeyle siyasi parti ve bağımsızların elde edecekleri milletvekili sayısının hesaplanması biçimi düzenlenmiştir. Benimsenen d’Hondt sistemi; *seçim çevresi barajlıdır*.

“Bilindiği üzere d’Hondt sistemine göre bir seçim çevresinde siyasi partilere ve bağımsız adaylara düşen milletvekilleri sayısını tesbit için, muteber oyların toplamı, çıkarılacak milletvekili sayısına bölünür; elde edilen katsayı, her partinin almış olduğu oy toplam sayısına uygulanır. Bu katsayıdan aşağı oy toplamış olan parti ve bağımsızların oyları geçersizdir. Katsayının uygulanmasından sonra arta kalan oylar ise, milletvekilliği kazanmış olan büyük partiler arasında tekrar bölüştürülür. Görüldüğü gibi 1961’de kabul

¹²⁰ ERDEM, a.g.e. , s.343

¹²¹ ABADAN, a.g.e. , s.84

edilen milletvekilleri seçimi kanunu, açıkça kuvvetli partileri desteklemiş ve küçük partilere fazla şans tanımamıştır.”¹²²

3) 1961 Seçimleri ve Barajlı d'Hondt Sistemi

“Türkiye’de ilk nisbi temsil, 1961 seçimlerinde uygulanmıştır. 27 Mayıs müdahalesinin ardından çok ağır şekilde cezalandırılan DP’li yöneticilere rağmen, DP taraftarı olan partilerin bu seçimden aldığı oy oranı % 48.5’dir.”¹²³ 306 sayılı kanunla kabul edilen barajlı d'Hondt sistemi 15 Ekim 1961 yılında yapılan milletvekili seçimlerinde uygulanmıştır. Baraj, her seçim çevresindeki geçerli oyların, o çevreden çıkacak milletvekili sayısına bölünmesi sonucunda elde edilen sayıdır. Oyları barajın altında kalan parti ve bağımsız adaylar elenmektedir. Barajı aşanlar da milletvekilliklerini d'Hondt yönetimine göre paylaşılmaktadır.

Yapılan seçimlere katılım % 81’dir. Seçim sonucunda 4 parti mecliste sandalye elde etmiştir. Partilerin oy oranları, milletvekili sayıları ve sandalye oranları şu şekildedir:

Tablo 5 - 1961 Seçimleri, Seçim sistemi ve Partilerin oy oranları

PARTİLER	Oy oranı %	Mv. Sayısı	Sandalye Oranı %	Uygulanan Seçim Sistemi
CHP	36,7	173	38,4	Barajlı d'Hondt Sistemi
AP	34,8	158	35,1	
CKMP	14,0	54	12,0	
YTP	13,7	65	14,2	
Diğerleri	0,8	-	-	

Kaynak : Hikmet Sami Türk – Erol Tuncer, Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi, s:173.

¹²² ABADAN, a.g.e. , s.85

¹²³ SCHICK – TONAK, a.g.e. , EROĞLU, a.g.m. , s.139

Görüldüğü gibi çoğunluk sisteminde görülen aşkın / eksik temsil oranları burada çok fazla değildir. Oranlar, % 1-2 gibidir. Çoğunluk sisteminde ise, % 30'ların üzerinde olduğunu görmüştük. DP'nin mirasını alan AP ve YTP toplam oyların % 48,5'ini almıştır. Bunların oy oranı ile sandalye sayıları arasındaki oran birbirine yakındır. "Cumhuriyet Senatosu için yapılan seçimde durum (oylar çoğunluk sistemine göre değerlendirilmişti) : AP oyların %35,4'ü ile 70, CHP %37,2 ile 36, YTP %13,9 ile 28, CKMP ise, %13 ile 16 senatörlük kazanmıştır."¹²⁴

"Millet Meclisi, dört yılda bir genel oyla seçilen 450 milletvekilinden kurulmaktadır. Cumhuriyet Senatosu ise, genel oyla altı yıl için seçilen ama üçte biri her iki yılda bir yenilenen 150 üyeden başka, Cumhurbaşkanıca seçilen 15 üyeyi ve 'tabii üyeler'i içermektedir. Tabii üyeler, Kurucu Meclis yasasını çıkarıp yeni anayasanın yapılmasına ön ayak olan ve seçimle iktidarı devreden Milli Birlik Komitesi (MBK) üyeleri ile eski Cumhurbaşkanıydı. Cumhuriyet Senatosunun seçilen üyeleri, 30 yaşını doldurmuş olması gereken millet meclisi üyelerinden farklı olarak, 40 yaşını doldurmuş olmak ve bir yüksek öğrenim diplomasına sahip olmak zorundaydılar. Bu yoldan, daha yaşlı, daha olgun, daha okumuş bir ikinci meclisin sayesinde millet meclisinin geçmişte eleştirilmiş olan davranışlarının dengelenebileceği düşünülmekteydi."¹²⁵

1961 Milletvekili seçimi sonuçlarından da anlaşıldığı gibi hiçbir parti mecliste salt çoğunluğu (226) sağlayamamıştır. Türkiye ilk kez koalisyon olgusu ile karşı karşıya

¹²⁴ ÖZDEMİR, a.g.e. , s.155

¹²⁵ SOYSAL, a.g.e. , s.93

kalmıştır. Türk siyasi hayatındaki ilk koalisyon hükümeti 1961 yılının Kasım ayında CHP ile AP arasında kurulmuştur. 1965 seçimlerine, kadar toplam dört koalisyon hükümeti görev yapmıştır.

4) 1965 Seçimleri Öncesi Değişiklikler ve Seçimler

“İnönü, nasıl DP’nin aşırı güçlenmesini önlemek için 1950 seçimlerine çoğunluk sistemiyle gitmişse, bu kez AP’nin güçlenmesini önlemek için 1965 seçimlerine milli bakiye sistemiyle gidilmesini sağlamıştır.”¹²⁶ 1965 seçimleri öncesinde yapılan değişiklikleri kısaca inceleyelim:

533 sayılı 13 Şubat 1965 tarihli yasa ile barajlı d’Hondt sistemi yerine, basit seçim sayısı formülüne dayanan ulusal artık sistemi kabul edilmiştir. Aynı yıl içinde 656 sayılı yasa ile Ulusal Artık Sistemi yeniden düzenlenmiştir. Tahsis edilen yeni sistemin işleyişi ise şu şekildedir:

1. Her seçim çevresindeki geçerli oylar o çevreden çıkacak milletvekili sayısına bölünerek çevre seçim sayısı bulunur.
2. O çevrede seçime katılan partilerin her birinin aldıkları geçerli oy sayısı, seçim sayısı ile bölünerek, her partinin o çevrede kazandığı milletvekili sayısı bulunur.
3. Bu işlemler sonucunda ortaya çıkan değerlendirilmemiş artık oyların tümü toplanır ve her seçim çevresinden açıkta kalmış milletvekilleri sayısı toplamına bölünür.
4. Her partinin seçim çevresi içinde toplanan artık oyların toplamı, ulusal seçim sayısına bölünerek partinin ulusal artıktan kazandığı milletvekilliği sayısı saptanır.

¹²⁶ SCHICK – TONAK, a.g.e. , EROĞLU, a.g.m. , s.145

“Milli Bakiye sisteminin gerçekleştirilmesi için seçim sonucunda her ilde muteber oy sayısına göre hesaplanan ‘baraj’ sayısını aşan partiler, bu sayı oranında doğrudan doğruya bir kısım milletvekilleri kazanmış sayılırlar. Bu sayıyı doldurmamış olan partilerin oylarına gelince, bu oylar daha önce uygulanan d’Hondt sisteminde olduğu gibi baraj sayısını aşmış büyük partiler arasında yeniden bölüştürülmeyip, aksine bütün seçim çevrelerini kapsayan ‘milli seçim çevresi’ içinde toplanır. Açıkta kalan milletvekillikleri sayısı, bu toplam sayı ile bölünmek suretiyle ‘milli seçim sayısı’ bulunur. Daha sonra her partinin milli seçim çevresi içinde sahip olduğu muteber oy pusulası sayısı, ‘milli seçim sayısı’ ile bölünmek suretiyle bu milletvekillikleri de partiler arasında bölüştürülür (Milletvekili Seçim Kanunu, madde.32).”¹²⁷

533 sayılı kanun, seçimlerde birleşik oy pusulasını öngörmüştür. Yüksek Seçim Kurulu Tarafından hazırlanacak oy pusulalarında, bütün parti listeleri, ad çekme usulüyle belirlenen bir sırayla yer alacaktır. Bağımsız adaylar birleşik oy pusulalarında yer almazlar. Birleşik oy pusulası uygulamasının, karışıklıklara yol açacağı, yapılacak yanlışlıklar yüzünden önemli sayılara ulaşan, pusula iptallerinin olacağı yönündeki kaygılardan dolayı itirazlar bir hayli yoğun olmuştur. Birleşik oy pusulası üzerinde oy kullanılması, tercih edilen parti listesine ait bölümdeki haneye mühür basılması yolu ile dir. Aynı kanunla, 306 sayılı milletvekili seçimi kanunundaki tercihli oyla ilgili hükümleri kaldırmıştır.

“Milli bakiye sisteminin kabulü üzerine AP, seçim kanununun usulsüz şekilde

¹²⁷ ABADAN, a.g.e. , s.94

görülmüş olduğunu bildiren bir genelge yayınlamıştır. Bu genelgede seçim mevzuatında yapılan değişikliklerin bir zaruretten doğmadığı, sadece bir siyasi partinin çıkarları uğruna yapılmış olduğu belirtilmekte, bu değişikliğin seçimde güvensizlik uyandıracığı, birleşik oy pusulalarının yüz binlerce oyun iptaline sebep olacağı belirtilmektedir.¹²⁸

10 Ekim 1965 genel seçimleri, III. İnönü hükümetinin meclise kabul ettirdiği milli bakiye sistemine göre yapılmıştır. Küçük partilerin ülke çapında aldıkları dağıntık oyları dahi değerlendiren bir sistemdir, milli bakiye sistemi.

Tablo 6 - 1965 Seçimleri, Seçim sistemi ve Partilerin oy oranları

PARTİLER	Oy oranı %	Mv. Sayısı	Sandalye Oranı %	Uygulanan Seçim Sistemi
AP	52,9	240	53,3	Ulusal Artık Sistemi
CHP	28,7	134	29,8	
MP	6,3	31	6,9	
YTP	3,7	19	4,2	
TİP	3,0	15	3,3	
CKMP	2,2	11	2,4	
Diğerleri	3,2	-	-	

Kaynak : Hikmet Sami Türk – Erol Tuncer, Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi, s:173.

Görüldüğü gibi mecliste temsil edilen parti sayısı sistemin getirdiği özellikten dolayı artmıştır. Seçimlerde %53 civarında oy alan AP, 240 milletvekilliği elde ederek mecliste yalnız başına çoğunluğu sağlamıştır. Bu sistemin özüne tamamen terstir. Çünkü, pek çok partiyi meclise sokan sistem aslında tek partinin yalnız başına iktidar olmasına müsait değildir. CHP ise, oyların %29'unu alarak 134 milletvekilliği kazanmıştır. Milli

¹²⁸ ABADAN, a.g.e. , s.94

bakiye sisteminin uygulandığı bu sistemde, AP 36, CHP 32, MP 23, YTP 16, TİP 13, CKMP 11 milletvekilliğini sistemin getirdiği avantajla elde etmiştir. Partilerin aldığı oyla, meclisteki sandalye sayısı arasındaki oranlar bir birine çok yakındır.

“1965 seçimlerinde, küçük partiler oy oranlarının üstünde sandalye elde ettikleri görülür. Ama buna rağmen iki büyük partinin öne çıktığı görülür. Küçük partilerin oy oranı %18’ler civarında kaldığı görülür. 1965 seçimlerinde uygulanan ulusal artık sistemi, demokratik temsili en iyi biçimde sağlayan yöntemdir. Partilerde örgütlenen çeşitli görüşleri kapsayan ulusal irade çok az bir sapma ile meclise yansımıştır. Seçimde adalet bakımından en uygun yöntem budur. Ancak çeşitli ülkelerde de eleştirildiği gibi, yararlılık ilkesi bakımından temsilciliklerin dağılması sonucunu vermektedir. 1965 seçiminde en çok oy alan parti %50’nin üzerinde oy aldığı için istikrarsızlık sonucu vermemiştir. Ancak diğer seçimlerde elde alınan sonuçlara bu yöntem uygulansa idi, meclisten istikrarlı bir hükümet çıkması olasılığı zayıflayacaktı. Koalisyon hükümetleri, çoğulcu demokrasinin bir gereğidir. Bu nedenle koalisyonları sistemin bir zayıflığı diye göstermek doğru değildir.”¹²⁹

5) Siyasal Partiler Kanunu

Demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsuru ve çıkarlarını birleştirmede en etkin araç örgütler hiç kuşkusuz; Siyasi Parti’lerdir. Bugün seçim dediğimizde ilk aklımıza gelen, seçimin baş aktörleri olan partilerdir. Siyasi partiler Türk siyasi hayatında ilk kez 1961 anayasasının 56.maddesi ile düzenlenmiştir. Siyasi partileri düzenleyen ilk özel

¹²⁹ TÜRK – TUNCER, a.g.e. , s.174

kanun ise, 13 Temmuz 1965 tarihli 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunudur. Kanunla, siyasi parti tanımı da yapılmıştır.

Kanun, siyasi partilere üye olmayı serbest bırakmıştır. Ayrıca kişi dilediği zaman üyelikten çıkabilecektir. Kişi sadece tek bir partiye üye olabilir., aksi halde üyelik sıfatının her iki partiden de düşeceği kanunla belirtilmiştir. Kanunun ikinci maddesi ile, siyasi partiler ile siyasi parti niteliğindeki dernekler bir birinden ayrılmıştır. Kanunla parti adaylarının tespiti işi, ön seçim usulüne bağlanmıştır. 648 sayılı kanun partilerin mali durumları ile ilgili konuları da düzenlemiştir. 648 sayılı kanunla, siyasi partilerin teşkilatlanması, disiplin işleri, mali hükümler-gelirleri, parti yasaklamaları ve siyasi partilerin kapatılması ile ilgili konuları düzenlemiştir.

Kanunun aşırı derecede uzun, teferruatlı ve güç anlaşılır olması, hükümlerinin önemli bir kısmının uygulanması ve gerçekleştirilme ihtimalini zayıflatmaktadır. Kanun, demokratik düzenin korunması için lüzumlu olan yargı denetimini, siyasal partiler üzerinde de tahsis etmiştir. Böylelikle Türk siyasi rejiminin ayakta durması ve yaşaması adeta yargıçların takdirine bırakılmıştır.

6) Basit d'Hondt Sistemi ve Seçimler

AP, başından beri karşı olduğu ulusal artık sistemini, 20 Mart 1968 tarihli ve 1036 sayılı yasa ile kaldırılmıştır. Kanunla, 1961 yılında uygulanan seçim çevresi barajlı d'Hondt sistemi geri getirilmiştir. Ancak Anayasa Mahkemesi'ne bu değişikliğin iptal edilmesi için dava açılmıştır. Anayasa Mahkemesi, 6 Mayıs 1968 tarihli ve 1968/3 sayılı kararı ile, kanunun baraja ilişkin hükmünü Anayasaya aykırı bularak iptal etmiştir. Yüksek Mahkeme, seçim çevresi barajını, demokratik hukuk devletinde seçimlerin

serbestliğini ve seçilme hakkını zedeleyen bir mekanizma olarak değerlendirilmiştir. Seçim sistemi, nisbi temsilin baraj içermeyen d'Hondt sistemine dönmüştür. Bu tarihten sonra 1969, 1973 ve 1977 yıllarında yapılan seçimlerde, seçim sisteminde bir değişiklik yapılmadığı için, milletvekili ve Cumhuriyet Senatosu seçimler barajsız d'Hondt sistemine göre yapılmıştır.

Anayasa Mahkemesi, '**demokratik hukuk devleti**' kistasını şu şekilde açıklamıştır. "Yasa koyucunun bu ilkenin (demokratik hukuk devleti) gereği kuracağı seçim düzeniyle, gelecek meclisin demokratik bir nitelikte olmasına itina göstermek zorundadır. Kanunun kurduğu seçim düzeni demokratik sayılamayacak bir yönetimi iş başına getirebilecek nitelikte ise, böyle bir düzeni koyan yasa Anayasa'ya (demokratik hukuk devleti) aykırı düşer. (Anayasa mah. 6 Mayıs 1968 g. 1968/15-13)."¹³⁰ 1969 Seçimleri, Cumhuriyet tarihinde yapılan ve en düşük katılımın yaşandığı seçimlerdir. Katılım oranı % 64'ler düzeyindedir.

¹³⁰ TÜRK – TUNCER, a.g.e. , s.166

Tablo 7 - 1969 Seçimleri, Seçim sistemi ve Partilerin oy oranları

PARTİLER	Oy oranı %	Mv. Sayısı	Sandalye Oranı %	Uygulanan Seçim Sistemi
AP	46,5	256	56,8	Barajsız d'Hondt Sistemi
CHP	27,4	143	31,8	
CGP	6,6	15	3,3	
MP	3,2	6	1,3	
MHP	3,0	1	0,2	
TBP	2,8	8	1,8	
TİP	2,7	2	0,4	
YTP	2,2	6	1,3	
Diğerleri	5,6	13	2,9	

Kaynak : Hikmet Sami Türk – Erol Tuncer, Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi, s:173.

“Barajsız d'Hondt sisteminin uygulandığı 1969 yılı seçimleri birkaç önemli özelliği bünyesinde taşıyan bir seçim olarak göze çapmaktadır. Bu seçimler, 1965 yılı seçimleriyle karşılaştırıldığında yeni kurulanlar dışında, tüm partilerin oy oranlarının düştüğü görülmektedir. Sadece CKMP'nin yeni bir isim almış olan Milliyetçi Hareketçi Partisi (MHP)'nin oylarında düşük oranda da olsa artış meydana gelmiştir. Bu seçimlerde 1965 seçimlerine göre AP'nin oy oranı yaklaşık yüzde 6, CHP'nin oy oranı ise yaklaşık yüzde 1,4 oranında düşüş göstermesine karşın, AP'nin meclisteki sandalye sayısı 240'tan 256'ya, CHP'nin sandalye sayısı da 134'ten 143'e çıkmıştır. Bu seçimlerde de AP yine tek başına iktidar olabileceği çoğunluğu yakalamıştır. Bağımsızların en yüksek oy oranına sahip olduğu seçimler de yüzde 5,6 ile 1969 yılı seçimleridir. Diğer partilerin oy kaybında

bağımsızların oy oranındaki artışın etkisi olduğu da açıktır.”¹³¹

Partilerin oylarının düşmesine neden olan etkenlerden bir diğeri de katılımın az olmasıdır. Ayrıca yeni partilerin kurularak seçimlere katılması da önceki partilerin oylarını düşüren etkenlerden biridir. 1969 seçimleri ile parlamentoya giren parti sayısı 8'e ulaşmıştır. Bu seçimde 2 büyük partinin dışındakilerin oy oranı %26 iken, sandalye oranlarının toplamı ancak %11'lerdedir. Bu oranların 1965 seçimlerinde hemen hemen birbirine yakın olduğunu görmüştük. 1969 seçimlerinde iki büyük partinin oy oranı %74, sandalye oranları ise %88,5'dir. AP'nin oy oranı %6'lık düşmüşse de sandalye oranı %3,5 oranında yükselmiştir. Yani AP, ulusal artık sistemini kaldırmakla kendisi için isabetli bir karar vermiştir.

1969 seçimlerinde barajsız d'Hondt sistemi uygulanmıştır. Burada AP'nin oylarıyla, sandalye sayısı arasında %10'luk bir aşkın temsil söz konusudur. Fakat çevre barajı d'Hondt sisteminin uygulandığı 1961 seçimlerindeki aşkın temsil oranı %2'lerdedir. Halbuki adaletsizliğe yol açtığı için 1968'de çevre barajı kaldırılmıştır. İki seçimin sonuçlarının bu açıdan kıyaslanması bir hayli ilginçtir.

1969 seçimlerinde oy kullanma oranının çok düşük olması, bağımsız adaylara ilginin artması, yani seçmen kitlelerinin karasızlık içinde olduğunu göstergesidir. Bu da yeni yeni partilerin kurulmasına neden olmuştur. Türkiye Birlik Partisi ve Milli Nizam Partisi bu dönemde kurulmuştur.

¹³¹ TÜGİAD, a.g.y. , s.30-31

7) 12 Mart 1971 Muhtırası ve Anayasa Değişiklikleri

“9 Martta yapılacak darbe, 12 martta emir kumanda zinciri uyarınca yapıldı. Başta Genel Kurmay Başkanı olmak üzere bütün kuvvet kumandanlarının katılımı ile hazırlanan bir muhtıra, öğle haberleri sırasında radyodan öncelikle okundu.”¹³² Muhtıra ile, 19 Ocak 1970’de 41 milletvekilinin istifasıyla, meclis çoğunluğunu kaybeden Süleyman Demirel ve hükümeti istifaya zorlanmıştır. İlk başta herkes bu muhtıranın Demirel’e karşı yapıldığı konusunda hem fikirdir. Ama bu muhtıranın değişik sebepleri olduğunu ileri sürenler de olmuştur.

“Ordu komutanları 12 mart 1971’de müdahale edip Demirel’i istifaya zorladığında, olayları izleyenler şaşırmadılar. Fakat pek çok gözlemci, müdahalenin niteliğini anlamada yanıldı. Liberal basın, bunu Demirel karşıtı bir önlem olarak gördü ve bu nedenle selamladı. Hangi silahlı kuvvetler hizbinin kontrolü ele geçirdiğini hiç kimse hemen fark edemedi.”¹³³ Diğer bir görüş ise şu şekildedir; “12 Mart 1971 tarihli muhtıra ile gerçekleştirilen askeri müdahalenin nedense hep, zamanın Adalet Partili hükümetine ve onun başı Süleyman Demirel’e karşı bir eylem oluşu üzerinde durulmaktadır. Oysa, 12 martçı komutanların muhtıradaki söylemedikleri bir başka hedef vardır: Ordu hiyerarşisine karşı gelişen reformcu dalgayı kırmak ve bazı marksist gruplar ile ilişki kurdukları bilinen subayları tasfiye etmek. Bu nedendir ki 12 Mart 1971, ordunun kendi mensuplarına dönük bir iç darbedir, demek de mümkün”¹³⁴ 17 Mart’ta radikal görüşlü subaylardan bir

¹³² ÇAVDAR, a.g.e. , s.194

¹³³ AHMAD, a.g.e. , s.277

¹³⁴ ÖZDEMİR, a.g.e. , s.222-223

kısmı emekliye ayrıldı. Bu darbenin solculara karşı yapıldığını savunanlar da olmuştur.

“12 Mart 1971 yılında ihtilal ile demokrasiye tekrar ara verilmiş, bu dönemde dört hükümet görev yapmıştır. Anayasa Mahkemesi kararıyla 1971 yılında Milli Nizam Partisi laiklik karşıtı davrandığı ve TİP de ulusal bütünlüğü bozma amacı taşıdığı gerekçesiyle kapatılmışlar, Milli Nizam Partililer 1972 yılında Milli Selamet Partisi (MSP) adıyla yeni bir parti kurmuşlardır.”¹³⁵ 12 Mart muhtırasından sonraki günlerde 1961 Anayasası'nın bazı maddeleri değiştirilmiştir. Konumuzla ilgili olan ilk değişiklik, 30 Haziran 1971 tarihli 1421 sayılı kanunla 1961 Anayasasının 56.maddesine yeni bir fıkra eklenmiştir. Parti kurma hakkı ve partilerin siyasi hayattaki yerini düzenleyen bu maddeye eklenen hüküm, siyasi partilere devletçe yapılacak yardım ile ilgilidir. Maddenin son fıkrası; “Son milletvekili genel seçimlerinde muteber oy sayısının en az yüzde beşini alan veya bu seçimlerde millet meclisinde grup teşkil edecek sayıda milletvekilliği kazanmış bulunan siyasi partilere devletçe yapılacak yardım kanunla düzenlenir.”¹³⁶ hükmünü getirmiştir. Ayrıca partilerin uyacağı esasları düzenleyen 57.madde de 15 Mart 1973 tarihli 1699 sayılı kanunla değişiklik yapılmıştır. Yapılan değişiklikle, “Siyasi partiler, gelir kaynakları ve giderleri hakkında Anayasa Mahkemesine hesap verirler.”¹³⁷ hükmü kaldırılmıştır.

8) 1973 Seçimleri

Seçimler 14 Ekim 1973'te yapıldı. Seçimlere lider değişikliği ile giren CHP uzun

¹³⁵ TÜGİAD, a.g.y. , s.31

¹³⁶ ŞAKAR, a.g.e. , s.222

¹³⁷ ŞAKAR, a.g.e. , s.222, (maddenin ilk şekli, sayfa dipnotu)

bir aradan sonra ilk kez mecliste birinci parti olabilme başarısını göstermiştir. Ne yazık ki, 226'yı bulamamıştır. Bülent Ecevit, CHP Genel Sekreterlik görevinden istifa ettikten sonra; 14 Mayıs 1972'de, CHP Genel Başkanlığı'na seçilmiştir. Seçimlere katılma oranı ise, %66,8 gibi düşük bir rakamdır.

“1973 seçim sonuçları büyük bir sürpriz oldu. Çok az kişi Ecevit'in zaferini, ya da daha doğrusunu söylemek gerekirse, Demirel'in yenilgisini öngörmüştü. Ecevit'i destekleyen haftalık *7 Gün* dergisi, Demirel için 190 sandalyelik bir zafer, Ecevit için 173 sandalye öngörmüştü. DP, MSP, CGP, TBP ve MHP'nin sırasıyla 34,29,16,7,1 sandalye kazanacağı, MP'nin hiç milletvekili çıkaramayacağı bekleniyordu. Gerçek seçim sonuçları, sağda AP'yi 149 sandalyeyle ikinci parti durumuna düşüren daha ciddi bir parçalanmanın olduğunu açığa çıkardı. CHP'liler 185 sandalye kazandı; fakat, hükümet kurmaları için hala 41 eksikleri vardı. Milli Selamet Partisi de beklenenden daha iyi bir performans gösterdi ve 45 sandalye kazanan DP'yi geçerek 48 sandalyeye ulaştı. Satır hizbiyle birleşmesine karşın Güven Partisi, 1969'daki 15 sandalyesinden geriye düşüp 13 sandalyeyle kötü bir sonuç aldı; MHP bile, milletvekili sayısını üçte bir arttırdı (1969'dakinden). TBP sadece lideri Mustafa Timisi'yi seçtirmeyi başarabildi. TBP listesinden giren eski TİP üyelerinden hiçbiri başarılı olamadı.”¹³⁸ Burada adı geçen DP; Demokratik Parti'dir.

¹³⁸ AHMAD, a.g.e. , s.311

Tablo 8 - 1973 Seçimleri, Seçim sistemi ve Partilerin oy oranları

PARTİLER	Oy oranı %	Mv. Sayısı	Sandalye Oranı %	Uygulanan Seçim Sistemi
CHP	33,3	185	41,1	
AP	29,8	149	33,1	Barajsız
DP	11,9	45	10,0	d'Hondt
MSP	11,8	48	10,7	Sistemi
CGP	5,3	13	2,9	
MHP	3,4	3	0,7	
TBP	1,1	1	0,2	
Diğerleri	2,8	6	1,3	

Kaynak : Hikmet Sami Türk – Erol Tuncer, Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi, s:173.

Sonuçlara bakılacak olursa, uygulanan seçim sistemi, iki büyük partinin yanında yeni partiler de büyüme imkanı tanımaktadır. Ama buna rağmen, partilerin aldığı oy ile meclisteki sandalye oranları, büyük partilerin lehinedir. CHP'nin % 8 , AP'nin % 3'lük aşkın temsilinin yanında, küçük partilerin oyu ile sandalye oranları arasında eksik temsil olduğu görülür. Sağ oylar üç parti arasında dağıtılmıştır. "Oyların dağılımı tek bir partinin iktidara gelmesine izin vermediği için ilk olarak CHP-MSP koalisyon hükümeti yaklaşık bir yıl kadar görev yapmıştır. Daha sonra 1975 yılında sağ partilerin oluşturduğu Milliyetçi Cephe adı verilen koalisyon bir sonraki genel seçime kadar iktidarda kalmıştır."¹³⁹

¹³⁹ TÜGIAD, a..g.e. , s.32

9) 1977 Seçimleri

“1 Kasım’da yeni akademik yıl başlar başlamaz, üniversitedeki şiddet olayları hızla arttı. Aynı zamanda, Türkiye’deki kriz de derinleşmeye devam ediyordu; öyle ki, bir çözüm bulunmaması durumunda, 1977 baharında erken bir seçim kaçınılmaz oldu. 5 Haziran’da genel seçim yapma kararı, bütün ülkede genel olarak iyi karşılandı. Koalisyon üyeleri bile, hükümetlerinin etkili yönetmeye yetmediğini kabul ediyordu. 21 aylık Milliyetçi Cephe yönetimi sırasında, şiddet olayların 170 kişi yaşamını yitirdi ve yüzlercesi yaralandı. Beklenti, seçimlerin bir partiye tek başına iktidara gelebilecek bir çoğunluk vereceği yönündeydi. İş dünyası ne istediğini biliyordu. Kendi adına konuşan Sabancı Holdig’in ve Sanayi Odaları Birliği’nin Başkanı Sakıp Sabancı, şunu ilan ediyordu: “İktidara bir tek parti gelmeli. Kim gelirse gelsin, ama bir tek parti; tek başına hükümet kurabilecek bir çoğunlukla seçimlerden çıkmalı. Türkiye’de buna ihtiyaç var.”¹⁴⁰

Siyasi arenadaki istikrarsızlık; Ege, Kıbrıs vb. gibi dış sorunlar, ülke içindeki siyasi cinayetlerden kaynaklanan terör oyları ve diğer pek çok sorunun ışığı altında her kesin bir umut diye beklediği seçimler, bir yıl erkene alınarak 5 haziran 1977 yılında yapıldı. Seçimler pek çok yerde şiddet tehditleri altında yapılmış olmasına rağmen katılım bir önceki seçimlere göre yüksektir. Seçimlere katılma oranı % 72,4’dür.

“1977 seçimleri, halkın, özellikle iş dünyasını umduğu güçlü ve istikrarlı hükümet çıkarmadı. Ecevit, çoğunluk için gerekli olan 226 sandalyeden 13 eksik 213 sandalye kazandı. En büyük parti olduğu için Ecevit’ten hükümeti kurmasını istedi. Ecevit,

¹⁴⁰ AHMAD, a.g.e. , s.348

Türkiye tarihinin ilk azınlık hükümetini kurdu; fakat 3 temmuzda güvenoyu alamadı.”¹⁴¹

Tablo 9 - 1977 Seçimleri, Seçim sistemi ve Partilerin oy oranları

PARTİLER	Oy oranı %	Mv. Sayısı	Sandalye Oranı %	Uygulanan Seçim Sistemi
CHP	41,4	213	47,3	
AP	36,9	189	42,0	Barajsız
DP	1,9	1	0,2	d'Hondt
MSP	8,6	24	5,3	Sistemi
CGP	1,9	3	0,7	
MHP	6,4	16	3,6	
Diğerleri	2,5	4	0,9	

Kaynak : Hikmet Sami Türk – Erol Tuncer, Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi, s:174.

1977’de yapılan seçimlerde iki büyük partinin oyları artarken, küçük partilerden MHP’nin de oyu artmıştır. Diğerleri ise bir önceki seçime göre azalmıştır. Ap’nin oyu %7, CHP’ninki ise % 8 oranında artmıştır. Ama gene de, iki büyük parti mecliste çoğunluğu sağlayamamıştır. Sistem, gene iki büyük parti lehinedir. Çünkü, bunların oy oranı ile sandalye oranları arasında aşkın temsil vardır. Küçük partilerde ise, eksik temsil söz konusudur. CHP azınlık hükümetinden sonra, AP, MHP ve MSP’nin oluşturduğu II. Milliyetçi Cephe hükümeti görevi devralmış ve 1978 yılına kadar devam etmiştir. Sonra iki ayrı hükümet daha kurulmuş ve 1980’lere gelinmiştir.

1979 tarihinde seçim sistemi ile ilgili iki değişiklik yapılmıştır. Bunlardan birincisi, oy pusulalarında bağımsız adayların adının dahil edilmesidir. Diğer de, tercihli oyun kaldırılmasıdır.

¹⁴¹ AHMAD, a.g.e. , s.350

“1961-1980 döneminde uygulanan seçim sistemleri adil temsil ilkesini ön plana çıkarmış ve bu yönüyle siyasete katılımı teşvik ederek siyasi partilerin gelişmesine de yardımcı olmuştur. Özellikle 1969, 1973 ve 1977 seçimlerinde uygulanan barajsız d’Hondt sistemi bir çok küçük partinin ve dolayısıyla bu partilerin fikirleri benimseyen insanların mecliste temsiline olanak sağlayarak demokrasinin gelişimi açısından da olumlu gelişmelere yol açmıştır. Örneğin, barajsız d’Hondt sisteminin uygulandığı 1969 seçimlerinde bağımsızlar hariç 8 partinin birden parlamentoya girmesi ve AP’nin yüzde 10,4’lük aşırı temsile sahip olması söz konusu sistemin demokratik temsil ilkesi yanında istikrar açısından da sınırlı da olsa uygunluğunu göstermektedir.”¹⁴²

D – 1980 – 1995 Dönemi ve Seçimler

Dönem başlangıcı olarak; 12 Eylül 1980 müdahalesini alabiliriz. Çünkü bu müdahale ile Türk siyasi hayatında bir sayfa kapanmış, yeni bir sayfa açılmıştır. Müdahaleyi doğuran pek çok siyasi, ekonomik vb. etkenler vardır. Önemli olan müdahalenin çalışma konumuna etkisidir. Yani Türk siyasi hayatına etkisi. Bu müdahale ile, 1945’den sonraki çok partili demokratik siyasal hayat, üçüncü kez rafa kaldırılmıştır. Bu dönemde, serbest seçimlerle iş başına gelen siyasi partiler, demokratik hayatın iyi işlemediği gerekçesiyle iktidardan uzaklaştırılmışlardır. Askerler, her seferinde kışlalara çekilirken, yapılan serbest seçimlerle, demokratik siyasal hayata dönüş için çaba gösterilmiştir.

12 Eylül müdahalesi ile birlikte ordu yönetime el koymuş, Milli Güvenlik Kurulu

¹⁴² TÜGİAD, a.g.e. , s.34

kurulmuştur. Konseyin ilk icraatlarından biri, siyasal partilerin kapatılması olmuştur. Konsey, eski siyasilerin etkinlik göstermesini önleyen bir dizi karar almıştır. Böylelikle eski siyasi kişiliği olanlar yasaklı hale gelmiştir. Bu ara dönemde siyasal hayatla ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Bu bölüme başlarken, öncelikle yapılan bu yeni düzenlemelerden söz edeceğiz.

1) 1982 Anayasası ve Yeni Düzenlemeler

Yeni Anayasa; Danışma Meclisi'nce hazırlanmıştır. 1982 Anayasası 23 Eylül 1982'de Danışma Meclisi'nde, 18 Ekim 1982'de Milli Güvenlik Konseyi'nde görüşülüp kabul edilmiş; 7 Kasım 1982 günü yapılan Halkoylaması ile de, ulusça kabul edilmiştir.

Mümtaz Soysal, yeni bir anayasa yapılmasının nedenlerinden biri olarak; 1961 anayasasının yıpranmasını gösterir. Ona göre, yıpratıcı sebeplerden biri de seçim sistemidir: "Seçim sistemi, 1961 anayasasıyla belirlenmiş değildi. Ne var ki, nisbi temsil sistemi, arka arkaya denenilen barajlı d'Hondt, ulusal kalıntı (milli bakiye) ve barajsız d'Hondt çeşitlendirmeleriyle, neredeyse 1961 Anayasa düzeninin bir parçası oldu. Anayasa Mahkemesi'nde, d'Hondt sisteminin barajlı uygulamasını getiren 20 Mart 1968 tarihli yasayla ilgili bir kararında böyle bir barajı bile Anayasaya aykırı bularak, nisbi temsilin yalın biçimlerini hemen hemen bir anayasa zorunluluğu olarak gösterdi. Oysa, seçim sisteminin gösterilmeyişi ile güdülen amaç, siyasal düzeni en az Anayasa kuralları kadar etkileyen seçim sisteminde ülke koşullarının gerektirdiği değişiklikleri her zaman rahatlıkla yapabilmektir. Bununla birlikte, nisbi temsil sisteminin, çeşitli siyasal tutumları parlamentoda temsil ettirme bakımından, Türkiye'de çoğulcu demokrasinin koşullarından biri sayılabileceği de doğrudur. Ancak, bu sistemin Türkiye'de uzun süre uygulanmış

biçimi olan barajsız d'Hondt çeşitlemesi, özellikle 1973'den sonra bir partinin tek başına iktidara gelmesine olanak vermemiş, oyların büyük çoğunluğu iki ana parti, AP ile CHP arasında paylaşılırken, küçük partiler rejimin üzerinde güçlerinin üstünde rol oynama fırsatını bulabilmişlerdir. Art arda gelen koalisyonlara yol açan bu durum, siyasal iktidarı zayıflatan ve büyük partiler arasındaki kutuplaşmayı körükleyen etkenlerden biri olmuştur. Pamuk ipliğine bağlı koalisyonlar, azınlık hükümetleri, tartışmalı milletvekili aktarmalarına sahne olan hükümet bunalımları yaşanmıştır.”¹⁴³ 1982 Anayasasında ve sonrasında çıkarılan konularda güdülen esas amaç, siyasal istikrarsızlığa meydan vermemektir. Yeni düzenlemelerle seçmen, siyasal hayata sadece seçim dönemlerinde ilgi duyacak, az sayıda siyasal parti arasından tercih yaparak, tek bir siyasal partinin koalisyon kurmaya gerek kalmaksızın iktidara gelmesi öngörülmüştür. Böylece, siyasal katılımın yoğunluğunun azaltılması, siyaseti seyrek yapılan bir faaliyet haline getirmiş ve bir çok meslek grubunu siyasetten men etmiştir.

7 Kasım 1982'de halkoyuna sunulan Anayasa, % 90'ların üzerinde kabul oyu almıştır. Anayasa, siyasi partilere getirilen kısıtlamaları hem ağırlaştırmış, hem de kısıtlama alanlarını genişletmiştir (mad.68/5, 68/6, 69/2, 69/5, 69/7). 1982 Anayasası 69/4. madde de, siyasi partilerin mali denetimini Anayasa Mahkemesine bırakmıştır. Aynı maddenin 6.fikrası; “Siyasi partilerin kapatılması, Cumhuriyet Başsavcısının açacağı dava üzerine, Anayasa Mahkemesince karara bağlanır.”¹⁴⁴ hükmünü getirmiştir.

¹⁴³ SOYSAL, a.g.e. , s.126,127

¹⁴⁴ ŞAKAR, a.g.e. , s.89

Geçici 4.madde ile, kapatılan siyasi parti yöneticilerine 10 yıl süre ile siyaset yapma yasağı getirilmiştir. Partilerden ayrılanların parti kurmaları zorlaştırılmıştır. Meclisteki milletvekili sayısı 400'e indirilmiş, grup kurma sayısı ondan yirmiye çıkarılmıştır. Seçimlerin de her 4 yılda bir yerine, 5 yılda bir yapılacağı hükmü getirilmiştir. 1961 Anayasası çift meclisli bir parlamentoyu ön görürken, 1982 Anayasası Cumhuriyet Senatosu'nu kaldırmıştır. 67.madde, 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanunla düzenlenen bir takım temel hükümleri aynen benimsenmiştir. 1982 Anayasası, seçimlerin genel yönetim ve denetimini, 1961 Anayasası gibi Yüksek Seçim Kuruluna vermiştir. 1982 Anayasası, bu kurulun kararları aleyhine başka bir mercie başvurulamayacağı hükmünü getirmiştir.

“Parlamento seçimleri için öyle bir sistem kabul edilebilir ki, hem açık seçik bir çoğunluğun oluşmasını sağlayarak güçlü bir hükümet kurmayı kolaylaştırsın, hem de küçük partilerin, gerçek güçlerinin üstünde bir rol oynamalarını önlemek koşulu ile, parlamentoda temsil edilmelerini engelleyerek, onları rejimin dışına itsin.”¹⁴⁵

1982 Anayasası, 1961 Anayasası ile kıyaslandığında, siyasi katılımı ve siyasi partileri büyük ölçüde kısıtladığı görülmektedir. Bunun temelinde ise, 12 Eylül öncesindeki karışıklıklara, istikrarsız koalisyon hükümetlerinin yol açtığı düşüncesi yatmaktadır.

2) Siyasi Partiler Kanunu ve Milletvekili Seçimi Kanunu

1981 tarihli ve 2485 sayılı kanunla kurulan Kurucu Meclis'ce hazırlanan iki

¹⁴⁵ SOYSAL, a.g.e., s.147

kanun; 1983 yılında kabul edilmiştir. Bunlar; 24 Nisan 1983 tarih ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu ile 10 Haziran 1983 tarihli 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'dur.

2820 sayılı kanun seçimlere katılma aşamasına gelmiş olan partilerin ününe baraj koymaktadır. Kanuna göre, bir partinin seçimlere katılabilmesi için, illerin en az yarısında örgütlenmiş olma koşulunu öngörmüştür. Bir ilde örgütlenmiş sayılmak, o ilin ilçelerinin en az üçte birinde ilçe örgütünün kurulmuş olmasını gerektirir.

2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunda başlıca temel unsurlar şunlardır:

- ◆ “Ulusal Seçim Barajı: Seçime katılan partilerin ulusal düzeyde toplam oyu %10'nun altında katılırsa, tek tek seçim çevrelerinde durumları ne olursa olsun milletvekili çıkaramaz (madde 33).
- ◆ Basit Seçim çevresi Barajı: Bir seçim çevresinde kullanılan toplam oyun, o seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısına bölünmesi sonucu elde edilen rakam basit seçim çevresi barajıdır. Yasaya göre oyları bu rakama ulaşmayan partiler milletvekillerinin dağıtımına katılamaz (madde 34).”¹⁴⁶
- ◆ “Bir seçim çevresi en fazla 7 milletvekili çıkarabilir (madde 4).”¹⁴⁷

2839 sayılı kanunla amaçlanan, güçlü bir hükümet ve parçalanmış bir muhalefettir.

Ulusal ölçekli seçim barajı (%10), parlamentoya küçük partilerin girmesine engel olarak, kaypak zeminler üzerinde kurulan koalisyonlara ihtiyaç bırakılmayacaktır. Bir önceki dönemde görüldüğü gibi, küçük partiler hükümetlerin kurulmasında anahtar parti

¹⁴⁶ TUNA, Ahmet Nusret, AKAY, Sedat, YSK Kararları ve Bütün Değişiklikleri İle Siyasi Partiler ve Seçim Kanunları, s.342

¹⁴⁷ TUNA – AKAY, a.g.e. s.335

olmuşlardır. Bu da kurulan hükümetlerin, yürütme görevini yerine getirmesinde de çeşitli güçlükler doğurmuştur. Bütün bu düzenlemelerin amacı; siyasal sistemin yeni bir çerçevede yeniden kurulması ve kurulan sistemin pekiştirilmesidir. Sistemin, yerli yerine oturtulması için pek çok tedbir uygulanmış, hatta Milli Güvenlik Kurulu, seçime katılan Milliyetçi Demokrasi Partisi, Anavatan Partisi ve Halkçı Parti'nin gerek kurucu üyelerinden, gerek milletvekili adaylarından bir bölümünü veto etmiştir. 10 Haziran 1983 tarihinde kabul edilen 2839 sayılı kanun 1961 tarihli seçim kanunu gibi partiler arası seçim anlaşmalarını yasaklamıştır. 1961 tarihli yasanın 14.maddesi 1983 tarihli 2820 sayılı yasanın 16.maddesinde aynen tekrarlanmıştır: “Siyasi partiler anlaşarak müşterek liste halinde aday gösteremezler.”¹⁴⁸

2839 sayılı kanun, bağımsız adaylara birleşik oy pusulasında yer veren 1979 değişikliğini benimsemiş, 26.maddede bunu şu şekilde düzenlemiştir: “Siyasi parti sütunlarından sonra bağımsız adayların adı ve soyadı (...) konulur.”¹⁴⁹ Kanun, 1973 tarihli değişikliğe benzer olarak da tercihli oy sistemini öngörmüştür. Yasayla, seçmen siyasi parti listeleri için, iki biçimde oy kullanılabilecektir. Birincisi, ‘Evet’ mührünün siyasi partiye ait daire içine basılmasıyla, ikincisi de, yine parti tercihi belirlemekle birlikte, tercih ettiği partinin listesindeki adaylar arasında o seçim çevresinden çıkacak milletvekili sayısı kadar olmak kaydıyla tercihli oy kullanılabilir.

Siyasi parti adaylarından seçilenlerin tespitinde, adaylara verilen oylar esas alınır.

¹⁴⁸ TUNA – AKAY, a.g.e. , s.336

¹⁴⁹ TUNA – AKAY, a.g.e. , s.449

Tercih işaretli oy pusulası sayısı, o seçim çevresinde partiye verilmiş oy sayısının an az yüzde yirmi beşi oranında değilse hesaba katılmaz. Ayrıca yasada partilerin seçime girecekleri bölgelerde 2 katı sayıda aday gösterme koşulu vardır.

2820 sayılı kanununun 37.maddesi, her partinin “üye kayıt defterine göre düzenlenen parti seçmen listesinde yer alan bütün üyelerin ilçe seçim kurullarının yönetiminde serbestçe oy kullanacakları bir ön seçim ile”¹⁵⁰ belirlenebileceğini hükme bağlamıştır. Yeni yasa selefi gibi, parti merkezine % 5 oranında merkez aday hakkı tanımış, fakat merkez adayının ön seçimde % 75 oy almış adayın konamayacağı şartını getirmiştir. Kanun, ön seçimde propaganda yasaklanmıştır.

3) Yeni Siyasal Partiler ve 1983 Seçimleri

“Mayıs 1983’te cunta, siyasi parti kuruluşlarını serbest bıraktı. Anayasadaki yasaklar nedeniyle kapatılmış bulunan Adalet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi ve Milli Selamet Partisi’nin genel başkan, yönetim kurulu üyeleri ile parlamenterleri yeni oluşumların içerisinde görev alamıyorlardı. Bu yasaklamaların ötesinde Milli Güvenlik Konseyi’ni oluşturan beş general, yayınladıkları yeni bildirimlerle kurulacak partilerin kurucularını veto etmek hakkını da kendilerinde tutmuşlardı. Cuntanın düşüncesine göre orta sağ ve orta solda olmak üzere iki parti yeterliydi. Ne var ki bu planı Turgut Özal ve arkadaşlarının kurduğu ‘Anavatan’ partisi bozdu. 12 Eylül sonrası kurulan ilk parti, cuntanın güvendiği ve hatta görevlendirdiği Orgeneral Turgut Sunalp’in oluşturduğu ‘Milliyetçi Demokrasi Partisi’ oldu. (...) Konseyin izin verdiği

¹⁵⁰ TUNA – AKAY, a.g.e. , s.343

ikinci parti, orta sol olduğu varsayılan Halkçı Parti'dir. Necdet Calp tarafından kurulmuştur. (...) 20 Mayıs'ta İç İşleri Bakanlığı'na kuruluş beyannamesini varan bir başka parti de Turgut Özal'ın önderi olduğu Anavatan Partisi'dir."¹⁵¹ 1983 seçimlerine bu üç parti katılmıştır. Bunun dışında kalan partiler de kurulmuş ama Konsey bu partileri ya kapatmış ya da kurucu üyelerini veto ederek, seçime katılma sınırı olan 24 Ağustos'a kadar oyalamıştır. Bunlardan, Büyük Türkiye Partisi kapatılmış, Doğru Yol Partisi (DYP), Refah Partisi (RP) ve Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP)'nin kurucu üyeleri veto edilerek kurucu üye sayısına ulaşamadığı için; 1983 seçimlerine katılamamışlardır. Milli Güvenlik Konseyi, 1983 seçimlerine katılan partilerin de kurucu üyelerinin bazılarını veto etmişlerdir.

Bütün bu gelişmeler ışığında 1983 Kasım'ında yapılan seçimlere 3 parti katılmıştır. Kanundan kaynaklanan bir özellikle ANAP oyların yarısını almadığı halde, mecliste sandalyelerin çoğunluğunu kazanmıştır. Böylelikle koalisyona ihtiyaç kalmadan tek bir parti hükümeti kurabilmiştir. 1983 seçimlerine katılma oranı da, %92,3'tür. "1983 seçimlerinin en önemli özelliği, 1980'de Askeri Müdahale yoluyla yönetime el konulmasından sonraki ilk demokratik seçimler oluşudur. Seçimlere katılmanın bu derece yüksek olması, oy vermenin zorunlu oluşuna ve halkın demokratik bir yönetime özlem duyması ile açıklanabilir. Diğer bir ifade ile, halkın demokrasiye sahip çıktığının bir göstergesi olarak düşünülebilir."¹⁵² 1983 seçimleriyle iktidara gelen ANAP ve Turgut

¹⁵¹ ÇAVDAR, a.g.e. , s.273

¹⁵² DİE, İstatistik Göstergeler 1923-1995, Yayın No.1883, s.:93

Özal dönemiyle birlikte siyasi ve ekonomik alanda yeni bir dönem başlamıştır.

“Bu seçimlere ANAP, HP ve MDP katılmış, oy oranları sırasıyla yüzde 45,2 yüzde 30,5 ve 23,3 düzeylerinde gerçekleşmiştir, bütün partiler barajı aşmışlar, baraj nedeniyle temsil edilmeyen oy sorunu bu seçimlerde yaşanmamıştır. ANAP 211, HP 117 ve MDP 71 milletvekilliği kazanmış, Bingöl seçim çevresinden bir adayın Milli Güvenlik Kurulu tarafından veto edilmesiyle bir milletvekilliği açıkta kalmıştır. Bu seçimlerde partilerin oy oranları ile temsil oranlarının daha sonra yapılan seçimlerle karşılaştırıldığında dengeli olduğu göze çarpmaktadır.”¹⁵³

Tablo 10- 1983 Seçimleri ve Temsil Oranları

PARTİ	Oy Oranı	Mv.Sayısı	Sandalye Oranı	Seçim Çev.Say.
ANAP	% 45,15	211	% 52,9	83
HP	% 30,46	117	% 29,3	
MDP	% 23,27	71	% 17,8	
BAĞ.	% 1,12	-	-	

Kaynak: Hikmet Sami Türk – Erol Tuncer, Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi, s:167.

“1983 seçiminde Milli güvenlik Kurulu’na seçime yalnızca üç partinin girmesine izin verilmiş olduğundan üç parti de ülke barajını aşabilmiştir. Ancak sistemin özelliği en çok olan parti –ANAP- temsilde %7,75’lik artı sağlamıştır. Bu sayede %50’nin altında oy aldığı halde Meclis’te %50’nin üstünde bir çoğunluk elde etmiştir. Bu seçimde orantılı temsil yöntemi uygulandığı halde, ulusal ve çevresel barajlarla artırılan temsilci sayısı ile tek başına iktidar olabilmıştır. Seçimlere yalnızca üç partinin girmesi yoluyla güdümlenen

¹⁵³ TÜGİAD, a.g.e. , s.37

seçim yöntemi sonucu bakımından ‘*yararlılık ilkesi*’ne uygun gibi gözükmiştir.”¹⁵⁴

4) Seçim Kanununda Değişiklikler ve 1987 Seçimleri

Meclis çoğunluğunu elinde bulunduran ANAP, buradaki yerini sağlamlaştırmak ve meclisteki sayısını daha da arttırmak için; seçim sisteminde değişiklikler yapmıştır. Yapılan bu değişikliklerle, temsilde adalet ilkesi daha da göz ardı edilmiştir. Çünkü yeni sistem tamamen büyük partilerin lehinedir. Seçim sisteminin işleyişini etkileyen başlıca değişiklikler ise şunlardır:

- ◆ Kontenjan adaylığı : 28 Mart 1986 tarih ve 3270 sayılı kanunla, siyasi partiler kanununun 38.maddesi değiştirilmiştir. Bu değişiklikle siyasi partilere, 6 ve daha fazla milletvekili çıkaracak olan illerin 5, 6 ve 7 milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde kontenjan adayı gösterme zorunluluğu getirmiştir. Kontenjan adayı gösterilen seçim çevrelerinde, geçerli oyların en çoğunu alan kontenjan adayı, seçim çevresi barajını aşp aşamadığına bakılmaksızın milletvekilliğini kazanır. Burada kontenjan adayı seçiminde bir nevi çoğunluk sistemi uygulanmıştır. Ayrıca kanunla, kontenjan adayı gösterilen seçim çevrelerinde bölme işlemi bir eksiği ile yapılır hükmü getirilerek geniş seçim bölgelerinde çevre barajı da yükseltilmiştir.
- ◆ 10 Eylül 1987 tarihli 3403 sayılı yasa ile seçim çevresi yükseltilmiştir. Altı milletvekili çıkararak seçim çevrelerinde, seçim çevresi barajını saptamak için yapılacak olan bölme işlemi bir eksiği ile yani beş ile yapılacaktır. En büyük

¹⁵⁴ TÜRK – TUNCER, a.g.e. , s.168

seçim çevresi altıdan çok milletvekili çıkaramaz hale getirilmiştir. 3403 sayılı kanunla yasanın kapsamına 3270 sayılı yasada olduğu gibi kontenjan olayı gösterilen seçim çevreleri değil de yalnızca altı milletvekili çıkarılanlar alınmıştır. Bu kanunla, en düşük çevre barajı %16,6'dan %20'ye çıkarılmıştır.

- ◆ 23 Mayıs 1987 tarih 3377 sayılı kanun ile 2839 sayılı kanunun 4.maddesi değiştirilerek en geniş seçim çevresi 7 milletvekilliğinden 6 milletvekilliğine düşürülmüş, böylelikle seçim çevreleri daraltılmıştır.

3270 sayılı kanunla, seçime katılma koşulu, illerin en az üçte ikisinde örgütlenmiş olmaktır. Bir ilde örgütlenmiş sayılmak için de, o ilin ilçelerinin en az üçte ikisinde kuruluşunu tamamlamış olma şartı getirilerek, partilerin seçime katılma şartları ağırlaştırılmıştır. Anayasa Mahkemesi bu kanunun 8.maddesini '*seçme hakkının kullanılmasını demokratik toplum gerekleriyle bağdaşmayacak biçimde zorlaştırdığından*' iptal etmiştir. 3270 sayılı kanun, 1987 yılı seçimleri için ANAP'ın çıkardığı ilk kanundur. Kontenjan adaylığını getiren 2377 sayılı kanun ise, 1987 seçimleri için çıkarılan ikinci kanundur.

Diğer bir kanun 3403 sayılı kanundur. Seçim çevresini tekrardan yükselten bu kanunla ayrıca, Kasım 1988'de yapılması gereken seçimler bir yıl erkene alınmıştır. 1987 seçimlerinde meclisteki üye sayısı 400'den 450'ye çıkarılmıştır. Seçim çevrelerinin sayısı 88'den 104'e yükseltilmiştir. Küçük seçim çevrelerinin sayısının artmasının yanı sıra altı milletvekili çıkarılan seçim çevrelerinde bölme işleminin bir eksiği ile yapılması seçim çevresi barajları yükseltilmiş olmaktadır. En düşük seçim çevresi barajı %20'dir. Diğer barajlar ise %50, %33,3 , %25'dir.

Bu sistem ile ülke genelinde güçlü olmayan parti, ulusal barajı aşmak koşulu ile belli seçim çevrelerinde üstünlük sağlayıp seçim çevresi barajlarından yararlanarak parlamento rahatça grup kurabilmektedir.

1987 seçimleri için çıkarılan 3403 sayılı kanunda yapılan değişiklikle, 18.dönem milletvekili genel seçimi adaylığı için ön seçim yapılmaz. Adaylar, siyasi partilerin tüzüklerindeki hükümlere veya merkez karar organlarınca belirlenecek usullere göre ve seçim kurullarının yönetim ve denetimine tabi olmaksızın tesbit edileceğini belirlemektedir. Böylece ön seçim anlamda kaldırılmıştır. Anayasa Mahkemesi ise, ön seçimi kaldıran bu hükmü *'partilerin iç demokratik düzenine anti-demokratik müdahale olduğu'* gerekçesiyle iptal etmiştir. 3403 sayılı yasa ile bağımsızlar birleşik oy pusulalarında bulunmayacak, ayrı oy pusulası bastıracaktırlar. 29 Kasım 1987 erken genel seçimlerine eski yasaklı siyasiler de katıldı. 1982 Anayasasından kaynaklanan siyaset yapma yasağının kaldırılması için 6 Eylül 1987 yılında halkoylamasına gidilmiştir. "Özal hiçbir zaman, siyasi yasakların kalkmasını istemedi : ama ister göründü... Onun, istediği sorunu halkın önüne götürmek ve halka hayır dedirtmekti, bundan da çok emindi, kendisine çok güveniyordu."¹⁵⁵ Bunu da halkoylaması bitişi ile sandıklar açılmadan, erken seçim kararı vererek göstermiştir. "Anayasa değişikliğinin hemen arkasından Turgut Özal yeni bir seçim yasa önerisiyle erken seçime yeşil ışık yakılıyordu. Özal'ın belleğinde, referandum kampanyasını erken seçime zemin olarak kullanma yatıyordu. (...) 1987 Haziranında Meclis üçüncü yasama yılını geride bırakırken, yasalar yağmur gibi

¹⁵⁵ PULUR, Hasan, Olaylar ve İnsanlar/4 1986-88, s.242

yağıyordu. Gece gündüz aralıksız sürdürölen çalışmalar sırasında, sanki seçime hazırlık yapılıyordu.”¹⁵⁶

“Kasım 1988 de yapılması gereken Milletvekili Genel Seçimleri bir yıl erkene alınmıştır. Kasım 1987’de yapılan genel seçimde yüzde 10 ülke barajı ve seçim çevresi barajına çoğunluk sistemiyle seçilen kontenjan aday uygulamasının da eklenmesinden oluşan karma bir sistem uygulanmıştır. İktidar partisine avantaj sağlayacak nitelikteki bu değişiklikler seçim sonuçlarında da kendini göstermiştir. Yedi partinin katıldığı 1987 seçimlerinde sadece üç parti barajı aşabilmiş, buna karşın DSP ve RP sırasıyla yüzde 8,5 ve 7,2 gibi oy oranlarıyla baraj engeline takılarak mecliste temsil imkanına sahip olamamıştır. Bunun yanında barajı aşan üç partinin aldıkları oy oranları ile mecliste temsil oranları arasındaki dengesizlik de bu seçimlerde göze çarpan bir diğer sonuçtur. ANAP yüzde 36,3’lük oy oranı ile parlamentoda yaklaşık yüzde 29 oranında artık temsil ile yüzde 64,9’lük temsil oranına (292 milletvekili) sahip olmuştur. SHP yüzde 24,8 oy oranıyla 99 milletvekili kazanarak parlamentoda yüzde 22 oranında temsil hakkı, DYP ise yüzde 19,1 oy oranıyla ve parlamentoda da yüzde 13,1 temsil oranıyla 59 milletvekilliği kazanmıştır.”¹⁵⁷

¹⁵⁶ UNCULAR, Betül , İşte Böyle Bir Meclis (1983-1991), s.114

¹⁵⁷ TÜGİAD, a.g.e. , s.38

Tablo 11- 1987 Seçimleri ve Temsil Oranları

PARTİ	Oy Oranı	Mv.Sayısı	Sandalye Oranı	Seçim Çev.Say.
ANAP	% 36,31	292	% 64,90	104
SHP	% 24,74	99	% 22,00	
DYP	% 19,14	59	% 13,10	
DSP	% 8,53	-	-	
RP	% 7,16	-	-	
MÇP	% 2,93	-	-	
IDP	% 0,83	-	-	
Diğ.	% 0,37	-	-	

Kaynak: Hikmet Sami Türk – Erol Tuncer, Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi, s:167.

“1987 seçimlerinde yüzde 10 ülke barajını aşamayan DSP, RP, MÇP ve IDP’nin oyları toplamı yaklaşık yüzde 20’ler düzeyindedir ve bu da söz konusu oyların hiç dikkate alınmaması, parlamentoda temsil edilmemesi anlamına gelmektedir. 1987 seçimleri Türkiye’nin çok partili siyasi yaşama geçtiği 1946 yılından itibaren yapıla seçimler içinde en adaletsiz, yüzde 36,3 gibi düşük bir oy oranı ile bir partiye parlamentoda ezici üstünlük sağlayan bir seçim olmuştur.”¹⁵⁸ “Ulusal baraj nedeniyle temsilcisz kalan oyların tümü en çok oy alan partiye yöneldiği gibi; barajı aşan partilerin de bir kısım oyları çevresel barajlar nedeniyle en çok oy alan partiye akmıştır. Bu sonuç ‘*yaralılık ilkesi*’ ile açıklanamaz. Demokratiklik ilkesine bu denli aykırı bir yöntemin demokrasi ile ilintisi yoktur. Parlamento çoğunluğunu elinde tutan parti, ilkelere kopuk, tümüyle orantılı

¹⁵⁸ TÜGİAD, a.g.e. , s.39

temsil yöntemini karmaşırtan bir yöntem yaratmıştır.”¹⁵⁹

1987 milletvekili genel seçiminde 1983 seçimlerine göre, seçimlere katılma oranında bir artış görülmektedir. Bu oran % 93,3 olarak gerçekleşmiştir. Oranın yüksek olmasının sebeplerinden biri, oy vermenin zorunlu oluşu, bir diğeri de siyasal ilginin yüksek olmasıdır.

5) Seçim Sistemindeki Yenilikler ve 1991 Seçimleri

26 Ağustos 1991 tarihli 3787 sayılı kanunla seçim sisteminde bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler yasanın tamamında değil, sadece bazı maddelerinde yapılmıştır. 1991 yılında yapılanlar; küçük partilerin yararına olabilecek değişikliklerdir. İki ve üç milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde baraj düşürülmüştür. Yapılan diğer değişiklikleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- ◆ Partiler her seçim çevresinde milletvekili sayısının iki katı aday gösterecekler
- ◆ Birleşik oy pusulalarının üzerinde adayların isimleri yer alacak.
- ◆ Seçmen tercih ettiği siyasal parti adaylarından sadece biri için tercih oyu kullanabilecek.
- ◆ Adayın aldığı tercihler, adayın partisinin o seçim çevresinde aldığı geçerli oyların %15'ini geçtiği takdirde göz önüne alınacak. Bu oranı aşanlar itibarıyla en çok tercih sayısı alandan başlamak üzere sırasıyla o partiden milletvekilliğine seçilenler tesbit edilecektir.

“1991 yılında Mesut Yılmaz’ın ANAP Genel Başkanlığı’na seçilmesinden sonra

¹⁵⁹ TÜRK – TUNCER, a.g.e. , s.168

erken seçim olasılığı arttı. Nitekim TBMM'nin tatil kararı ile erken seçim kararı da alındı.”¹⁶⁰ Böylelikle, Anayasaya göre 1992 yılında yapılması gereken seçimler, bir yıl erkene alınarak 20 Ekim 1991’de yapılmıştır.

“20 Ekim 1991’de yapılan seçimlerde bir önceki seçimlerde olduğu gibi yine karma bir sistem uygulanmış, ancak 1987 seçimlerinde yüzde 10’luk ülke barajına takılarak mecliste temsil imkanına ulaşamayan küçük partiler bu seçimlerde kendi aralarında birleşme yoluna giderek ülke barajı engelini bir ölçüde gidermeye çalışmışlardır. HEP, SHP listelerinden seçime girerken, IDP, MÇP ve RP üçlü ittifak oluşturarak RP listelerinden seçime katılmışlar ve MDP de, seçimler öncesinde DYP’ye katılmıştır. Bu birleşmeler doğrultusunda seçimlere altı parti, katılmış ve oy oranı yüzde 0,44 gibi çok düşük bir düzeyde olan SP hariç bütün partiler barajı aşarak mecliste temsil imkanına kavuşmuştur. Ancak seçim sonuçlarında hiçbir parti tek başına iktidara gelecek çoğunluğu elde edememiş ve koalisyon hükümetleri dönemi başlamıştır.”¹⁶¹

¹⁶⁰ ÇAVDAR, a.g.e. , s.312

¹⁶¹ TÜGİAD, a.g.e. , s.40

Tablo 12- 1991 Seçimleri ve Temsil Oranları

PARTİ	Oy Oranı	Mv.Sayısı	Sandalye Oranı	Seçim Çev.Say.
DYP	% 27,03	178	% 39,56	107
ANAP	% 24,01	115	% 25,56	
SHP	% 20,75	88	% 19,56	
RP	% 16,88	62	% 13,78	
DSP	% 10,75	7	% 1,56	
SP	% 0,4	-	-	
BAĞ.	% 0,1	-	-	

Kaynak: Hikmet Sami Türk – Erol Tuncer, Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi, s:167.

“1991 seçimlerinde, 1987 seçimlerindeki kadar olmasa da karma sistemin neden olduğu adaletsiz temsil kendini göstermiş ancak önceki seçimlerde yüzde 20'lere varan temsil edilmeyen oy oranı sorunu büyük ölçüde seçimlerde işbirliği nedeniyle, bu seçimlerde yaşanmamıştır. DYP yüzde 27 oy oranı ile yüzde 39,6 temsil oranına ulaşarak yaklaşık yüzde 13 oranında aşırı temsil elde ederken, ANAP ve SHP'nin oy oranları ile temsil oranları birbirine oldukça yakın düzeyde gerçekleşmiştir. DSP ise yüzde 10,8 oy oranı ve yüzde 1,5 temsil oranı ile mecliste büyük ölçüde eksik temsil edilen parti olmuştur.”¹⁶² “Bir başka sayısal değerlendirme ile en çok oy alan parti DYP 37.082 oya karşılık bir temsilcilik elde ederken barajı aşan ama en az oy alan parti –DSP- 374.490 oyla bir milletvekili çıkarabilmiştir. Aynı biçimde yapılacak bir hesaplama ANAP'ın 50.979, SHP'nin 66.472 oyla bir milletvekilliği elde edebileceğini göstermektedir. Böyle

¹⁶² TÜGİAD, a.g.e. , s.40-41

bir yöntemin demokratik temsil açısından yetersizliği ve sakatlığı açıktır.”¹⁶³

1991 seçimlerinde , seçime katılma oranı 1983 ve 1987 seçimlerine göre oldukça düşmüş, %83,9 olarak gerçekleşmiştir. Seçimin sonucunda ise bütün partiler %30’un altında oy aldılar. DYP birinci parti oldu ama tek başına, hükümeti kuracak sayıya ulaşamadı. Bunun üzerine 3.parti olan SHP ile hükümeti kurdu. Böylece Türk siyasi hayatında koalisyon hükümetleri dönemi başlamış oldu. Koalisyon hükümetleri ise, Türkiye’de siyasal istikrarsızlığı da beraberinde getirmiştir.

6) 1995 Seçimleri

DYP-SHP koalisyonu döneminde, 12 Eylül 1980’de kapatılan siyasi partilerin açılmasına izin verilmiştir. CHP dışındaki partiler, kendi doğal uzantılarına katılmıştır.

“27 Mart 1994’te yapılan yerel yönetimler seçimi, 1991 genel seçimindeki eğilimlerden çok farklı sonuçlar vermiştir. Yerel seçim ve milletvekili seçimleri sonuçlarının karşılaştırılması iyi bir kıyaslama olmamakla beraber yine de bazı ipuçlarını bize verebilir. Bu seçimin getirdiği en önemli sonuç İstanbul, Ankara, Konya, Sivas vb. gibi büyük merkezlerdeki belediye başkanlıklarını kazanan Refah Partisi’nin oy oranı %20’ler düzeyine çıkarmasıdır. Seçimin en büyük kaybedeni SHP’dir.”¹⁶⁴ 1995 seçimleri öncesinde 4125 sayılı kanunla seçme yaşı 18’e indirilmiş ve milletvekili sayısı 550’ye çıkarılmış, tutukluların ve yurt dışında yaşayanların oy kullanımlarını düzenleyen bir takım yeni düzenlemeler yapılmıştır.

¹⁶³ TÜRK – TUNCER, a.g.e. , s.169

¹⁶⁴ ÇAVDAR, a.g.e. , s.321

“4125 sayılı kanunla seçim sistemine ilişkin yapılan önemli düzenlemelerden birisi de, bazı adayların çoğunluk sistemiyle seçildiği kontenjan adaylığının ve tercihli oy sisteminin 1995 seçimlerinde terk edilmesidir. Ancak, seçim çevreleri genişletilerek seçim çevresi barajı da düşürülmüştür. Bir diğer değişiklik de, bu seçimlerde ‘ülke seçim çevresi’ oluşturularak 100 milletvekilinin ülke seçim çevresinden yüzde 10 ülke barajı d’Hondt sistemine göre seçilmesi, geri kalan 450 milletvekilinin dağıtımında da hem yüzde 10 ülke barajı hem de seçim çevresi barajının olduğu çifte barajlı d’Hondt sisteminin uygulanmasının kabul edilmesi olmuş ancak Anayasa Mahkemesine iptal davası açılması üzerine ‘ülke seçim çevresi milletvekilliği’ ve ‘seçim çevresi barajı’ hükümleri iptal edilmiş, seçim sistemi son olarak yüzde 10 ülke barajlı d’Hondt sistemi haline almıştır.”¹⁶⁵

Kasım 1996’da yapılması gereken milletvekili genel seçimleri bir kez daha öne alınarak, Aralık 1995’te yapılmıştır. Yüzde 10 ülke barajının uygulandığı ve bölge barajının kaldırıldığı 1995 seçimlerine 12 parti katılmış, bunların sadece beşi ülke barajını aşarak mecliste sandalye kazanmıştır.

“1995 seçimlerinde RP yüzde 21,4’lük oy oranı ile, en yüksek oy oranına sahip parti olmuş, mecliste yüzde 7,4 oranında aşırı temsil elde etmiştir. DYP ve ANAP ise sırasıyla yüzde 5,4 ve 4,4 oranında artık temsil elde etmişlerdir. Ülke barajını aşan diğer partilerden DSP yüzde 0,8, CHP ise yüzde 1,8 oranında eksik temsil edilmişlerdir. Partilerin hiçbiri tek başına iktidar olacak çoğunluğu sağlayamadığı için ikili hatta üçlü

¹⁶⁵ TÜGİAD, a.g.e. , s.41-42

koalisyon hükümetleri iktidarı zorunlu hale gelmiştir.”¹⁶⁶ Sistemin özelliğinden dolayı mecliste temsil edilemeyen oyların toplamı ise %14 gibi oldukça yüksektir. 1980 sonrası dönemde, yönetiminde istikrar unsuru öne çıkarılmıştır. İktidar partilerinin kendilerine avantaj sağlamaya yönelik değişiklikleri de seçim sistemiyle ilgili uygulamalara eklenince, demokratik ilkeler doğrultusunda uyumlu ve uzlaşmacı biçimde bir araya getirilmesi gerçekleşmemiştir. % 10 gibi yüksek ülke barajı uygulanmasına rağmen; partiler mecliste çoğunluğu sağlayamamışlar, sistemin ana ilkesi olan istikrara ulaşamamıştır.

¹⁶⁶ TÜGİAD, a.g.e. , s.43

IV. BÖLÜM

Yeni Sistem Arayışları ve Sistem Önerileri

Yüzyıldır Türk siyasi yaşamını meşgul eden seçim sistemi tartışmaları; siyasi partilerin, siyasi iktidarların kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri nedeniyle çözümlenememiştir. Oysa, ülke şartları düşünülerek bir seçim sistemi önerilse ve belirlense, hem kargaşa önlenecek, hem de adaletli bir seçim sistemi uygulanabilecektir. Seçim sistemine ilişkin tartışmalara başlamadan önce bilinmesi gereken temel gerçek, demokrasi açısından ideal seçim sisteminin mevcut olmadığıdır. Her ülkenin siyasal yapılanması, siyasal kültürü ve dönemin siyasal sorunları çeşitli seçim sistemlerinden birini en az kötü seçim sistemi olarak ortaya çıkarır. “Hiçbir siyasi sistem ya da siyasi sistemin temel belgesini oluşturan anayasa mükemmel değildir. Nitekim filozof Solon’a sormuşlar; ‘hangi anayasa uygundur?’ diye; kendisi de sormuş: ‘Söyleyin ilk önce bana, hangi toplumda ve toplumun hangi zaman dilimi içerisinde?’ diye. Demek ki siyasal sistemlerin ve anayasaların aşkın ve kutsal bir nitelikleri yok.”¹⁶⁷

“Türkiye’de istikrarlı rejim arayışları 1960’lara kadar geriye gider. Bu arayışlarla zaman zaman sihirli formüller üretilmek istenmiştir. Seçim sistemi, hükümet sistemi konusundaki formüller yoğunlaşmıştır. Özellikle siyasal kriz dönemlerinde, bir daha böyle bir krizin yaşanmaması için ‘seçim sistemi ne olmalıdır, hükümet sistemleri ne olmalıdır.’ konusu daha da yoğunlaşmıştır. Öyle bir sihirli model bulunmalıdır ki,

¹⁶⁷ VERGİN, Nur, Seçimler, TBMM ve Hükümet Sistemleri, TÜSİAD, “Demokrasi Standartlarının Yükseltilmesi Paketi” Panel, Haziran 1997, Yay.No:6/214, s.26

harika seçim sistemi ya da hükümet sistemiyle bu krizler yaşanmasın istenmiştir.(...)

Seçim sistemi, siyasi partiler sistemi ve hükümet sistemi iç içe kavramlardır. Bunları birbirinden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Bu sistemlerin hepsi birbirini etkiler. Bir hükümet sistemi benimsenirken, seçim sistemini, hatta siyasi partiler sistemini bu çerçevede düşünmek, bunları birbirini tamamlayan bütünleyen bir kompleks içinde değerlendirmek gerekir.”¹⁶⁸ Türkiye, dünyada en sık seçim sistemi değiştiren ülkelerden biri durumundadır. Siyasal sistemin temel taşlarının oynaklığı, askeri darbelerle gelen altüst oluşlar, partiler rejiminin dinamizmi seçim sistemlerinin çok sık değiştirilmesinde başlıca etkenlerdir. “Bir seçim sisteminin bir diğerinden daha ‘iyi’ ya da daha ‘uygun’ olduğunu söyleyebilmek için de, söz konusu seçim sistemlerinin tanımlanmış amaçları ne ölçüde gerçekleştirebilecekleri ya da kabul edilen ilkelere ne ölçüde uydukları konusunda teste tabi tutulmuş olmaları gerekir.”¹⁶⁹

“Seçim sistemi kavramı dinamik bir olgudur. Seçilen seçim sisteminin kötü bir tercih olduğu ortaya çıkabilir ve tartışmalar yeniden başlar ya da tercih doğru da olsa; zaman içinde koşullar değişebilir ve tercih edilmiş olan seçim sistemi uygun olmaktan çıkabilir. Türkiye açısından soruna baktığımızda ilk tesbit mevcut sistemin mutlaka değiştirilmesi gereğidir. Türkiye’nin siyasi yapısı çoğulcudur. Seçim sistemi açısından bu yapının genel karakteri itibarıyla çıkartılması gereken sonuç, çok partiyi az partiye yapay zorlamalarla indirgemeye çalışmanın siyaseten yanlış ve olanaksız olduğudur. Demek ki seçilecek seçim sistemi; çok partililiğe uygun düşmeli, çok sesliliğe uygun siyasal zemin oluşturulmalıdır. Aynı zamanda iktidarda istikrar, gerek Türkiye’nin

¹⁶⁸ YÜZBAŞIOĞLU, Necmi, TÜSİAD, a.g.y., “Seçimler, TBMM ve Hükümet Sistemleri”, s.14

¹⁶⁹ GÜRSEL, Seyfettin, “Seçim Sistemi Tartışması ve İki Turlu Sistem”, TÜSİAD, Yay.No:4/197 s.39

gerek çağın ihtiyacıdır. Ancak bu hedef hiçbir zaman zorlama azınlık iktidarları yaratmaya dönük olmamalıdır. Bununla birlikte %40 civarında oy alan bir partinin tek başına iktidar olması makul kabul edilmeli ve seçim sistemi buna olanak sağlamalıdır. Bu oranı bir parti yakalayamıyorsa, seçim sistemi hiç olmazsa koalisyonun iki partiyle kurulabilmesine olanak vermelidir.”¹⁷⁰

İdeal olarak tanımlanan bu sistem, bu günün Türkiye’inde uygulanması halinde ne derece başarılı olacaktır? Bugün bizim için önemli olan bu sorunun cevabıdır. Yani, istikrarı ve temsilde adaleti sağlayacağına inanılarak getirilen sistemin, uygulamada bunu gerçekleştirebileceği kesin midir? Önerilen sistem bir teoriden mi ibaret, yoksa ülkede bunun için gerekli altyapı siyasal kültür oluşmuş mudur? İşte bununla ilgili tartışmayı bu bölümde incelemeye çalışacağız. Ağırlıklı olarak son günlerde çeşitli vesilelerle gündemde tutulan ‘*Dar Bölge İki Türlü Seçim Sistemini*’ genel hatlarıyla inceleyeceğiz. Bunun dışında başka sistemler de önerilmiştir. Örneğin; Çoğunlukçu Uzlaş, Barajlı d’Hondt’un çeşitli versiyonları gibi. İlginç olan bu tür sistem önerileri siyasi partilerden ve meclisten ziyade siyasal bilimciler tarafından öne sürülmekte ve savunulmaktadır. Bugün Türkiye gündemini en çok meşgul eden İki Türlü Sistemi şu an mecliste temsil edilen partilerden pek azı savunmaktadır. Onun içindir ki, sistem hakkında açıklamalarda bulunmadan önce; önerilen sistemin belli başlı unsurlarını kısaca açıklamaya çalışacağız.

¹⁷⁰ GÜRSEL, Seyfettin, “*Dar Bölge Seçim Sistemi*” (makale), Yaz Gündemi, Türkiye Günlüğü, 23/Yaz 1993

A- Yeni Seçim Sisteminin Unsurları

“Dikkat edilmesi gereken en önemli nokta giderek seçim sisteminden beklentilerin artmasıdır. Seçim sisteminin; ülkedeki değişik siyasi eğilim ve görüşlerin demokratik biçimde mecliste temsil edilmesine ve küçük partilerin aşırı etkisinden arınmış güçlü hükümetlerin kurulmasını destekleyerek istikrar unsurunun sağlanmasına katkıda bulunacak nitelikte olması gerekmektedir.”¹⁷¹

1- Deneyimlerden Yararlanmak

“Türkiye’de çok partili siyasal hayata geçtiği 1946’dan günümüze oluşan deneyim, Türkiye için uygun bir seçim sistemi geliştirilmesinde en önemli birikim olmaktadır. Söz konusu birikimi değerlendirmek ve uygulamalardan yararlanmak akılcı bir yaklaşım olacaktır. Ancak günümüzde siyasal rekabetin artması ve birbirine yakın oy oranına sahip siyasi parti sayısının fazlalaşması, bu kuruluşların reform niteliği taşıyan konulara soğukkanlı ve uzun vadeli yaklaşımını engellemektedir. Aşırı zorlamalarla oluşturulan bir seçim sisteminin, öncelikle seçimlerden sonra da tüm siyasal sistemin meşruluğunu tartışılır konuma getirmesi olasılığı bulunmaktadır.”¹⁷²

Bugün Türkiye’deki siyasi partilerin seçim sistemi konusundaki görüşleri, tamamen kendi çıkarlarına uygun olan sistemden yana olduğunu görüyoruz. Büyük parti kendilerine uygun sistemi savunurken, küçük partiler ise, bunun tam tersine varlıklarını sürdürebilecekleri sistemden yanadır. Seçim sistemi ile ilgili bir önemli nokta da, zorlama ve siyasi platformun dışından gelecek emri-vakilerin olmamasıdır.

¹⁷¹ TÜGİAD, a.g.y. , s.52

¹⁷² TÜGİAD, a.g.y. , s.51,52

2- Siyasi Partilerin ve Parti İçi Demokrasinin Gelişmesi

“Türkiye’de Anayasalar başta olmak üzere seçim yasaları ve siyasi partiler yasaları, istisnalar dışında demokrasinin askıya alındığı dönemlerde yapılmıştır. Siyasi Partiler, faaliyetlerinin serbest olduğu dönemlerde, uzlaşma sonucu askeri dönemlerde hazırlanan anayasa ve yasalarda reform niteliğinde değişiklikler yapacak sivil nitelikli bir işbirliği anlayışı geliştirememişlerdir. Türkiye’nin gündeminde olan en önemli sorunlardan demokratikleşme, ancak demokratik bir yaşamın vazgeçilmez unsuru olan siyasi partilerde demokrasi anlayışının gelişmesi sonucu gündemden kalkacak bir olgu görünümündedir.”¹⁷³

Zincirin bir halkası olan Siyasi Partiler alanında oluşacak demokratik gelişme diğer halkaları da olumlu etkileyecektir. Böyle bir gelişmenin etkili olabilmesi için; parti içi demokrasinin gelişmesi, parti içi demokrasinin yerleşmesi bir diğer önemli unsurdur. Partiler kendi içinde de demokrasiyi benimsemelidirler. Liderin partisi ve merkeziyetçi parti görünümünden uzaklaşmalıdırlar. “Partilerde; parti içi disiplin doğal olarak gereklidir. Ancak bunun boyutlarının eleştiri ve muhalefet kavramlarını yok etmeyecek biçimde olması demokrasi anlayışının bir gereği olmaktadır. Siyasi partilerin tabanlarıyla yabancılaşması toplumun depolitize olmasına ve siyasal kadrolara güvensizliğe yol açmaktadır. Örneğin, Siyasal Partiler Kanunu parti genel merkezlerine yerel örgütleri istediği anda görevden alma, feshetme, yerine uygun gördüğü yöneticileri atama yetkisi vermektedir. Parti içi demokrasi açısından tabanı oluşturan yerel örgütler

¹⁷³ TÜGİAD, a.g.y. , s.52,53

üzerine merkezin kesin otoritesine yol açan bu yetkinin parti içi demokrasinin gelişmesi açısından yararlı olduğunu söylemek olası değildir.”¹⁷⁴

3- Ulusal Baraj

Önceki bölümlerde de değinildiği gibi, Türk siyasi hayatının önemli tartışma konularından biri; seçimlerle ilgili ülke ve seçim çevresi barajlarıdır. 1982 Anayasa’sı ile istikrarlı hükümet şekilleri öngörülmüş, bunun içinde ülke barajının yanında çevre barajları da konulmuştur. Ülke barajı yüzde 10, seçim çevresi barajları da yüzde 20’lerden yüzde 33’lere kadar yükseltildiğini görmekteyiz. Halbuki bu oranlar demokrasi rejimi için bir hayli yüksektir. Bundan dolayı da sürekli tartışma konusu yapılmıştır. “Türkiye dışında diğer demokratik ülkelerde ülke barajları genellikle yüzde 3 ile 5 arasında değişmektedir. Ayrıca yapılan özel düzenlemelerle partiler daha küçük oy yüzdeleri ile parlamentoya girebilmektedir. Örneğin; ülke barajının diğer gelişmiş demokratik ülkelere göre yüksek olarak kabul edilebileceği Almanya’da bu oran yüzde 5 olmasına karşın, herhangi bir seçim çevresinde 3 milletvekili çıkaran parti ülke genelinde aldığı oy yüzdesi dikkate alınmaksızın barajı geçmiş kabul edilmektedir.”¹⁷⁵

Getirilecek olan yeni sistemde, seçim sisteminin tartışılmaması için, sistemin adaletli olması ve belli bir düzeyde oy alan siyasi grubun meclis dışında tutulmaması gerekir. Bunun aksine bir uygulama Anayasa’nın 67. maddesine de aykırı olacağı bir gerçektir. Çünkü, sözü edilen madde; seçimde istikrarın yanında, adaleti de öngörmektedir. 67. maddenin aksine oluşturulacak bir sistem, sürekli olarak meşruluk tartışması ile yüz yüze kalacaktır.

¹⁷⁴ TÜGİAD, a.g.y. , s.53

¹⁷⁵ TÜGİAD, a.g.y. , s.55

4- Seçim Çevrelerinin Belirlenmesi

“İktidarın, kendilerine avantaj sağlamak için sistemde yaptıkları düzenlemelerin en önemlilerinden biri; seçim çevrelerinin düzenlenmesinde ortaya çıkmaktadır. Genellikle iktidar partileri, seçim sisteminde kendi partilerine avantaj sağlamak için, seçim çevrelerinde değişiklikler yapma yoluna gidebilmektedirler.”¹⁷⁶ Türk siyasi hayatında bu konu ile ilgili pek çok örnek uygulama vardır. Siyasi iktidar, seçim çevresi konusunda bazen o kadar çok ileri gitmiştir ki, bazı iller ilçe, bazı ilçeler de il yapılmıştır. Böylelikle temsilde adaletsizlikler yaşanmıştır. Düzenlenecek olan seçim çevreleri arasında seçmen sayılarında çok büyük farklılıklar olmamalıdır. Seçim çevrelerindeki seçmen sayıları birbirine yakın olmalıdır.

“Anayasa’nın 67’inci maddesinin ikinci fıkrası seçimlerin eşit olmasını öngörmektedir. Bu eşitliğin öncelikle oyların gücünün aynı olmasında, daha açıkçası, ülkenin her yerinde aynı sayıda oyun aynı sayıda milletvekili seçebilmesinde aranacağı kuşkusuzdur. Halbuki 2839 sayılı milletvekili seçimi yasasının 4’üncü maddesine göre illerin çıkaracağı milletvekili hesabında bu eşitlik açıkça bozulmuştur. Örneğin, Şırnak ilinde seçmen listesinde yazılı 28.849 oy ile bir milletvekili seçilebildiği halde, İstanbul’da 99.199 oy ile bir milletvekili seçilmektedir. 1991 seçimlerinde seçmen listesinde yazılı toplam seçmen 29.979.123’tür. milletvekili sayısı ise, 450’dir. Buna göre ülkenin her ilinde ortalama $29.989.123 / 450 = 66.620$ oy ile bir milletvekili seçilmesi gerekir.”¹⁷⁷

¹⁷⁶ TÜĞİAD, a.g.y. , s.56

¹⁷⁷ TÜRK – TUNCER, a.g.e. , s.183

“Fransa Anayasa Mahkemesi’nin bu konudaki istismarı önleyebilmek için 1986 yılında aldığı bir kararın benzerinin Türkiye’de de düzenlenmesi gerekliliği bulunmaktadır. Fransa Anayasa Mahkemesi iktidar partilerinin kendileri yararına seçim bölgeleri oluşturmalarını önlemek amacıyla seçim bölgelerinde seçim bölgelerinde seçmen sayısı itibarıyla farkların ortalamaya göre yüzde 20’den fazla ya da eksik olamayacağı kuralını getirmiştir.”¹⁷⁸

5- Seçim Dönemlerinin Süresi ve Tarihi

Türk siyasal hayatında diğer bir tartışma konusu da, seçim dönemlerinin süreleri ve seçim tarihleridir. Bu iki konu sürekli olarak tartışılmıştır. Getirilecek olan sistemde de tartışılmaması için, konunun henüz başlangıçta çözümlenmesi, çoğunluğun isteğine ve toplum dinamiklerine uygun olarak belirlenmesi gerekmektedir. Böylelikle bir tartışma konusu daha çözüme kavuşturulmuş olacaktır. Aynı zamanda seçimlerin yılın hangi zamanında yapılacağı da, en uygun tarih belirlenerek tesbit edilmelidir. Bu konudaki tartışmalar da böylelikle daha ilk baştan çözümlenmelidir.

“1924-1980 yılları arasında seçim dönemleri 4 yıl olarak belirlenmiş ve 1957 seçimleri hariç bu süreye sadık kalınmıştır. 1982 Anayasa’sında bu süre 5 yıla çıkarılmıştır. Ancak 1995 seçimleri dahil olmak üzere üç milletvekili seçimi bir yıl erkene alınarak dört yılda bir yapılmıştır. Türk siyasal yaşamında seçim dönemlerinin dört yıl olmasının toplum dinamiğine daha uygun olduğu ortadadır. Siyasal yaşamda gereksiz zorlamalar yerine, kurumsallaşmış değerleri korumak demokrasinin gelişmesi ve yerleşmesi açısından önem taşımaktadır. Seçim tarihinin Ekim ayından Nisan ya da

¹⁷⁸ TÜGİAD, a.g.y. , s.56

Mayıs ayına alınması yeni hükümetin bütçe yapma konusundaki sıkışıklığını önleyecek bir düzenleme olacaktır. Türkiye coğrafyasında oy kullanma işleminin gerçekleşmesi açısından da en uygun tarih konumundadır.”¹⁷⁹ 1980 sonrası geleneği 2000 yılında yapılması gereken genel seçimlerde de bozulmamış; Mart 2000 yılında yapılması gereken seçimler, Nisan 1999 yılına alınmıştır.

6- Seçim Propagandaları ve Siyasi Partilere Devlet Yardımları

Her parti seçim öncesi mali gücü nisbetinde, seçim propagandası yapmaktadır. Propaganda yarışında partileri sınırlayan iki unsur vardır. Bunlar; propaganda süresi ve mali külfettir. Bu iki unsur, küçük partilerin seçim öncesi en büyük dezavantajlarıdır. Yeni geçilecek sistemde bu konuların da tartışma konusu olmaktan çıkarılması gerekmektedir. “Seçim propagandası süresinin mevcut uygulama olan 10 güden üç hafta ya da daha fazla güne çıkarılması olumlu bir düzenleme olacaktır. 10 günlük propaganda süresinin yeterli olmadığı açıktır. Ayrıca seçim propaganda konuşmalarında radyo ve televizyonu kullanma açısından partiler arasında ayrıcalık yapılmaması daha demokratik bir yöntemdir. Yapılacak bir seçim öncesi önemli ve yaygın bir propaganda aracı olan radyo ve televizyonlardan seçime katılmaya hak kazanan tüm partileri eşit biçimde yararlandırmamak, seçimler öncesi siyasi partiler arasında haksız rekabete yol açmaktadır. Siyasi partilere yapılmakta olan devlet yardımının sadece parlamentoda bulunan partilerle ve sahip oldukları milletvekilleri oranında sınırlı olmasının adaletli bir uygulama olduğunu söylemek olası değildir. Devlet yardımlarının, partilerin

¹⁷⁹ TÜGIAD, a.g.y. , s.57

parlamentoda temsil edilmesine bakılmaksızın aldıkları oylar dikkate alınarak yapılması daha adaletli bir yaklaşımdır.”¹⁸⁰

7- Yerel Seçimler

Siyasi hayatın bir bütün olduğundan söz etmiştik. Seçimler de ister genel olsun, ister yerel olsun, isterse de ara seçim olsun bir bütünlük arz etmekte yani birbirini etkilemektedir. Onun içindir ki, yerel seçimlerin de yeni önerilen sistem içindeki yeri önemlidir. Burada önemli olan nokta; uygulanmakta olan ve eleştirilen seçimlerin olumsuzluklarını gidermek, yerine genel kabul görece bir sistem getirmektir. “Türkiye genelinde yerel seçimlerin genel seçimlerden farklı ve ülke genelinde aynı tarihte yapılması bu seçimleri genel seçim havasına sokmaktadır. Siyasi partilerin de bu yaklaşımı benimsemesi ve medyanın olaya yaklaşım biçiminin de etkisiyle yerel seçimler hükümet için güven oylamasına dönüştürülmekte ve ülke istikrarı için olumsuz bir tablo ortaya çıkmaktadır. Çözüm olarak çeşitli kesimlerce ileri sürülen yerel seçimlerin genel seçimler ile aynı tarihte ve dört yılda bir yapılması ülkenin sürekli seçim atmosferi içinde bulunmasını önleyecek bir uygulama olacaktır.”¹⁸¹

Bugün; Muhtarlık, Belediye Meclisi ve İl Genel Meclisi seçimlerinde uygulanan sistem eleştirilmemekte fakat Belediye Başkanlığının belirlendiği sistem ise, eleştirilmektedir. Belediye Başkanlığı için uygulanan seçim sistemi de ‘*Dar Bölge Basit Çoğunluk Seçim Sistemi*’dir. Dolayısıyla eleştirilen sistem de; dar bölge basit çoğunluk sistemidir. Eleştirilerin yoğunlaştığı nokta; yüzde 20 oy alan bir partinin, yüzde 80’lik oy alan çoğunluğu yönetmesinin haksız olması yönündedir. Burada ilginç olan nokta;

¹⁸⁰ TÜGİAD, a.g.y. , s.58

¹⁸¹ TÜGİAD, a.g.y. , s.59

aynı sistem, bir önceki yerel seçimlerde de uygulanmış, fakat bugün konuyu eleştirenler geçmişte bu eleştirileri yapmamışlardır. Bundan da anlaşılıyor ki, sistem eleştirisi burada demokratik kaygılardan dolayı değil, başka nedenlerden dolayı yapılmaktadır. Buradaki amaç, sistem dışı olarak kabul edilen partinin, yerel yönetim seçimlerinde de iktidara gelmesini önlemektir. Bu düşünce veya davranış, demokrasi hayatımızın geleneklerine ve demokrasinin erdemine tamamen aykırıdır. Esas olması gereken; ister genel olsun ister yerel seçimlerde, adalet ve istikrar unsurunu birlikte ve en iyi bağdaştırabilecek bir sistemin getirilerek uygulanmasıdır.

B- İki Turlu Seçim Sistemi

Son günlerde gündemde olan; Nisan 1999 seçimleri ve bu seçimlerde hangi sistemin uygulanacağı konusudur. Bazı siyasiler mevcut sistemle gidilmesini savunurken, bir kısmı da mevcut sistemin tamamen değiştirilerek, yepyeni bir sistemle seçime gidilmesi tezini savunmaktadır. Seçimler hangi sistemde yapılırsa yapılsın, her iki ihtimalde de bir takım problemler mevcuttur. Örneğin, mevcut sistemle yapıldığında var olan sorunlar aynen devam edecektir. Yeni bir sistemle gidilecek olsa; çok kısa bir süre içinde getirilecek olan sistemin altyapısı oluşturulmadığından pek çok sorunun yaşanacağı bir gerçektir.

Yapılan incelemelerde görüldüğü gibi değişik demokratik ülkelerde değişik seçim sistemleri uygulamaları bulunmaktadır. Demokrasinin temel ilkeleriyle çelişmediği sürece her ülkenin kendine en uygun sistemi uygulaması doğaldır. Mevcut seçim sisteminin değiştirilmesi gerekliliği yaygın bir biçimde çeşitli kesimlerce istendiği göz önüne alındığında, Türkiye'nin de kendi gerçekleri ve deneyimlerine

dayanarak, sorunlarını aşmada en büyük katkıyı sağlayacak bir seçim sistemini geliştirmesi ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de siyasal yaşamın gelişmesine katkıda bulunması açısından, yeni önerilecek seçim sisteminin iki temel unsura sahip olması gerekliliği bulunmaktadır :

- ◆ “Dinamik, değişken ve genç bir toplumun ihtiyacı olan çok sesliliği bünyesinde barındırmalı, çeşitli kesimler parlamentoda seslerini duyurabilmeli, sistem dışına itilmemeli. Kısaca demokratik unsurları göz önüne almalı.
- ◆ Türkiye’nin günlük, popülist politikalar uygulayan güçsüz hükümetlere değil, gerekli reformları gerçekleştirebilecek güçlü hükümetlere ihtiyacı olduğu açıktır. Yeni seçim sisteminin parlamentodan güçlü hükümet çıkmasını sağlamaya katkısı olmalı ve yine bu yönde benzer ideolojiye sahip partilerin birleşmesini, bütünleşmesini teşvik etmeli.”¹⁸²

“Başlıca seçim sistemlerini bu kriterler açısından değerlendirdiğimizde, ‘*Nisbi Sistemin*’ istikrar hedefine uygun olmadığını, ‘*Dar Bölge Tek Turlu Sistemin*’ (İngiltere) çok sesli çok partili yapıyla tamamen çeliştiğini, ‘*barajlı d’Hondt*’ sisteminin ise 1. ve 2. kriterlere kısmen uygun kısmen çelişki içinde olduğunu söyleyebiliriz.”¹⁸³

1- İki Turlu Sistemin Dünyadaki Uygulayıcıları ve Çeşitleri

İki turlu sistem günümüzde uygulanmaktadır. Sistemin uygulanaşı, ‘Fransız versiyonu’ diyebileceğimiz ‘Klasik’ biçimiyle olduğu gibi ‘Nisbi Takviyeli’ biçimiyle

¹⁸² TÜĞLAD, a.g.y. , s.62,63

¹⁸³ GÜRSEL, Türkiye Günlüğü, a.g.m.

de gerçekleşmektedir. Fransa dışında sistemi benimseyen ülkeler genellikle 1966'larda bağımsızlıklarına kavuşan eski Fransız sömürgeleri olmuştur ilginç olan bu ülkelere son yıllarda demokratik rejimlere geçiş yapan bir çok Doğu Avrupa ülkesinin de katılmış olmasıdır. Bu tercihte, söz konusu ülkelerde demokrasi ile birlikte çok sayıda küçük ve orta boy partinin ortaya çıkmış olmasının rolü çok önemlidir.

“İki türlü sistemin farklı versiyonlarını ve uygulandıkları ülkeleri üç grup altında özetleyebiliriz. Bunlardan ilki; klasik iki türlü sistemdir. Bu versiyonu uygulayan ülkelerin başında elbette Fransa gelmektedir. Diğer ülkeler: Monako, Komorlar, Kongo, Gabon, Haiti, Mali, Makedonya, Moldovya, Ukrayna. Bu sistemde parlamentodaki sandalye sayısı kadar seçim çevresi vardır. Kimi ülkelerde 2.tura, 1.turda en çok oy alan iki adayın katılması öngörülürken, diğerlerinde; Fransa’da olduğu gibi kayıtlı seçmen sayısının belli bir oranını aşmaya bağlanmaktadır. İkincisi, nisbi takviyeli iki türlü sistemdir. Doğu Avrupa Ülkeleri tarafından tercih edilmiştir. Nisbiliğin dozajı yöntemi ve ülke barajı gibi seçim sisteminin diğer unsurları ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Bu sistemi benimseyen ülkeler:Arnavutluk, Beyaz Rusya, Gürcistan, Macaristan ve Litvanya. Bunlara ek olarak bir üçüncü sistem olarak, orjinal karma sistemleri sayabiliriz. Mısır, Moritanya ve Vietnam iki türlü yöntemi benimsemiş olmakla birlikte yukarıda açıklanan temel iki versiyondan bazı ilginç farklılıklar uygulamaktadırlar. Bu üç ülkenin seçim sistemlerinin ortak özelliği, dar bölgenin yanı sıra 2-3 sandalyeli seçim çevrelerini de kullanmalarıdır.”¹⁸⁴

¹⁸⁴ GÜRSEL, a.g.y. , TÜSİAD, s.94,95

2- İki Turlu Sistemin İşleyişi ve Sistemin Özellikleri

İki Turlu Sistemin çeşitli uygulama şekilleri yukarıda da değinildiği gibi bir hayli farklılık göstermektedir. Türkiye’de de sistemin çeşitli versiyonları önerilmektedir. Burada açıklamalarda bulunacağımız sistem; *İki Turlu Dar Bölge Seçim Sistemidir*.

500 milletvekili bir parlamento için sistemin işleyişi teorisyenlerce şu şekilde tanımlanmıştır; “Seçmen sayısı 500’e bölünerek birbirine yaklaşık olarak eşit seçmen sayısına sahip 500 bölge tesbit edilir. Her bölgede 1.turda partiler birer adayla yarışa girerler; % 50+1 oy ve fazlasını alan aday seçilir. Mutlak çoğunluğu hiçbir aday yakalayamamışsa, belli bir oranın üzerinde oy alan adaylar bir hafta sonra yapılan 2.tura katılırlar. Bu son tura katılmaya hak kazanmak için gerekli oy oranı, ne 2.turu anlamsız kılacak kadar düşük, ne de 1.turda seçmenin esas tercihini olumsuz etkileyecek yani seçmeni yararlı oy kullanmaya teşvik edecek kadar yüksek olmalıdır. Bu oran konusunda bilimsel bir kıstas yoktur. Oranın tesbitinde sistemi otuz yıldır uygulayan Fransa’nın tecrübesinden yararlanılabilir. Bu ülkede halen 2.tur barajı kayıtlı seçmen sayısının % 12.5’i şeklindedir. Ve sistem gayet iyi işlemektedir. Demek ki 2.tura birden fazla aday katılmaya hak kazanabilir. Ancak bu hepsinin katılacağı anlamına gelmez. Sistem ittifaklara hem açık hem de bu ittifakları teşvik ettiğinden, ittifak yapan partilerin adayları birbirleri lehine 2.turdan çekilebilecektir. Genelde 2 ya da 3 adayın katılması söz konusu olmaktadır. Son turda mutlak çoğunluk aranmaz (aksi takdirde seçim sonuçlanmayabilir) ve en çok oy alan aday seçilir.”¹⁸⁵

¹⁸⁵ GÜRSEL, a.g.y. , TUSIAD, s.19

“Bu sisteme göre, Fransa’da ilk turda kullanılan oyların salt çoğunluğunu alan aday, -bu miktar, aynı zamanda kayıtlı seçmen sayısının dörtte birinden az olmamak kaydıyla- seçilmiş olur. Fransa’da oy kullanma zorunluluğu olmadığı için, için, ilk turda salt çoğunluktan başka en az dörtte bir oranında kayıtlı seçmen oyunun alınması koşulu da aranmaktadır. İlk turda bu yeter sayıya ulaşamamakla birlikte kullanılan oyların en az % 12.5’ünü alan adaylar, bir hafta sonra yapılacak ikinci tura katılırlar; buna “balotaj” denir. Bizde iki türlü seçim sistemi önerenlerce genellikle en çok oy alan iki adayın ikinci tura kalmasından söz edilmektedir. Oysa sistemin beşiği olan Fransa’da %12.5’u aşan bütün adaylar, bugünkü uygulamada ikinci tura kalırlar. En çok oy alan iki adayın katılması ise, hiçbir adayın % 12.5’u tutturamaması durumunda söz konusudur. Eğer sadece bir aday yüzde 12.5 oy almış diğerleri alamamışsa; onunla birlikte en çok oy alan ikinci aday da, ikinci tura kalır. Fakat ikinci turda artık salt çoğunluk aranmaz; oyların nisbi çoğunluğunu alan aday, kazanmış olur. Böylece ikinci turda salt çoğunluk değilse bile, ona yaklaşan bir oran tutturabilir. Bunu sağlamak için de –Fransa’da yaygın bir deyişle- “İlk turda seçim, ikinci turda eleme yapılır.”¹⁸⁶

3- İki Turlu Dar Bölge Seçim Sisteminin Yararlı Yönleri

“Seçmen ve seçilen, seçmen ve milletvekili ilişkilerinde yakınlık vardır. Seçmen, seçtiği adayı tanır. Seçilen seçim çevresini seçmenlerini tanır, onların sorunlarını bilir. Seçim çevreleri küçük olduğu için seçim kampanyaları, adaylar için oldukça rahattır.”¹⁸⁷

¹⁸⁶ TÜRK – TUNCER, a.g.e. , s.15

¹⁸⁷ TÜRK – TUNCER, a.g.e. , s.10

“Geniş b6lgeli sistemlerde milletvekili kalitesinin yeterince teŖvik g6rmediğini T6rkiye deneyimi g6stermektedir. Parti aday listeleri sıralaması olduk6a sağlıksız koŖullarda yapılan 6n se7imlerde belirlenmekte, se7men partisinin listesinde ger7ekten g6rmek istediği kiŖiler 6n sıralarda olsa bile, hi7 g6rmek istemediği ama listeye girmeye baŖarmıŖ kiŖilere de oy vermek durumunda kalmaktadır. Aday teke indiğinde bu sakınca ortadan kalkacaktır. Herhangi bir parti bir b6lgede yanlıŖ bir aday tercihinde bulunduğunda, parti g67l6 olsa dahi bu partinin k6t6 adayı y6z6nden se7imi kaybetme ihtimali artacaktır.”¹⁸⁸ Sistemin bu faydası, T6rkiye gibi se7imlerde aday belirlemede ‘6n Se7im’ mekanizmasını pek iŖletmeyen bir 6lke i7in daha da 6nem arz etmektedir. Ger7ekten 6lkemizde siyasi partiler hem 6n se7ime pek 6nem vermemekte hem de yapılan 6n se7im sonu7larına pek riayet etmemektedir.

“Se7men denetimine gelince, halen 5-6 milletvekili se7ilen b6lgelerde y6z binlerce se7men oy kullanmaktadır. Oysa 70-80 bin se7menden ibaret (ki bu sayı milletvekili sayısı arttırılarak daha da d6Ŗ6r6lebilir) b6lgelerde se7menin milletvekili ile doğrudan iletiŖimi ve denetimi 7ok daha kolay olacaktır.”¹⁸⁹

“Se7ilenlerin % 50’yi aŖan veya ona yaklaŖan bir oy 7oğunluğuna dayanması, 6rneğin milletvekillerine bu oranda bir se7men desteği verilmesi, onlar i7in 6nemli bir g67t6r. Fakat ikinci tura en 7ok oy alan iki aday katılmadık6a % 50’ye yaklaŖmak zorlaŖabilir. BaŖka bir deyiŖle, ikinci turda ikiden 7ok aday yarıŖtıđı takdirde y6zde 50’ye yakın bir oy alama olasılığı azalır.”¹⁹⁰ Ama gene de, milletvekili diğer sistemdeki

¹⁸⁸ G6RSEL, a.g.m.

¹⁸⁹ G6RSEL, a.g.m.

¹⁹⁰ T6RK – TUNCER, a.g.e. , s.16

kadar düşük oy oranı ile seçilmez. Yani bu sistemde milletvekilinin arkasındaki seçmen desteği diğerlerine göre daha fazladır.

“Sistemin seçmen bakımından söz konusu olan bir fayda da şudur: İlk turda gönlüne göre, hangi partiye veya adaya sempatisi varsa ona göre oy kullanan seçmen, ikinci turda kendi düşüncesine yakın bulduğu adaylar arasında akılcı bir tercih yapar. İşte bu anlamda ‘İlk turda seçim, ikinci turda eleme yapılır’ denir.”¹⁹¹

“Türkiye’nin günümüzdeki siyasal gerçeği merkez sağın ve merkez solun bölünmüşlüğüdür. Türkiye’nin bu gerçekleri göz önünde tutarak, merkez sağdaki ve merkez soldaki partileri birbirleriyle kıran kırana bir yarışa teşvik eden sistemler yerine, bu partilerin hem güçlerini sınamalarına hem de aralarında ittifak yapmalarına, asgari ölçüde seçmen desteğine sahip oldukları (yaklaşık % 40) durumlarda da istikrarlı hükümetler kurmalarına olanak sağlayan bir sistemdir.”¹⁹² İki tulu sistem, partiler arası ittifaklara uygundur. Bu ittifaklar, hem seçimlerde hem de seçim sonrası kurulacak olan hükümetlerde yapılır. Seçimlerde birbiri ile ittifak halinde olan partiler seçim sonrası da ittifak oluşturarak muhtemel koalisyon hükümetlerini kurmada herhangi bir zorlukla karşılaşmazlar. Böylece, yönetimde istikrar sıkıntıları da, daha ilk baştan çözümlenmiş olur bu sistemde. Özetlersek, seçimlerde kurulan ittifaklar, seçimden sonra da ortak hükümet kurulmasını kolaylaştırır.

Türkiye için bu sistemi önerenler, sistemin yararları yanında, sistemden başka beklenti de ummaktadırlar. Bu beklentiyi şu şekilde özetleyebiliriz: “Sistem, sağda ve solda bütünleşmeyi sağlayacak, bu arada seçimlerde düzen karşıtı radikal (köktenci)

¹⁹¹ TÜRK – TUNCER, a.g.e. , s.16

¹⁹² GÜRSEL, a.g.m.

sağ ve sol partileri de eleyecektir.”¹⁹³ Her ne olursa olsun böyle bir beklenti, ne demokrasiye uygundur, ne de sistemin bünyesinde böyle bir amaç vardır. Temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştırmak ve bir arada bulundurmayı ilke edinen yeni sistem arayışı böyle bir amaç güdüldüğünde daha ilk baştan sakat doğmuş olacaktır.

4- İki Turlu Dar Bölge Seçim Sisteminin Zayıf Yönleri

“Merkez sağ partilerde geliştirilen bu öneriye göre 2.tura en çok oy alan 2 adayın kalması söz konusu olduğunda; İlk bakışta doğal ve pek sakıncalı görünmeyen bu öneri, sistemin erdemlerini büyük ölçüde yok edecek, sistemi zararlı hale sokacaktır.”¹⁹⁴ “Ayrıca iki partinin katıldığı bir ikinci tur, sağda ve solda ikili bir kutuplaşmaya, “*bipolarisation*” denilen olaya yol açabilir. Böylece ikinci tur, iki kutup arasında bir düelloya dönüşebilir.”¹⁹⁵ İkinci tur, olağan dışı bazı uygulamaları getirebilir. Merkez sağ veya soldaki partiler, ikinci turda aşırı sağ veya solun oylarını almak için onlara ödün vermeye yönelebilir. Bazı partiler, yakın rakiplerinin kazanmaması için karşı tarafı desteklemeye bile yönelebilirler. Olağanüstü ittifaklar gündeme gelebilir. İkinci turda radikal partilerin elenmesi de kesin değildir. Eğer böyle bir parti yeterli seçmen tabanına sahipse, daha birinci turda bile öne çıkabilir. Nitekim Cezayir’de 1991’de yapılan genel seçimde İslami Selamet Cephesi’nin kazandığı daha birinci turda belli olmuştur. “İkinci tura ikiden çok aday katıldığı zaman, pazarlıklar sonucu diğer adaylar lehine çekilmeler, feragatler olur. Fransa’da bazı adayların

¹⁹³ TÜRK – TUNCER, a.g.e., s.16

¹⁹⁴ GÜRSEL, a.g.m.

¹⁹⁵ TÜRK – TUNCER, a.g.e., s.17

çekilmeyi en yüksek fiyatı önerenlere sattıkları görülmüştür. Her durumda bu pazarlıklarda ahlaki bakımdan hoş görülmecek olaylar yaşanabilir.”¹⁹⁶

“Bir çoğunluk sistemi türü olarak bu sistem de, adaletsiz sonuçlar verebilir. Örneğin Fransa’da 1993 seçimlerinde ilk turda % 40 dolayında oy alan merkez sağ ittifak, milli mecliste sandalyelerin % 85’ini kazanmıştır. Bu, % 45 oranında bir aşkın temsil demektir. Bizde iller itibarıyla liste usulü çoğunluk sisteminin uygulandığı yıllarda bile bu ölçüde bir aşkın temsil görülmemiştir. Bu sistemde bazen birinci ve ikinci turlarda ters sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Örneğin 1978’de Fransa’da birinci turda sol partiler bloğu 13.900.000 oy, yani oyların yüzde 51.15’ini aldığı halde; sağ partiler bloğu 13.280.000 oy, yani yüzde 48.85 oy almıştı. Buna karşılık ikinci turda sol blok ancak 200, sağ blok 291 sandalye kazanmıştır. Tek turlu çoğunluk sisteminden farklı olarak iki turlu çoğunluk sistemi, parti sayısını azaltmaz. Partiler, seçim ittifakları ve ikinci tur pazarlıklarıyla varlıklarını sürdürürler. Fakat bu sistemde partiler, birbirlerine bağımlı duruma gelirler. Üstelik her zaman bir tek parti hükümeti kurulmasına elverişli bir çoğunluk sağlanması da kesin değildir. Zaten bu sistemin yürümesi de, çoğu zaman koalisyon hükümetlerinde birlikte çalışabilmeye bağlıdır. Ülkenin siyasal yapısı partiler arası uzlaşmalara yatkın olmadıkça, bu sistemden beklenen yarar ortaya çıkmaz. Dolayısıyla bu sistemde de her zaman istikrar gerçekleşmez.”¹⁹⁷

“İki turlu seçim sistemi, hem seçim sürecini uzatmakta hem seçim maliyetini artırmaktadır. Her şeyden önce, ülkede bir ya da –bazı ülkelerde olduğu gibi- iki veya

¹⁹⁶ TÜRK – TUNCER, a.g.e. , s.17

¹⁹⁷ TÜRK – TUNCER, a.g.e. , s.18

üç hafta boyunca partiler veya adaylar arasında sıkı pazarlıklarla geçen yoğun bir seçim atmosferi yaşanacaktır. Türkiye’de bir haftanın yeterli olmayacağını, en az iki, hatta üç hafta gerekeceğini düşünebiliriz. Böylece parlamentonun yeniden çalışmaya başlaması, giden hükümetin yerine yenisinin kurulması, büyük zaman kaybına neden olacaktır. Seçim maliyeti de ihmal edilmeyecek bir faktördür. Gerek devlet, gerek siyasal partilerce yapılan seçim harcamaları, iki türlü seçim sisteminde yaklaşık iki kat artmaktadır.”¹⁹⁸

C- Siyasal partilerin Seçim Sistemi Önerileri

Bilinmesi gereken; siyasal partilerin seçim sistemi ile ilgili görüşlerinin zaman ve mekana göre sürekli olarak değiştiğidir. Esas olan nokta; siyasi partiler, kendi güçlerine göre sistem önerisinde bulunmaktalar. Güçleri azaldığında başka bir sistemi savunmakta, siyasi alanda güçlendiklerinde ise başka bir sistemi savunmaktadırlar. Buradan da anlaşılacağı gibi partilerin esas kaygısı öncelikle kendi yararlarına işleyecek bir sistemle bir sonraki seçimlere gitmektir. Bu da bizim çalışma konumuzun amaçlarına tamamen terstir. Çünkü, esas olması gereken; toplum tarafından benimsenmiş, yönetimde istikrar ve temsilde adaleti sağlayacak bir sistemle seçimlere gidilmesidir. Siyasi partiler tamamen kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmekte, halkı ve halkın tercihlerini ilk etapta hiç dikkate almamaktadırlar. Kanaatimce bu yanlış bir tutumdur. Onun içindir ki, siyasi partilerin bu anlayış doğrultusunda oluşturacakları sistem sağlıklı olmayacaktır. Nedeni de; seçmen çoğunluğunun isteklerini, sağlıklı bir

¹⁹⁸ TÜRK – TUNCER, s.19

şekilde yansıtmamakta, bu isteklere cevap verememektedir. Sistem egoisttir, kendinden başkasına fayda sağlamamaktadır. Yani faydası sadece sistemi savunan ve getirenleredir.

Ayrıca aynı dönem içinde, aynı siyasi partiden farklı kişiler, farklı sistemleri savunmuşlardır. Buradan farklı sonuçlar çıkarılabilir. Örneğin, parti içinde konu ya tam olarak konuşulup kesin karara bağlanmamış, ya da siyasi partinin sistem konusunda rijit bir tutumu yoktur. Türkiye’de partiler çeşitli konularda grup kararı alırlar ve üyeler de buna uyarak farklı demeçlerde bulunmazlar. Bir siyasi partide sistemle ilgili farklı seslerin çıkması konunun henüz pek ciddiye alınıp karara bağlanmadığı kanaatini uyandırmaktadır. Seçimlere çok az bir sürenin kalmasına rağmen seçim sistemi ile ilgili tartışmaların da başlamış olmasına rağmen siyasi partilerin pek çoğunun seçim sistemi ile ilgili görüşleri tam olarak netleşmemiştir. Buradan da anlaşıldığına göre bazı partiler çeşitli pazarlıklar için açık kapı bırakmaktadır. Bu ve buna benzer tutumlar sadece günü kurtarma politikasıdır. Ülke yararına hiçbir katkısı olmayacaktır. İdeal olan; toplumun isteklerine en iyi cevap verebileceğine inanılan bir sistemin parlamento içi ve parlamento dışı oluşacak geniş tabanlı bir konsensüs ile şekillendirilmesidir. Aksi halde sistem kavgası veya kargaşası olabilir. Bu da çeşitli krizlere neden olabilir. “Aslında bir ülkenin muhtelif zamanlarda olağanüstü bazı gelişmelerle yüz yüze gelmesi yadırganacak bir durum olmamakla beraber bu krizlerin adeta kurumlaşması ve içinde yaşanan sistemin mütemmim bir cüzü’ haline gelmesi anlaşılabilir bir durum değildir. Her toplum ve sistem şu veya bu şekilde çeşitli krizlerle karşılaşabilir. Bütün mesele bir sistemin ve bu sisteme muhatap olan kişilerin söz konusu krizleri ve sıkıntıları aşma

konusunda gösterdikleri başarı ve maharette saklıdır. Bizde kriz ve büyük sıkıntılar genelde askeri güç ve olağanüstü uygulamalarla aşmaya çalışılmıştır.”¹⁹⁹

Onun içindir ki, seçim sistemi konusunda, başta siyasi partilerin ve toplumdaki diğer sivil örgütlerin anlaşmaları gerekmektedir. Ortak bir noktada uzlaşa çok önemlidir. Böyle bir yöntemle getirilen sistem tartışmalardan da arındırılmış olacaktır. Böylelikle yeni sistem bazı grupların değil herkesin yararına olduğu için de, toplum barışı korunmuş olacaktır. Siyasi partilerimizin seçim sistemi ile ilgili görüşlerini, kısaca şu şekilde özetleyebiliriz.

1- Anavatan Partisi

Nisan 1999 yerel ve genel seçimlerinde iki turlu sistemi ciddi olarak savunan parti ANAP'tır. Konuyla ilgili olarak yeterli olmasa da çeşitli araştırmalar yapmış ve diğer partilere çeşitli tekliflerde de bulunmuştur. “Bu partinin merkez-sağ'daki bölünmeye bakışı farklıdır. 91 seçimlerini kaybettikten sonra iktidarı yeniden paylaşmanın yolunun merkez sağda işbirliğinden geçtiğini kabul etmiştir. DYP'yi yıkmaya çalışmanın siyasal hakların iadesinden sonra gerçekçi olmadığını içine sindirmiştir. Bu anlayışa sahip bir merkez-sağ parti olarak da; İki Turlu sistemi savunması tutarlı bir davranıştır. 1995 Genel Seçimi'nin sonuçları, hükümetin kuruluşunda merkez sağ partiler arasında işbirliğini zorunluluk haline getirdiğinden, ANAP iki turlu seçim sistemi tercihini kabul ettirme olanağını da yakalamış olmaktadır.”²⁰⁰

Anavatan Partisi'nin iki türlü seçim sistemini niçin savunduğunu ve bu sistemin yararlı yönlerini, katıldığı bir sempozyumda şu şekilde sıralamıştır ANAP'lı katılımcı: “Tartışmaların bugünden yarına sürüp gideceği kuşkusuzdur; zira seçim sistemi tartışmaları dinamik bir olgudur. Bugün mükemmel olduğuna inandığımız bir sistem bir kaç dönem sonra güncelliğini ve uygulanabilirliğini yitirebilmektedir. Siyaset kurumu, mükemmel bir seçim sistemi henüz yaratmamıştır. O halde yapılacak tercih, mevcut sistemler içerisinde ülkemiz şartlarına en uygun ve mahzurları olabildiğince az olan bir seçim sistemi olacaktır.”²⁰¹

Siyasi hayatımızda çok sayıda siyasi parti mevcuttur. Denebilir ki Türkiye, çoğulcu bir ülkedir. Öyleyse her siyasal görüşün de temsili gerekir. “Ancak; çoğulculuk ilkesi adına büyük ve küçük her siyasi görüşün bir partisi mi olmalıdır? Yoksa birbirine yakın siyasi görüş sahiplerinin aynı parti çatısı altında örgütlenip güçlü bir siyasi yapı mı oluşturulmalıdır? Bizce, toplumda birbirine yakın olan siyasi görüşlerin bir parti çatısı altında birleşerek siyasi hayata katılmalarıdır. Japonya’da Liberal Demokratik Parti bu düşüncenin hayata geçirildiği en iyi örneklerden biridir. Çeşitli siyasi görüşlerin parti içi bir koalisyon oluşturdukları bu yapılanma parti enflasyonunu önlemekte ve siyasi istikrara yardımcı olmaktadır. Ülkemizde buna benzer bir yapılanma, Anavatan Partisi’nce gerçekleştirilmiş ve siyasi hayatımıza olumlu katkılar sağlamıştır. Son yıllarda yaşadığımız siyasi dağınıklık ve istikrarsızlık ülkemizde yeni bir seçim sistemi arayışını hızlandırmıştır. Seçim sistemi ile beraber, Siyasi Partiler Yasası, adayların tebiti, seçmen kütükleriyle ilgili düzenlemeleri de bir bütün halinde

²⁰¹ TÜRK – TUNCER, a.g.e., s.152

değerlendirmeliyiz.”²⁰² “Seçim Sistemi konusunda ise İki Turlu Seçim Sistemini öneriyoruz: Siyasi istikrarı büyük ölçüde sağlayacak bu sistem, birinci turda salt çoğunluğu sağlayan siyasi parti temsilcilerine seçilme imkanı vermektedir. Birinci turda çoğunluk sağlanmadığı takdirde, o seçim çevresinde en yüksek oy alan iki siyasi parti veya temsilcileri ikinci tura katılmaya hak kazanacaklardır. İkinci turda tespit edilecek oranlarda çoğunluk sağlayan siyasi parti temsilcileri seçilmiş olacaktır. Siyasi partilerimiz arasında henüz iki turlu seçim sistemi üzerinde bir uzlaşma yoktur. Ancak; yapılan itirazlara rağmen iki turlu seçim sistemi; parti enflasyonunu önleyecek, partilerden bölünmelere imkan vermeyecektir. Güçlü hükümetlerin çıkmasına, dolayısıyla siyasi istikrarın sağlanmasına yardımcı olacaktır. Seçilmişler güçlü bir seçmen desteğine sahip olacaktır. Seçmen her iki turda da oy kullanma hakkına sahip olduğunda siyaseten dışlanmayacaktır. Seçmenle seçilen arasında birebir ilişki kurulmasına imkan verecektir. Seçim, partiler arası mücadeleden çok, adaylar arasından geçeceğinden, meclislerin kalitesine yönelik itirazlar kesilecektir.”²⁰³

Anavatan Partisi bu sistem önerisini sağda birleşmeyi gerçekleştirmek için savunmaktadır. Nisan 1999 seçimlerine doğru gidilirken, bu seçimlerde iki turlu sistemin uygulanmasının imkansız olduğunu da görmektedir.

2- Doğru Yol Partisi

Sistem olarak *İki Turlu Seçim Sistemini* savunan ve gündeme getiren parti; Doğru Yol Partisi'dir. Günün değişen şartları karşısında parti yöneticilerinin bu konuda söylem değişikliğine gittikleri görülmektedir.

²⁰² TÜRK – TUNCER, a.g.e. , s.153

²⁰³ TÜRK – TUNCER, a.g.e. , s.155

DYP'nin seçim sistemi ile ilgili görüşlerini, yayınladığı bir bildiriye dayanarak şu şekilde özetleyebiliriz: “Siyasi partilerimizin seçim sistemi ile ilgili en çok tartıştığı konu adalet mi, yoksa istikrar mı daha önemlidir konusudur. Elbette her ikisi de birbirinden daha önemsiz değildir. Ancak burada oy yüzdesi küçük olan partiler barajlı sistemleri benimsememekte, daha çok nispi temsil esaslı seçim sistemlerine sıcak bakmaktadır. Oysa, şu anda halkın istediği ise istikrardır. Yani, koalisyonuz, tek başına bir partinin iktidar olmasından yana bir görüşü benimsemektedir. Neticede, siyasi partilerimizin bir araya gelerek hem adaletli, hem de istikrar sağlayacak bir sistemi ortaya koymaları kaçınılmaz bir gerçektir. Doğru Yol Partisi olarak henüz nihai bir sonuca gelmememize rağmen, partimizce benimsenen sistem iki türlü seçim sistemidir. Bu sistemin birinci turunda ülke barajı konulmayacak ve böylece küçük oy yüzdelere sahip partilerin de katılımı sağlanacaktır. Adı geçen seçim çevrelerinde oyların % 51'ini alan siyasi parti milletvekillerinin tümünü kazanacaktır. Bu durumda ikinci tur seçimin yapılmasına gerek kalmayacaktır. Birinci turda eğer bu nispet sağlanamazsa, en yüksek oyu alan iki parti, ikinci tura geçecek ve ikinci turda aldıkları oy nispetinde ve nispi temsil esasına göre milletvekillerini kazanacaklardır. Bizim benimsediğimiz iki türlü seçim sistemi ‘dar bölge’ esaslı olmayıp ‘liste esaslı’ iki türlü seçim sistemidir.”²⁰⁴

“Birinci tur seçiminde, adı geçen seçim çevresinde kaç adet milletvekili varsa bunun üç katı aday isimlerinin, parti sütunlarının altına yazılmasıdır. Seçmen önce partiye mührünü vuracak, daha sonra alttaki aday isimlerinden 1/3 kadar ismin karşısındaki kutuya işaret koyacaktır. Yani 5 milletvekili varsa, 15 isim arasından

²⁰⁴ TÜRK – TUNCER, a.g.e. , s.193,194

benimsediği 5 ismi işaretleyecektir. Böylece birinci turda halk ön seçimi de yapmış olacaktır. Milletvekili sayısı ise 600 olmalıdır. $450+150=600$ Buradaki 150 milletvekili ‘Türkiye Milletvekili’ adı altında ihdas edilen sayıdır. 150 aday isminin tespiti partilerce yapılarak seçim kurullarına verilecek ve seçim sonuçlarında partilerin aldıkları yüzdelere ve nispi temsil esasına göre bu değerlendirme yapılacaktır. Yeni hazırlanacak bir seçim yasasında partilerin ittifak halinde seçime girmelerine imkan verecek değişikliğin yapılması faydalı olacaktır.”²⁰⁵ “Bu partinin güncel stratejisini tayin eden iki etken söz konusudur: Az farkla da olsa kendini birinci parti görmesi ve merkez sağda rakibi olan ANAP’ı yıkarak merkez sağın tek partisi olma hedefi. DYP birinci parti olduğunu düşündüğünden, birinci partiye mümkün olan en yüksek primi veren seçim sistemini tercih etmektedir. Gerçi 95 Genel seçimlerinde DYP 2 puan farkla ikinci parti olmuştur ama ilk genel seçimde birinci parti olacağı beklentisinin değiştiğine dair bir işaret yoktur. Bu çerçevede DYP için birden fazla almaşık söz konusudur. Çoğunlukçu Dar Bölge yöntemi (İngiliz sistemi), 87 seçim sistemi tipindeki barajlı d’Hondt ya da İskandinav tipi d’Hondt (oyların doğal sayılar yerine 0.5 artan dizi ile bölünmesi) ve İki Turlu sistem DYP’nin tercihinine uygundur. Ancak, tercihinde ikinci amacıyla da (merkez sağın hakim partisi olmak) tutarlı olmak zorundadır. Bu amaç ANAP ile ittifakı dışlamaktadır. Dolayısıyla iki turlu sistem tercih kümesinin dışına çıkmaktadır. Çoğunlukçu dar bölge yöntemi ise çok partili bir rejim için zaten uygun değildir ve şimdilik Türkiye’nin seçim sistemi tartışmasında yer almamaktadır. Geriye d’Hondt sisteminin en büyük partiyi/ partileri avantajlı kılan versiyonları kalmaktadır.

²⁰⁵ TÜRK – TUNCER, a.g.e. , s.195

DYP'nin seçim sistemi tercihinde bir değişikliğin ancak iki gelişme sonucunda gündeme gelmesi beklenmelidir. Bu gelişmelerden ilki DYP'nin birinci parti olması ihtimalini düşük görmesidir. İkinci gelişme ise, hükümet kurmak için yeterli çoğunluğu ancak ANAP ile sağlayabileceğine inanmasıdır. DYP bu iki durumda iki türlü sistemi düşünebilir.²⁰⁶ Türk siyasi hayatında sağda ve solda oluşmuş olan lider kutuplaşmasının varlığı bugün için göz ardı edilemez. Bu da, her iki kanatta sözü edilen birleşmenin bugün için söz konusu dahi edilemeyeceğinin bir göstergesidir. "Birlesin... Birleşemezler. Anlaşın... Anlaşamazlar. Her biri aşiret reisi... Aralarında da kan davası var."²⁰⁷ Parti birleşmeleriyle ilgili konan tehsis tamamen doğrudur. DYP'nin seçim sistemi ile ilgili görüşleri, şu şekilde özetlenebilir; "DYP teknisyenleri, genel oy dağılımını da büyük partileri bir ölçüde ödüllendiren 'buçuklu d'Hont' sistemini düşünüyorlar.: Milletvekili sayısını belirlemek için oylar 1'e, sonra 2'ye, 3'e, bölüneceğine; 1'e sonra 1 buçuğa, sonra 2'ye, 2 buçuğa bölünecek. Büyük partileri bir ölçüde ödüllendiren 'buçuklu d'Hont sistemi'nin istikrara katkıda bulunacağı açıktır. DYP'liler istikrara katkıda bulunmak için 100 kişilik 'kontenjan milletvekilliğini ilk iki veya üç partiyi ödüllendirecek şekilde dağıtılmasını' da düşünüyorlar. DYP'liler 'iki türlü sistem'e de sempati bakıyorlar ama kesin karar vermiş değiller."²⁰⁸

Nisan 1999 seçimlerinde, "DYP'nin, iki türlü seçim tartışmalarına nasıl baktığının sorulması üzerine DYP'li Hasan Ekinci; 'Bunun için Anayasa'nın değiştirilmesi lazım. Herkes seçim hazırlıkları ile uğraşırken böyle bir değişikliğin

²⁰⁶ GÜRSEL, a.g.y. , TÜSİAD, s.62,63

²⁰⁷ TAMER, Rauf, "Filmin Sonu" Sabah, 4 Ağustos 1998

²⁰⁸ AKYOL, TAHA, Milliyet, 10 Ağustos 1998

yapılması mümkün değil' dedi."²⁰⁹ bu cevaptan da anlaşıldığı gibi, DYP daha önce savunduğu iki türlü sistemi şimdilik düşünmemektedir. Bu da DYP'nin önümüzdeki seçimlere mevcut sistemle gidilmesinden yana olduğunu gösteriyor. Yani, sistem değişikliği şimdilik düşünülmemektedirler.

3- Fazilet (Refah) Partisi

Bugün mecliste temsil edilen bir diğer parti, Fazilet Partisi'dir. Bu isimle 1995 seçimlerine bir parti katılmamıştır. Çünkü bu parti, Ocak 1998 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılan Refah Partisi'nin yerine kurulmuştur. Refah Partili milletvekillerinin büyük çoğunluğu, bu, yeni partiye katılmıştır. Onun için de, Fazilet Partisi'nin görüşlerinin öncesi ile ilgili tahlilleri Refah Partisinin faaliyette bulunduğu dönemdeki görüşleriyle açıklayacağız.

"Seçim sistemi tercihinde son derece tutarlı diğer bir parti de kuşkusuz RP'dir. Birinci parti olmayı bekleyen RP'nin tercihi Turgut Özal'ın icat ettiği barajlı kontenjanlı eski seçim sistemiydi. Bu sistemle % 30'a yakın oy alan ve ikinci parti ile arasını 5-6 puan açan bir parti tek başına iktidar olma olanağına sahipti. Bu sistem değiştirilirken, RP stratejisini açığa çıkarmamak için ciddi bir muhalefet yapmadı. Kasım 95 yasası, yüksek bölge barajlarını kısmen koruduğu ölçüde, RP'nin de işine geliyordu. Anayasa Mahkemesi'nin bu uzlaşmayı bozmasından sonra DYP'nin 'ondalıklı d'Hont' sistemini ciddi ciddi düşünmeye başlamasıyla birlikte, RP, DYP'nin en büyük destekçisi oldu. Böylelikle, RP'nin gerçek seçim sistemi tercihi de çok açık biçimde anlaşılmış oldu."²¹⁰

²⁰⁹ Milli Gazete, 10 Ocak 1999

²¹⁰ GÜRSEL, a.g.y. , TÜSİAD, 165

Aslında bugünkü sistem tartışmalarının sebeplerinden biri de, Fazilet (Refah) partisinin varlığıdır denebilir. Çünkü, sistem değişikliğini isteyenlerin bir kısmının güttüğü amaç; sistem dışı olarak görülen bu partinin, seçim sistemi ile önünün kesilmesidir. Bugün, Fazilet Partisi de 1999 Nisan seçimlerinin mevcut sistemle yapılmasından yana bir tavır sergilemektedir. “FP Genel Başkan Yardımcısı Cemil Çiçek, mahalli seçimlerin iki türlü yapılmasının zamanlamasının doğru olmadığını belirterek, ‘Bu tartışmaların başlatılmasının nedeni bellidir. Bu tartışmalar güneş batarken değil, zamanında yapılmalıydı.’ dedi.”²¹¹

4-Demokratik Sol Parti

18 Nisan 1999 yerel ve genel seçimleri için iki türlü seçim sistemini savunan ve bu konuda ANAP ile birlikte hareket ettiğini söyleyen sol parti DSP’dir. Genel Başkan Ecevit, bu seçimlerde mevcut seçim sisteminin değiştirilerek, iki türlü sistemin uygulanmasını, son günlerde ısrarla dile getirmektedir. İki türlü sistemin özünde seçim ittifakları vardır. Acaba Ecevit, yıllardan beri birleşmekten kaçındığı sol ile seçim ittifakına girebilecek midir? “Ecevit tekrar gündeme getirilecek olan solda bütünleşme çabaları ile küçük parti olan CHP ile bütünleşme tercihinde bulunursa hem seksenli yıllardaki ayrışma anlamını kaybedecek hem de dar kadro politikacılığını ilke edine eski CHP yönetiminin siyaset anlayışı partiye egemen olacaktır. Ecevit’in karizmasının ve tek başına direnişinin de böylesi köklü bir siyaset aşması çok güçtür. Bu bakımdan DSP hareketi sistemi kuran bir siyasi çizginin restorasyon çabası olarak eski kadrolara yönelmektense yeni yaklaşımlara ve zihniyet oluşumlarına yönelmek

²¹¹ Zaman Gazetesi – 10 Ocak 1999.

zorundadır. Aksi takdirde birleşme görünümü altında CHP çizgisinin ayak oyunları ile dolu dar kadroculuğa teslim olacak bir DSP'yi artık siyasi kariyerinin sonuna gelmiş bulunan Ecevit'in şahsi karizması da kurtaramaz."²¹² Solda bütünleşmenin zor olduğu bir ortamda seçim ittifakından söz etmek ne derece tutarlı olacaktır acaba?.

Bütün bunların bilincinde olan Ecevit, 1994 yerel ve 1995 genel seçimlerinin ortaya çıkardığı siyasi tablodan sonra ortaya atılan iki türlü seçim sistemine daha ilk başta şiddetle karşı çıkmıştır. Bugüne gelindiğinde DSP, ANAP ile birlikte iki türlü sistemi savunmaktadır. Çalışmamızın bu bölümünde , genel hatlarıyla, DSP'nin ilk baştan bu güne, iki türlü seçim sistemi ile ilgili görüşlerini kısaca özetleyelim: "Anayasanın seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakları ile yasama organını düzenleyen birtakım maddelerinin öncelikle değiştirilmesi ve bu çatı kurulduktan sonra seçmen iradesini TBMM'ne doğru olarak yansıyacak yeni ve hakça bir seçim sistemi hazırlanarak yürürlüğe konmalıdır."²¹³

"12 Eylül çok adaletsiz bir seçim sistemi geçirmiştir. Hem ülke hem de bölge barajlarının yüksekliği bu adaletsizliğin göstergesidir. Getirilen bu sistemle güdülen amaç; koalisyon hükümetlerini önlemek, sağın ve solun uç partilerinin Meclis'e girmesini , siyasal yaşamda etkili duruma gelmesini ve hükümetlerin kuruluşunda veya Meclis oylamalarında anahtar rolü oynamasını önlemek. Fakat sistem bu gerçeklerin ardındaki mantığa ve amaçlara ters düşen sonuçlar vermiştir. Seçimlerle ilgili olarak sistemdeki en büyük çarpıklık; başta Anaysa olmak üzere diğer seçim kanunlarının

²¹² DAVUTOĞLU, Ahmet, "Siyasi Kültürün Dönüşümü Açısından Seçimler ve Partilerin Yeni Konumu" Yazı Dizisi, "Türkiye'de Yeni CHP" , Yeni Şafak, 31 Aralık 1995

²¹³ TÜRK – TUNCER, a.g.e. , s.177

birbiri ile uyumlu olmaması , aralarında çelişkilerin olmasıdır. Onun içindir ki , seçim kanunları yeniden düzenlenerek birbiri ile uyumlaştırılmalıdır.”²¹⁴

“Mevcut adaletsiz sistem bile, halkın çoğunluk iradesinin kırılmadığı ortaya çıkınca, halkı iki üç partili dar kalıba dökemeyenler bu kez dar bölgeye, iki türlü seçime sokmak istemektedirler. Başta ANAP olmak üzere merkez sağ partiler, 27 Mart 1994 yerel seçimlerinden sonra başta Refah Partisi olmak üzere sağ uç partilerin gelişmesi üzerine bu gelişmeyi önleyecek, durduracak çaba yerine, bir yandan parti içinde bu eğilimdeki insanlarla koalisyonu devam ettiriyorlar, o parti eğiliminde görünmeye çakışıyorlar, bir yandan da bu gelişmenin ürütücülüğünü ileri sürerek dar bölgeyi iki türlü seçim öneriyorlar. Bu öneri tur atlamayan partilerin seçmenlerine ikinci turda, ikinci tura çıkan partilere oy vereceği ve eğer ikinci tura kalan partilerden biri uç parti ise bu partiye oy verilmeyeceği varsayımına dayanmaktadır.”²¹⁵

“Sistemin pek çok sakıncalı yanı vardır: İkinci tura kalamayan partiler kendi seçmenlerine oy kullanmamalarını söyleyebilirler. Bu takdirde ikinci tura katılan partiler ilk turda aldığı oylarla ya da buna yakın oyla orasal olarak % 50oy alarak seçim kazanmış olacaktır. Bu partide, gerçek gücünün üstünde yapay bir güç ve iddia kazanacaktır. Ayrıca, ülkemizde genel olarak sağ oyların % 65-70, sol oyların % 30-35 olduğu kabul edilmektedir. Dar bölge nedeniyle mahalle ve kasaba bazına inecek seçim mücadelesi ve cepheleşme, tur atlasalar ikinci turda sol partilerin kaybetmesi doğal ve kaçınılmaz olacaktır. Bu da sol düşüncenin tümüyle parlamento dışında kalmasıdır. İkinci turda uç partiye oy verilmeyeceği varsayımına da güvenilmemektedir. Merkez

²¹⁴ TÜRK – TUNCER, a.g.e. , s.180

²¹⁵ TÜRK – TUNCER, a.g.e. , s.185

sağ partilerin uç partiler gibi görünme çabası, seçmen gözünde bunları korkulur olmaktan çıkarmaktadır. Seçmenin uç partiler gibi görünen parti yerine asıl uç partiye oy vermesi doğal ve haklı gelmektedir.”²¹⁶ “Başından beri nispi sistemi en karalı biçimde savunan parti DSP olmuştur. Uzun süre % 10 barajı civarında seyretmesi bu tercihin ilk ve en kolay anlaşılır nedenidir. Ancak ikinci bir neden de,DSP’nin lideri Bülent Ecevit’in seçim ittifaklarına şiddetle karşı çıkmasıdır. Ecevit, koalisyonların kaçınılmaz olarak istikrarsızlığa yol açacağı görüşünü paylaşmamaktadır.”²¹⁷

İki turlu sisteme, daha ilk başta karşı çıkan ve yararında çok zararı olduğunu söyleyen DSP, bugün tam tersine iki turlu sistemin en hararetle savunucusu olmuştur. Acaba DSP, sistemin zararlarını giderilerek yararlı hale getirilebileceğine mi inandı, ya da Refah’ın veya Fazilet Partisinin önünün ancak bu yolla kesilebileceğini mi inandı veya inandırıldı. Güçlü diğer bir ihtimal de, solda tek parti olmanın , CHP’yi iyice küçültmenin ancak bu sistemle mümkün olacağına mı inandı? Soruların cevapları ne olursa olsun,seçim sistemi konusunda yakın bir geçmişe kadar diğer partilere göre daha tutarlı davranan DSP , bugün bu tutumunu tamamen değiştirmiştir. Başta Anayasanın pek çok maddesi olmak üzere, diğer seçim kanunlarının teker teker değiştirilmesini savunurken, bugün iki turlu sistemin ön gören kanunun bir günde meclisten çıkacağını söylemektedir.

²¹⁶ TÜRK-TUNCER, a.g.e., s.186,187

²¹⁷ GÜRSEL,Seyfettin,a.g.y.,TÜSİAD,s.61

5- Cumhuriyet Halk Partisi

Siyasal hayatımızın ilk partisi olan CHP, bugün solun ikinci partisi durumuna gelmiştir. Kurulduğu ilk günden çok partili siyasi hayata geçilmesi ile birlikte sürekli olarak kan kaybetmiştir. 1980 ihtilali ile kapatılmış, daha sonra tekrar açılarak SHP ile birleşmiştir. Buna rağmen sürekli kan kaybetmektedir .Hatta 1995 Genel Seçimlerinde ve ülke barajını kıl payı ile geçerek mecliste temsil hakkına sahip olmuştur. “Sol partilerin Avrupa’nın hem doğusunda hem batısında kendilerini toparlama ve yükselme temayülü göstermeye başladığı bir dönemde Türkiye’de marjinalleşme sürecine girmiş bulunmaları artık klasik sol ideolojileri evrensel bunalımı ile izah edilemez. (...) ‘Dünyada Yeni Sol, Türkiye’de yeni CHP’ sloganıyla seçimlere giren CHP, tek parti döneminden kalan elitist yüklerden arınmadıkça ve her şeyden önce devlet desteği olmadan da ayakta kalabilecek bir toplumsal taban elde etmesini temin edecek gerçek bir yeniden tanımlanma ve yapılanma sürecine cesaretle girmedikçe Türk siyasi hayatı içinde gittikçe bulanıklaşan anlamını tümüyle kaybedecek ve yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalacaktır.”²¹⁸ “CHP’nin seçim sistemi ile ilgili görüşü de ; “Demokrasi geleneği bakımından gelişmiş batı ülkelerinde başarılı biçimde uygulanan oransal temsilin düşük barajlı bir d’Hondt yönteminin ülkemizin demokratik deneyimi ile de doğrulandığı ve verimli olacağı görüşündedir.”²¹⁹

“1989’dan beri sürekli gerileme gösteren bir parti olarak (seçmen kitlesi olarak günümüzün CHP’si ile geçmişin SHP’si aynı tabana sahiptir), nispi temsili yakınsayan

²¹⁸ DAVUTOĞLU, Ahmet, a.g.y.d., “CHP Çizgisinin Bunalımı”, Yeni Şafak, 30 Aralık 1995.

²¹⁹ TÜRK-TUNCER, a.g.e., s.175.

sistemleri tercih etmesi rasyoneldir. Bu bakımdan barajsız d'Hont sistemi üzerinde ısrar etmesi son derece anlaşılır bir tutumdur. CHP'nin mevcut sistemin devam etmesini, hatta ülke barajı düşürülerek devam etmesini tercih etmesi şaşırtıcı olamayacaktır. İki turlu sistemin CHP açısından tercih konusu olması zordur. Mevcut oy dağılımında merkez solu oyları merkez sağın en az 13-14 puan gerisinde çıkmıştır. Kaldı ki, merkez solda işbirliği DSP'nin tutumu yüzünden yüksek bir olasılık değildir. Bu koşullar altında İki Turlu sistem uygulandığında oy oranının oldukça altında temsil edilme riski vardır. Bununla birlikte merkez solda işbirliğini savunan bir parti olarak İki Turlu sistem parlamentoda merkez sağ tarafından gündeme getirildiği takdirde ölçülü bir tepki göstermesi beklenebilir.²²⁰

CHP Genel Sekreteri Atilla Sav, partisinin seçim sistemi ile ilgili görüşlerini şu şekilde özetlemektedir: “İyi bir seçim sistemi halkın farklı isteklerini en iyi yansıtan sistemdir. Anayasa’da 1995’de yapılan değişiklik ‘seçim kanunları temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir’ diyor. Çift ölçülü tanım bu. Temsilde adalet bakımından en iyi sistem kuşkusuz nispi temsildir. 12 Eylül yönetiminin 1983 seçimleri için öngördüğü, üç partinin katıldığı ‘sınırlı yarışma’ bir sistem değildir; demokratik hiç değildir. Barajlar konusunda Anayasa Mahkemesi, çifte barajı (hem ülke barajı, hem bölge barajı) anti-demokratik bulmuş ve Anayasaya aykırı görerek iptal etmiştir. İstikrar arayışı bahanesiyle halkta var olan eğilimleri yok sayarak çok sayıda seçmen oyunu temsilcisz bırakıp, en çok oy alan bütün temsilcileri vermek demokratik değildir. Çoğunluk sistemi – ister geniş seçim çevreli, ister dar seçim çevreli

²²⁰ GURSEL, a.g.y.,TUSIAD, s.64

olsun – temsilde adalet bakımından sakıncalıdır. Anayasanın belirlediği iki ölçüyü de dengeli biçimde gerçekleştirmek bakımından en elverişli yöntem, düşük barajlı bir d'Hondt sistemidir. İstikrar arayışları için seçim aracı ile halkın eğilimlerini yok ederek değil, uzlaşmayı öğretip, özümseyerek amaca ulaşmaya çalışmalıyız. Parçalanma ve bölünme halkın içinde varsa ve partiler bu eğilimleri örgütlüyorsa, bunların bir kısmının önünü kesip, ötekilerin gücünü artırarak oluşacak bir parlamentonun demokratik olmayacağı açıktır. Demokrasi hem çoğulculuktur; hem de uzlaşmalar rejimidir.”²²¹

6- İki Turlu Seçim Sistemi İle İlgili Diğer Görüşler

18 Nisan 1999 Genel ve Yerel seçimlerinin birlikte yapılması kararı Mecliste kabul edilmesiyle birlikte, gündeme yeni bir soru gelmiştir. Yapılacak olan seçimlerde hangi sistem uygulanacak ? Bu soruya ilk cevabı veren, gündeme oturtan da ; Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'dir. Demirel hükümet kurma çalışmaları sırasında parti liderlerine 18 Nisan seçimlerinin birlikte yapılıp yapılmamasını ve bu seçimlerde ne tür bir sistemin uygun olacağını sormuştur. Daha sonra da kamuoyuna verdiği beyanlarla iki turlu sistemin gündeme yerleşmesini sağlamış ve bir nevi tartışmaya açmıştır. Hiç olmazsa yerel seçimlerin iki turlu yapılmasını tavsiye etmiştir. Seçim sistemi ile ilgili diğer görüşler ise şu şekilde özetleyebiliriz:

MHP Genel Sekreteri Koray Aydın; mevcut sistemden yana olduklarını şu şekilde açıklamaktadır: “MHP olarak dar bölge ve iki turlu seçime karşıyız. Dar bölge sistemi ile azınlık ırkçılığının teşvik göreceğini, grup, tarikat anlayışının öne çıkacağını ve garip bir meclis yapısının oluşabileceğini düşünmekteyiz. İki turlu seçimi ise seçmen

²²¹ “Sistem Tartışması, Türkiye Nasıl Seçilmeli”, Yeni Yüzyıl, 13 Haziran 1998

iradesine konulmaya çalışılan bir ipotek olarak görmekteyiz. MHP olarak verdiğimiz kanun teklifinde % 10 ülke barajının muhafaza edildiği bugün uygulanan d'Hondt sisteminin siyasi partilerin oy sayılarını önce bire, sonra ikiye, sonra üçe bölerek milletvekili bulma yöntemi yerine aynı bölümü önce bire, sonra üçe, sonra beşe bölerek, o seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısına ulaşıncaya kadar bölüneceği bir seçim sistemi önermekteyiz.”²²² DTP’li Refaiddin Şahin’in sistem konusundaki görüşleri ise; “Mevcut uygulamadaki mahzurları ortadan kaldıracak tek sağlıklı yöntem; dar bölge ve tercih sistemidir. Çünkü bu yöntemde seçmen, çoğaltılmış aday adayları içinden milletvekili adayını doğrudan ve tercihli seçmektedir.”²²³

Seçim sistemi ile ilgili görüşlerini açıklayan sadece siyasiler değil, bunun yanında konu ile ilgili görüş beyan eden çeşitli kesimlerden kişiler de bulunmaktadır. Doğan Heper’in önerdiği sistemi şu şekilde özetlemektedir: “Türkiye’nin düze çıkması için sistemin değişmesini, parlamenter sistem yerine başkanlık sistemine geçilmesini önerenler var. (...) Seçim sistemi değişse, mesela İngiltere’deki sistem kabul edilse. Türkiye, iki türlü dar bölge seçim sistemi ile seçimde adaleti biraz ihmal pahasına da olsa istikrarı yakalayabilse...”²²⁴ Bir diğer gazeteci M.Akif Aydın da, milletvekili kalitesinin artırılması için dar bölgeli seçimi savunmaktadır. “Geniş bölgeli seçim sisteminde millet tercihini daha çok partiye göre belirlemektedir. Bunun yerine dar bölgeli bir seçim sisteminin uygulanması, Meclis’e sadece parti olarak değil, şahıs olarak da milletin itimadını kazanmış insanların gitmesini sağlayacaktır. Dar bölgeli bir

²²² “Sistem Tartışması, Türkiye Nasıl Seçilmeli” Yeni Yüzyıl, 13 Haziran 1998

²²³ “Sistem Tartışması, Türkiye Nasıl Seçilmeli”, Yeni Yüzyıl, 13 Haziran 1998

²²⁴ HEPER, Doğan, “Cevapsız Sorular”, Milliyet, 4 Ağustos 1998

seçim sisteminde her partiden Meclis'e iyi ve kaliteli insanların gitme şansı daha fazladır."²²⁵ Coşkun Kırca ise, perakende ıslahattan hiçbir yarar doğmayacağını, bu sebeple siyasi sistemde ıslahatın kapsamlı olması gerektiğini söylemektedir. Kırca, "seçim sisteminde yapılacak bir reformun yeterli olmayacağını, parti sistemlerinde köklü ıslahatlar yapılmadıkça bugünkü kötü durumun daha da kötüleşeceğini savunmaktadır. Ayrıca, iki aşamalı sistemin, savunulduğu gibi, seçimlerde işbirliğini getireceğine de pek inanmamaktadır. İki aşamalı bir seçimde iki orta-sol partisinden ve iki orta-sağ partisinden ilk aşamada mutlak çoğunluğun oyunu kazanamayıp ilk iki veya üç sırada da yer alamadıklarından ötürü elenenler, ikinci aşamada yarışa devam eden kendi doktrin akrabalarına oy veremeyeceklerdir. Bu partilerin her birinin seçmenleri akraba partinin lideri ve örgüt kademelerine karşı tam bir karşılıklı husumet içinde olup bu yüzden ikinci aşamada doktrin akrabalığıyla bağlı olmadıkları başka partiler oy vermeyi ya da oya katılmamayı tercih edeceklerdir."²²⁶ Araştırma şirketlerinden Strateji Mori Genel Müdürü Selim Oktar, sistem arayışları ile ilgili olarak halkın tercihini şöyle özetlemektedir: "Toplumun % 80'i artık ülkemiz için en iyi sistemin tam demokratik bir sistem olduğu ve % 65'i bizim henüz böyle bir sisteme sahip olmadığımız konusunda görüş belirtiyor. Buna karşılık sistem değiştirilmeli mi dediğimizde, 'evet' diyenlerin oranı % 70'lerde."²²⁷ Son söz olarak diyebiliriz ki, çoğunluğun söz sahibi olduğu demokrasi rejiminde, yapılması gereken tek bir şey vardır. O da; çoğunluk olan halkın, isteklerine uymak, yani seçim sisteminde gerekli değişikliği yapmaktır.

²²⁵ AYDIN, M.Akif, Bakış, "Seçim Sistemleri ve Milli İrade", Yeni Şafak, 30 Ekim 1995

²²⁶ KIRCA, Coşkun, "Şimdi Ne Olacak", Yeni Yüzyıl, 12 Haziran 1998

²²⁷ "Sistem Tartışması, Türkiye Nasıl Seçilmeli", Yeni Yüzyıl, 16 Haziran 1998

SONUÇ

Demokrasi tarihi çok fazla gerilere gitmeyen Cumhuriyet Türkiye'sinde, en önemli konulardan biri, seçimler ve seçim sistemleridir. 1923'ten günümüze kadar, yaklaşık 16 ayda bir hükümet değişikliği yaşanmıştır. Yapılan seçimlerde de, sekiz ayrı sistem denenmiştir. Cumhuriyetin ilanından 1950 yılına kadar ülkeyi tek parti (CHP) yönetmiş, 1945'den itibaren çok partili siyasal hayata geçilmiştir. Bu dönemde kurulan ilk parti; Milli Kalkınma Partisi, bunu da Demokrat Parti izlemiştir.

1923 – 1945 yılları arası, ülkede tek partinin varlığı söz konusudur. Seçimlere de yalnızca bu parti katılmıştır. Bu dönem, toplumda siyasal kültürün oluşması ve yerleşmesi açısından bir hayli önem taşımaktadır. Toplumda; seçimlerin, siyasal parti kültürünün ve daha başka bir takım değerlerin yerleşmesinde CHP'nin öğretici rolü yadsınamaz. Çok partili siyasal hayata geçilmesiyle, siyasal hayatımıza *'iktidar mücadelesi'* kavramı girmiştir. Seçim sonrası da, iktidardaki parti, bir sonraki seçimleri düşünerek, seçim yatırımlarının yanında, kanunları da kendi çıkarlarına uygun olarak değiştirme yoluna gitmiştir. 1950'li yılların ortalarında, iktidar partisi muhalefeti sindirmek için, muhalefet üzerinde baskı kurma yoluna gitmiştir. Amaç, elindeki iktidarı bir başkasına kaptırmamaktadır. Aynı amaç 1980'li yıllarda iktidarda bulunan parti, seçim sistemi üzerinde oynamalar yapmıştır. 1983 seçimlerinde % 45,15 oy oranı ile mecliste % 52,9 temsil hakkı kazanan iktidar partisi, bir sonraki seçimlerde ise, seçim sistemi üzerinde yaptığı değişiklikle; % 36,31 oy oranı ile mecliste % 64,90 temsil hakkı kazanmıştır.

Seçimlerin meclis tarafından bir yıl erkene alınarak, seçim tarihinin 18 Nisan 1999 olarak belirlenmesi, sistem tartışmalarını yeniden gündeme getirmiştir. Seçimler öncesi, meclis içinde ve dışında, seçim sistemi konusu tartışılmaya başlanmıştır. Ama seçim sistemi için, her parti, kendi çıkarlarını gözetmektedir. Bu da, ülkemizde ideal seçim sisteminin ne olduğunu ya da ne olması hususunda ortak bir noktada birleşmeyi engellemektedir. Bu gün üzerinde durulan sistemlerin başında, *iki turlu seçim sistemi* gelmektedir. Parlamentodaki partilerin bir kısmı iki turlu sistemi savunurken, diğerleri ise, buna karşı çıkmaktadır. Her parti, kendi çıkarı doğrultusunda sistem önerisinde bulunmaktadır. Siyasal partilerin dışında, bazı kurum ve kuruluşlar da, bu gün için uygulanabilecek en iyi sistemin; iki turlu sistem olduğunu savunmaktadırlar. Burada önemli olan; *idealin* kıstaslarıdır. Bir seçim sisteminde bulunması gereken; temsilde *adalet ilkesi* mi, yoksa, *yönetimde istikrar* ilkesi mi ön plana çıkartılacaktır. İdeal olan sistem; zıt olan bu iki ilkenin bir arada bulunduğu sistemdir. Çünkü, adalet ilkesi ön plana çıkartılsa, yönetimde istikrar ilkesi göz ardı edilmiş olacaktır. Aksi halde ise, adalet ilkesi zedelenecektir. Olması gereken, kullanılan her oyun parlamentoda temsil hakkı kazanması ve kurulacak olan hükümetin de güçlü olmasıdır. Ancak bu takdirde, bazı siyasi görüşler meclis dışında kalmaz, herkes aldığı oy oranında mecliste temsil hakkı kazanır. Ayrıca kurulacak olan güçlü hükümet, alınması gereken radikal kararları hiçbir siyasi pazarlığa gerek olmadan bir başına alabilecektir.

İki turlu sistemin yararlı ve sakıncalı pek çok yönü vardır. Bunlar, yapılacak olan düzenlemelerle giderilebilir. Sorun; bu düzenlemelerin nasıl ve kimler tarafından yapılacağıdır. İkinci tur için ilk tur barajı ne olacaktır ? bu da önemli bir konudur.

Çünkü, konacak olan yüksek baraj, çok partili siyasi yapıya ters düşebilir. Ayrıca seçim ittifakları yasayla serbest bırakılmalı, isteyen partiler birbiriyle açıktan ittifak yaparak seçimlere katılabilirler. Bu ve benzer konularda yapılacak düzenlemelerle sistem uyumlaştırılabilir. Sistemin en uyumlu noktalarından biri, seçilecek olan kişilerin kalitesinin yüksek olmasıdır. Çünkü burada parti lideri, kendi istediği kişiyi aday gösteremeyecek, seçmenin tercihi yönünde aday belirleme yoluna gidecektir. Böylece partiler, liderin partisi olmaktan çıkacak, ayrıca parlamentodaki milletvekili kalitesi de yükselecektir. Bu da, halkın meclise ve milletvekillerine karşı olan güvensizliğini giderecek, meclisin itibarı bir nevi geri gelecektir.

En önemli sorun ise, getirilen yeni sistemin muhafaza edilmesi ve yapılması gereken değişikliklerin nasıl yapılacağıdır. İktidar olan parti, bu sistemi kendi çıkarlarına uygun olarak değiştirebilir ya da değiştirmeyebilir. Çünkü, siyasi hayatımızda, sistemi kendi çıkarları doğrultusunda değiştiren, aynı zamanda, beğenmediği, ama kendisini iktidara getiren sistemi değiştirmeyen siyasi iktidarlara rastlamaktayız. Yapılması gereken ise; seçim yasaları ya sert olmalı, yani değiştirmek için aranan sayı yüksek tutulmalı ya da yapılacak olan değişiklikleri denetleyen kurumların işlerliği tam olmalıdır. Yasaların sert ve değiştirilmesi zor olması, günümüz şartlarına pek uygun değildir. O halde sorun; denetim görevini tam ve bağımsız olarak yapabilecek kurumların oluşturulmasıyla çözümlenebilir. Tercih edilecek olan seçim sisteminin adı ne olursa olsun, yeni sistem; ülkemizde demokrasinin yerleşmesine katkıda bulunmalıdır. Bunun haricinde güdülecek amaçlar demokrasinin erdemine ters düşer.

KAYNAKLAR

- Abadan, Nermin, *Hukuk ve Siyasal Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili*, AÜ SBF Yayınları, Ankara, 1966
- Ahmad, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Hilal Yay., İstanbul, 1996
- Araslı, Oya, *Seçim Sistemi Kavramı ve Türkiye 'de Uygulanan Sistemler*
- Armaoğlu, Fahir, *Seçim Sistemleri*, Güney Mat. Gazetecilik T.A.O. Ankara, 1953.
- Balta, Tahsin Bekir, *Türkiye 'de Meclis-Hükümet İlişkilerine Bir Bakış*, (İnceleme),
- Baudouin, Jean, *Karl Popper*, İletişim Yayınları, İstanbul
- Cotteret, J.Marie – Emeri, Claude, *Seçim Sistemleri*, İletişim Yayınları, İstanbul
- Çam, Esat, *Siyaset Bilimine Giriş*, İÜ. İktisat Fak.Yay., İstanbul, 1987
- Çavdar, Tevfik, *Türkiye 'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)*, İmge Yay., İst., 1996
- Çavuşoğlu, Naz, *Anayasa Notları*, Beta Yayınları, İstanbul, 1997
- D.İ.E. , *5 Haziran 1977 Milletvekili Genel Sonuçları*, Yayın No:836, Ankara, 1978
- D.İ.E., *İstatistik Göstergeler 1923-1995*, Yayın No:1883
- Duverger, Maurice, *Siyasal Partiler*, (çev. Ergun Özbudun), Bilgi Yay. , İst. , 1996
- Erdem, Tarhan, *Anayasalar ve Seçim Kanunları*, Milliyet Yayınları, İstanbul,
- Ertürk, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, Felma Yay., Ankara, 1995
- Karatepe, Şükrü, *Tek Parti Dönemi*, İletişim Yay., İstanbul
- Karatepe, Şükrü, *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme*, İz Yay., İst., 1993
- Karpat, Kemal H., *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa Yay., İstanbul, 1996
- Kili, Suna, *Türk Siyasal Hayatının Gelişmesi*, Beta Yay. , İst. , 1996
- Özbudun, Ergun, *Siyasal Partiler*, AÜ. Hukuk Fak. Yay., No:440, Ankara, 1979
- Özdemir, Hikmet, *Ordunun Olağan Dışı Rolü*, İz Yay., İstanbul, 1994
- Parla, Taha, *Türkiye 'nin Siyasal Rejimi (1980-1989)*, İletişim Yay., İstanbul, 1993
- Pulur, Hasan, *Olaylar ve İnsanlar / 4 1986-88*, Bilgi Yay., 1988

Schiek, Irvin Cemil – Tonak, Ertuğrul Ahmet, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Belge Yayınları, No:110, İstanbul, 1990

Soysal, Mümtaz, *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, Gerçek Yayınevi, İst. , 1990

Şakar, Müjdat, *1982 Anayasası ve Önceki Anayasalar*, Beta Yay., İstanbul, 1990

Tanör, Bülent, *İki Anayasa: 1961-1982*, Beta Yay., İstanbul, 1986

Teziç, Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, Beta Yayınları, İstanbul, 1991

Timur, Taner, *Çok Partili Hayata Geçiş*, İletişim Yay., İstanbul, 1994

Tuna, Ahmet Nusret – Akay, Sedat, *YSK Kararları ve Bütün Değişiklikleri İle Siyasi Partiler ve Seçim Kanunları*,

Tuncay, Mete, *Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması*,

Turan, İlder, *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*, Der Yay., İstanbul, 1986

Türk, Hikmet Sami – Tuncer, Erol, *Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi*, Tesav Yayınları, Yayın No:6, Ankara, 1995

Uncular, Betül, *İşte Böyle Bir Meclis (1983-1991)*, Bilgi Yayınları. 1992

Versan, Vakur, *Kamu Yönetimi*, İstanbul İktisadi ve Tic. İlimler Akademisi, Nihat Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayını, İst. , 1971

SÜRELİ ve DİĞER YAYINLAR

Akyol, Taha, Milliyet, 10 Ağustos 1998

Alpsoy, Said, "52. Yılında 1946 Seçimleri", Zaman Gazetesi, 21 Temmuz 1998

Aydın, M.Akif, "Bakış", "Seçim Sistemleri ve Milli İrade", Yeni Şafak, 30 Ekim 1995

Davutoğlu, Ahmet, "Türk Siyaseti Nereye", Yeni Türkiye Dergisi, Yıl:2, Sayı:9, Mayıs – Haziran, 1996

Davutoğlu, Ahmet, "Siyasi Kültürün Dönüşümü Açısından Seçimler ve Partilerin Yeni Komumu, Yazı Dizisi, Yeni Şafak, 13-16 Haziran 1998

"Demokrasi Standartlarının Yükseltilmesi Paketi", Panel, "Seçimler, TBMM ve Hükümet Sistemleri", TÜSİAD, Yay.No: 6/214, İstanbul, Haziran 1997

Dursun, Davut, "Krizler ve Gelenek", Yeni Şafak, 14 Ekim 1995

Gürsel, Seyfettin, "Seçim Sistemleri Tartışması ve İki Turlu Sistem", TÜSİAD, Yay.No: 4/197, İstanbul

Gürsel, Seyfettin, "Dar Bölge Seçim Sistemi", (Makale), Türkiye Günlüğü, Yaz Gündemi, 23 Yaz 1993

Heper, Doğan, "Cevapsız Sorular", Milliyet, 4 Ağustos 1998

Kırca, Coşkun, "Şimdi Ne Olacak", Yeni Yüzyıl, 12 Haziran 1998

Milli Gazete, 10 Ocak 1999

Öksüz, Adnan, "Siyasette Sistem Manevraları", (Araştırma yazı dizisi), Zaman Gazetesi, 21 Kasım 1993

Tamer, Rauf, "Filmin Sonu", Sabah, 4 Ağustos 1998

TÜGİAD, - Türk Genç İşadamları Derneği, "2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar, Seçim Sistemi", İstanbul, Ekim 1996

Yeni Yüzyıl, "Sistem Tartışması, Türkiye Nasıl Seçmeli", Yazı Dizisi, (13 – 16 Haziran) 1998

1995 Değişiklikleriyle TC Anayasası, Alfa Yay., İstanbul, 1997